

XV. ÉVFOLYAM
2004. október –
december

Zétényi Zsolt:
A kárpótlási
kérdéshez

Takács Ferenc:
Románia 1944-
ben

Erdélyi írók újévi
levele – 1957

Beke György:
Pomogáts Béla
köszöntése

Frigyesy Ágnes:
A tordai csata

Tehetséges, újító nemzet vagyunk. A minap is, Brüsszelben, a feltalálók seregszemlájén kosár szám gyűjtöttük be a díjakat. A történelemben is számtalan meglepetést okoztunk évezredes (vagy talán több) európai tartózkodásunk során. Túlélünk tatár, török, német, orosz megszállást, nekimentünk az orosz medvének, fönixmadárként támadtunk fel mindannyiszor.

És még mindig tudunk meglepetést okozni!

A kettőszakadt országban heteken át számháború, nyilatkozatháború dúlt. Nagygyűlés nagygyűlést követett. Elegáns, inkább üzletemberekhez hasonlós politikások váltották egymást és kampányoltak a kettős állampolgárság mellett vagy ellen. Ilyen sem fordult elő még a világon, hogy egy összemenzeti kérdés ilyen heves ellenállásba ütközzék.

Tizenhatoldal-as drága kivitelezésű kiadvány érvelt hosszasan a „nem” mellett.

Statisztikákat vonultatott fel, táblázatokat, hogy 800.000 áttelepülő esetében a közoktatás, egészségügy, családi pótlék, szociális juttatás, lakástámogatás az állampolgároknak fejenként 167.938 forint többletkiadást jelent. Az államkasszát pedig több mint 560 milliárd forinttal terhelik meg. Tájékoztatót küldtek szét a nyugdíjas szervezetek is, a 13. havi nyugdíj és egyebek elvesztésével riogattak.

Izléses szórólapp a Magyarok Világszövetségéé, amely szerint helyreállítjuk nemzetünk méltóságát, segítjük a szülőföldön maradási, nincs nemzetközi akadály a kettős állampolgárságnak, nem jelent plusz terheket. Újabb számadatok arról kívántak meggyőzni, hogy nem elvesznek, hanem adnak. Ők, a határon túliak.

Erdélyből szerény kopogtató érkezett: Bocskai István inti Erdélyt és Magyarországot népet, hogy egymástól el ne szakadjanak. A Turáni Ósmagyar Szövetségben látszik, hogy csak szerény kerettel rendelkezik. Keskeny, egyenetlenül levágott papírcsikja szólított fel, szavazzunk igennel, mert „a magyar testvérek erősíteni fognak minket, nem kérnek tőlünk egyebet szeretetnél, amit ők is adnak nekünk”.

Csak néhányat ragadtunk ki az utcán röpködő, postaládánkban megjelenő propagandaanyagból. Bizony van közöttük olyan, amitől kinyílt a bicska a zsebben. Például, amelyben felszólítottak, hogy hagyjunk fel a magyarkodással!

Mily egyszerű volt 1848-49-ben, 1920-ban, 1956-ban a helyzet.

Mert akkor, aki magyar volt, velünk tartott...

Most az átlagember tájékozatlanságából eredően zavarodott volt. Az egykori szocialista országokban egyedül Magyarországon irtották a nemzeti érzelmeket, nevelést, arra hivatkozva, hogy a nemzeti gondolatból következik a fasiszmus, abból pedig a deportálások.

A kampány egyre inkább elvadult. Egyre hangosabb érvek és ellenérvek hangzottak el. Olyan han-

gosak, hogy nem hallatszott el a megvert délvidéki magyarok jajszava, vagy a felháborodásé. Mert a szerb belügyi szervek szerint 1944-ben a Temerin melletti Csurogon nem ártatlan magyar polgárokat, hanem a fasiszta hadsereg tagjait végezték ki a falu sintértelepén!

A magyar kormány ígéretei túlharsogták azt a vádat, hogy Szlovákia déli megyéiben a magyarellen-szlovák koalíciót „a magyar kisebbség terrorja” indokolja. Volt ebben minden, mi szem szájnak ingere: külhoni magyar útlevelel, egymilliárd forintos „szülőföld-alap”, 12,8 milliárdos egyéb támogatás 2007-2013 között, 20 milliárdos gazdaságfejlesztési és munkahely-teremtési program.

Nem hagyták ki, hogy az ellenzéki pártpolitikusok orra alá dörzsöljék: kormányon milyen lehetőségeket hagytak ki, vagy egészen másképp nyilatkoztak az adott kérdéstről, hogy aztán

végül élére álljanak az MVSZ kezdeményezte kampánynak.

Igaza volt Bölskei Gusztáv püspöknek: „lelkismereti és erkölcsi parancs, hogy csak igent mondhatunk”. De, Hölgyeim és Uraim! Ez 15 évvel ezelőtt is az volt!

Kormányon lévők, ellenzékiek egyaránt politikai tőkét kovácsoltak a kettős állampolgárságból. A politikai bölcsesség háttérbe szorult itt is, ott is.

Kévs arra hivatott személyhez jutott el Pomogáts Béla aggodalma, aki 25-30 %-os részvétellel számolt (az MVSZ elnöke ennek a kétszeresével és 4 millió igen szavazattal), s azzal, hogy egy sikertelen, vagy egy az igenek többségét, de nem sorsfordító döntést eredményező népszavazás növelné a kiábrándulást az anyaországból, és felgyorsítaná az elvándorlást. A bukaresti vagy pozsonyi nacionalista politikusok ennél nem kaphatnának szebb ajándékokat.

1956-ban, de még 1989-ben a Conducator és neje bukása alkalmával valóban egyszerűbb volt a helyzet. – **Akkor, aki magyar volt, velünk tartott.**

2004. december 5-én kiderült, mennyien is vagyunk magyarok e kies szép hazában. Eddig csak az isteni gondviselésben, a Magyarok Nagyasszonyában és magukban bízhattunk. Most már a kettős állampolgárság és a kérdéssel kapcsolatos jogalkotási és egyéb feladat elől nem lehet kitérni annak a politikusnak és közéleti személynek, aki felelősséget érez a nemzet sorsa iránt.

Tehát továbbra is ez a jelszó: Aki magyar velünk tart!

Aki pedig itt csak regnálni, uralkodni, az országgyűlésben ellenfeleivel csatározni és/vagy meggazdagodni akar, az lesz szíves más országot választani.

**AKI MAGYAR
VELÜNK TART!**

A kiüresedett szívű ország szavazott

Az utolsó néhány hét felhevített hangulata után lezárult az MSZMP és az SZDSZ egyes hangadói által hiszterizált, a magyar történelem legnemzetellenesebb kampánya. Károlyi, Kun, Rákosi és Kádár hazaáruló lelki kufár utódai csak azt adták, ami a lényegükből fakad. Viselkedésükre nincs semmi enyhítő körülmény!

A kiüresedett szívű ország pedig szavazott. Győzött a közöny és a vélt önérdek. Az emberek nagy része a családi tűzhely melege helyett az odalökött rotyogó kozmás faze- kat választotta.

Senki ne szidja a legvidámabb barakk lakóit, mert az csak azokat keseríti, akiknek helyén volt a szíve és hajlandók voltak cselekedni az igenért. Ők még magyarok és nemzet. És a népet se szidja senki, mert rab. Szídjátok a kápókat!

Ezért az abszurd eredményért főként a kormánypárt egyes vezetői a felelősek, mert a 45 év diktatúra és 15 év általuk vezényelt médiaterror után a társadalom agyamosott, tehetetlenné hülyített, lelki nyomorékká programozott része másként nem is reagálhatott. Akik tudatlanságuk, leépült szellemi színvonaluk következtében szavaztak nemmel, a túlvilágon tán bocsánatot nyerhetnek, de a tudatos nemmel szavazók és az arra biztosan hazaárulók. A drámai eredménybe az álnemzeti oldal selejt emberei is nagymértékben bedolgoztak, hiszen ez a választói kergékór kódolva volt még az ún. ellenzéki pártok némely hangadójának magatartásban is. Mert mit várhatunk egy olyan „rendszer váltó” párttól, amelyik beigéri a nagytakarítást és közben lepaktál az ellenséggel. De mit várhatunk egy olyan másiktól, aki ellenzéki párt vezető tisztségviselőinek egy jelentős részétől, amelyik a „rendszer-váltás” első évében a trianoni megemlékezés alkalmából testületileg kivonul a parlamentből. A magyar politikai „elit” gyáva volt szembenézni a kettős állampolgárság kérdéseivel. Amikor erre pedig már rákényszerült, az elején akkor is fanyalogva állt hozzá.

Az ellenzéki magatartás sunyi volta más kérdésekben is nap mint nap megmutatkozott. Gondoljunk csak a Bp. V. kerületi Fideszes álláspontra a Jobbik karácsonyi kereszttárlásával kapcsolatban. Tavaly a fiúk – köztük az egyik mint a Fidesz frontembere – elleneztek, megbuktatták a kereszttárlást. Az idén, amikor a nyomás elől már nem tudtak kitérni, egyszerűen távollétükkel akadályozták meg. Álláspontjuk, hogy a kereszt nem elég igényes már nem is minősíthető. Kényes izlésüknek talán jobban megfelelné, ha a tetején egy micisapka lenne, az egyik oldalon egy bigmek, a másikon meg egy kokakóla, s kicsi, színes valentinos szívárványszínű csomagocskák himbálózának alattuk. Az ilyen idétlenségek még a saját táborból is rengeteg embert elbizonytalanítottak. A nép egyszerű, jó szándékú, de ingadozó gyermekei nem olyanok mint a politikusok, akik egyik pillanatról a másikra gyökeresen megváltoztatják véleményüket bármilyen kérdésben. Nekik egy-egy kérdés megemésztéséhez hosszú időre van szükségük. S ha ez be is következik, akkor már sokszor túl késő. Ez az eredményen látszik is.

Né feledjük például azt a kijelentést se, amit röviddel a népszavazás előtt tett Tókécs, akire mint a Magyarok Világszövetségének korábbi tiszteletbeli elnökére a kettős állampolgárság intézményének képviselője, mint az MVSZ hivatalos programja már korábban is kötelező erővel bírt. Noha ő is elfogadta az erre vonatkozó határozatot, a közelmúltban mégis kijelentette, hogy: „... (a kialakult helyzetben) nem megfelelően átgondolt, alapos és felelősségteljes helyzet-elemzés nélkülözhető kérdés kényszeríti ma anyaországi testvéreinket döntéshozó helyzetbe”... Majd máshol ezt „szerencsétlen kezdeményezésnek” minősítette. Ha esetleg igaza is lett volna, akkor is Tókécsnek és környezetének 14 éven keresztül bármikor lehetősége volt, hogy a kérdést megfelelően, alaposan és szerencsésen átgondolja és előkészítsen egy szerinte megfelelő tervet. Miért nem állt ki férfi módjára még vezetése alatt az MVSZ által korábban betervezett külön állampolgárság tervezete mellett, amit, mint az övéket elhomályosító, riválisnak vélt nemzeti programot az akkori Fidesz vezetési vita nélkül lesöpört az asztalról? Főleg azért, mert nem a Fidesz jeltette lett az MVSZ elnöke. Emlékezzünk az akkor bosszúálló módon megvont központi költségvetési támogatásra. A cinizmus csúcsaként került be a magyar történelembe, hogy ugyanaz a parlamenti képviselő, aki az ellehetetlenítés betervezője volt, maga nem szavazta meg az amputációt.

Tizenégy év alatt bármilyen jó kezdeményezés bizonyosan nyitott szívekre talált volna jobb- és baloldalon, határon belül és kívül. A parlamenti pártoknak lehetőségük volt e kérdéssről törvényt hozni, ehelyett ügyesen mindig a szőnyeg alá söpörték és szemfényvesztő pótmegoldásokkal, látszatkitérletekkel áltatták a nemzetet. Másfél évtizedig mindnyájan kerülgettek a lényegtet.

S ha még Tókécs is annyira befolyásolták anyagi-politikai függőségei, hogy képes volt a határon túli nemzetrészeknek bizonyítottan többet nyújtó tervezet helyett, a gyengébb státustörvényért támogatni, mit várhatunk másoktól.

Kissé eltúlzott fontossági érzése miatt főként azokat a programokat, terveket képes támogatni amiknek ő állhat az élére. Annál is inkább, hiszen az érdemi munkát nem ő végzi, csak kegyesen bölint, vagy esetleg

fékezi azokat. A történelmi kegyelmi pillanat által ugyan piederstálra került, de gyarlóságai miatt legnagyobb bánatunkra mára fokozatosan lebotorkált onnan s leghübb szövetségeseit, sorstársait sorban elmar- ta magától. Értesük meg vele, lassan mondvá, hogy eljusson hozzá: szuronyroham közben nem ildomos az együtt rohamozókat eszevesztetten handabandázva kaszabolni.

Alig van ma Magyarországon egyetlen egy olyan vezető, aki a magyarság érdekeit a kezdet-kezdetétől tisztességesen képviselte volna. Orbán, az egyetlen karizmatikus személy is fogoly. Foglya – többek között – a Fidesz jelentékeny, Orbán szándékait nap mint nap szabotáló élősököd szárnyának. Tény az is, hogy Orbán is csak az utolsó napokban gyakorolt önkritikát – de jobb későn mint soha.

A mostohaanya(g)ország többsége, főként jó pár pózoló politikus, szánalmasan megbukott. De ez a sokk intó példa a másfél év múlva esedékes választásokhoz.

Egy későbbi jó eredménnyel a kard még köszörülhető. Ez attól is függ, hogy Orbán képes-e megszabadulni a Fidesz az SZDSZ emlőiről még mindig le nem vált liberálisaitól. És sikerül-e a Fidesz külpolitikáját és ezen belül is a kárpát-medencei politikát irányító jelenlegi, csak a klientúrával foglalkozó parvenű vezetőktől megszabadulni.

A kettős állampolgárságról való népszavazásért, ezért az izig-vérig demokratikus kezdeményezésért a legnagyobb elismerés és tisztelet illeti Patrubány Miklóst. Miután szövetségét a 2000-ben jobboldali többségű parlament minden anyagi lehetőségtől megfosztotta, Csoóri machinációi és intrikái ellenére, a főügyeskedést és a perre uszítóktól üldözötve is cselekedett.

Hazánk „nemzeti nagyjai” irracionális patrubány-gyűlöletükkel emberfeletti próbára tették a Világszövetség elnökét, aki egy Morus Tamás hűségével rákényszerítette a kétkedőket, az irigyeket, a csaholókat a színvallásra.

Nem mindegy, de ez a hajó már elment! A kilúgozott agyú hazaárulók, a nem gondolkozó megtevéstett jóhiszeműek leszerepeltek. Sajnos az ún. nemzeti oldal is. Íme a hintapolitika átka!

Egyre azonban mindenki gondoljon: az igazi harc csak most kezdődik!

Tisztelt mai „ellenzék”! Tisztelt jóérzésű magyarok – pártszimpátiára való tekintet nélkül: Hic Rhodus, hic salta!

A meghurcolt MVSZ-tól és elnökétől, Patrubány Miklóstól való bocsánatkérés pedig a továbbiak minimuma. Csoóri, Tókécs, Duray és Németh Zsolt már kezdhetik a hosszú sort, még akkor is, ha az nehezükre is esnek!

Szeretett, határon túli elszakított Testvéreink szerte a Kárpát-medencében!

Nektek pedig tudnotok kell, hogy rengetegen vagyunk, kiknek Ti nagyon sokat jelentetek, és helytállástok erőt ad nekünk!

Bánatosan, de bizakodva gondoltam most rátok ezekben a napokban is – bízva egy jobb jövőben –

Atzél Ferenc
és az Erdélyi Magyarság Szervezőbizottsága

Független szemle

A határainkon túli magyarok fóruma

Alapító főszerkesztő: Köteles Pál

XV. évfolyam 57. szám

2004. október – december

Kiadja Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány

Levelezési cím: 2001 Szentendre, Pf. 154.

Felelős kiadó: Atzél Ferenc

Felkért főszerkesztő: dr. Lipcsey Ildikó

Az Erdélyi Magyarság c. folyóirat szerkesztőségének címe:
2001 Szentendre, Pf. 154
Telefon/fax: 06/26/381-299
Drótposta: azerma@axelero.hu

HU ISSN 0865-6819

Tördelés: CoGraf, Budapest

Nyomdai munkálatok:

TONYO-GRÁF Nyomdai és Grafikai Stúdió

(1154 Budapest, Tompa Mihály utca 25.)

Felelős vezető: Szűcs Barnabás (Tel.: 238-0462)

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG

ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK

VISELIK A FELELŐSSÉGET.

A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA

AZ ÍRÁSOK SZELLEMÉT ÉS TARTALMÁT

NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

A folyóirat támogatására küldött befizetésekről – kérésre – (APEH) igazolást állítunk ki, mely összeggel – az érvényben lévő rendelet szerint – támogatóink a befizetés évében adóalapjukat csökkenthetik.

Bankszámlánk:

Országos Takarékpénztár (OTP)- Szentendrei

Fiók 11742087 – 20071776

Angol elnevezés: National Savings and

Commercial Bank Limited (2000 Szentendre)

SWIFT kód: OTPVHUHB

Adószámunk: 19667173-1-43

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG AZ INTERNETEN:

www.cograf.hu/erma

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
2005 márciusában jelenik meg.

TARTALOM

- Aki magyar velünk tart!
- A kiüresedett szívű ország szavazott
- Bocskai István testámentomi rendelése

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Zétényi Zsolt: Néhány megjegyzés az u. n. kárpótlási kérdéshez 4-10
- Juhász András: Isten tenyerén 11-16

HISTÓRIA

- Bajcsy Zsilinszky Endre: A kisebbségi kérdés és Magyarország föderalizálása 17-22
- Isépy Dezső: A magyar fegyverszünet tragédiája 23-25
- Takács Ferenc: Románia 1944-ben – A bécsi vasgárdista kormány 26-29

MŰHELY

- Vekov Károly: Nemesi elit és feladatvállalás Erdélyben 30-32
- Szász István Tas: Naplótöredékek 33-34
- Okos Márton: Országvesztőket rontsunk 35

VISSZAPILLANTÓ

- Egyházfői értekezlet 36
- Erdélyi írók újévi levele – 1957 37-38

FIGYELŐ

- Beke György: Pomogáts Béla köszöntése 39-40
- Buzás László: A szekuritáté karmai között 40
- Spaller Árpád: Demeter Béla 41
- Szöllősy Tibor: Gecse Endre, Kárpátalja '56-os mártírja 42-43
- Frigyesy Ágnes: A tordai csata 44-45

Lapszámunkat a **Mindörökké** című kötet képei illusztrálják. Fényképezte és összeállította Olasz Ferenc. A szövegeket válogatta Szabó Judit †. (Bp. Magyar Helikon, 1978.)

Megjegyzések a kárpótlás-kérdéshez

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS AZ U.N. KÁRPÓTLÁS KÉRDÉSÉHEZ, TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI JOGSÉRTÉSEKKEL ÉS SZERZŐDÉSKÖTÉSSEL OKOZOTT KÁROKRA

Tanulmányomhoz – amelyet a Rákóczi Szövetség kérésére írtam – felhasználtam az igazságügyi közigazgatási államtitkár 2004. július 7-én kelt levelét, amelyben válaszol négy érdekvédelmi szervezetnek az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló „törvények által okozott károk kárpótlása” tárgyában született, valójában a kárpótlási rendelkezések gyökeres felülvizsgálatára irányuló törvényhozást célzó – az országgyűlés elnökének címzett – beadványára. Figyelembe vettem azt az emlékeztetőt is, amelyet 2004. június 23-án a minisztériumban a kárpótlási jogalkotásról tartott megbeszélésekről vettek fel.

Néhány általános megállapítás

Mind a megbeszélés, mind az igazságügyi államtitkár levele világosan kifejezi azt a tényt, hogy a társadalmi szervezetek törekvései és a kormányzat szándékai között szakadéknyi a távolság. A kormány képviselői úgy értékelik a kárpótlási folyamat alaptételeit és menetét, az alkotmánybíróság ezirányú döntéseinek tartalmát, hogy ez a kormány számára bizonyos kényszerpályát jelent. Ezek szerint lehetetlenek tartják az átfogó körű (nem részleges), az eredeti állapotnak a lehetőség szerint való helyreállítására alapozott kárpótlási reformot, figyelemmel egyrészt az eredeti koncepcióra, másrészt az eltelt tizenöt esztendő történéseire, tulajdon és vagyon változásaira.

Tény, hogy az önkényuralom károsultjai az általuk elszenvedett vagyoni és személyi károkat nemcsak igazságtalanak, hanem jogellenesen okozottaknak, az alapvető emberi jogokkal (az ezekről szóló nemzetközi szerződésekkel és régebbi angol, amerikai, francia törvényekkel, az u. n. velünk született jogokkal) ellentéteseknek, s a lehető legteljesebb körben megtérítendőnek tartják. Ettől való eltérésre az érdekvédelmi-érdekképviseleti szervezeteknek nincsen sem erkölcsi, sem jogi lehetősége, s főleg nincsen

felhatalmazása. Senki nem állítja komolyan, hogy az eltelt önkényuralmi időszak valamennyi, különösen testi-lelki károsodása, életpályák tönkremenetele, milliók életminőségének sérelme orvosolható lenne. Az azonban állítható, hogy a kárpótlás még részleges is alig volt a károsultak oldaláról, néhány százaléknyi értéket ért el a tényleges vagyonvesztés mértékéhez képest, eltekintve néhány szerencsés kivételtől. A kárpótlási koncepció (ha lehet annak nevezni) háttérbe szorította a tulajdonhoz való jogot a magánosítással és a „jogbiztonsággal” (így például a tulajdonuktól megfosztott emberek lakásába beköltöztetett, akkor többnyire az önkényuralomhoz hű lakók, vagy újonnan tulajdonosok nyugalmával, háborítatlanságával) szemben.

Nem lehet egyetérteni azon állásponttal, mely szerint alkotmányos kényszer nélkül nincsen igazi mulasztás, s ami nem kényszeríthető ki jogi eszközökkel, az nem valódi igény. Ennek szemléletes példája az a tény, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye 1993 – a szerződés Magyarország részéről történt megerősítése, törvénybeiktatása – előtti magyarországi jogsérelmekre az Európa Tanács Emberi Jogi Bíróságán és más fórumain nem alkalmazható a magyar fél fenntartása szerint. Ettől azonban nem csökkent az önkényuralom okozta sérelmek nagysága. A sérelmek orvoslása alkot-

mányossági és legitimitási szempontból is vizsgálendő.

Az igazságügyi államtitkár úr az emlékeztető 7. oldalán kifejti az ismert magyarországi véleményt: „...egy demokratikus utódállam a diktatórikus elődállam jogtalan intézkedéseinek orvoslására nem kötelezhető...” Ezen megállapítás ellenkezője sem valóban helytálló.

Felvetődik a kérdés: megteheti-e egy demokratikus utódállam, amely nemcsak jogtechnikailag folytonos az elődállammal, hanem amely a diktatúrából békésen nőtt ki, ezen tény minden politikai, gazdasági és személyi következményét hordozva, s amely a népszuverenitás és a legitimitás hordozójának igényével lép fel, hogy állami kegynek, saját szabad döntése tárgyának tekinti elődje károkozásaiért és az önkényuralom alattvalóinak büneiért való helytállását? Teszi ezt akkor, amikor a diktatórikus „előállam” valamennyi nemzetközi pénzügyi kötelezettségéért helytáll, megfizeteti a tartozást alamizsnajellellemmel sem kárpótolta polgáraival, mert ez a jog- és felelősségfolytonosság szerinte nyilvánvaló. Saját polgáraival szemben miért nincs folytonos felelőssége? Talán azért, mert azok képtelenek olyan kényszer alkalmazni, mint a nemzetközi hitelezők, aki hitelekkel az önkényuralmat erősítették. Az államosított lakóházak tulajdonosainak az államosítási jogszabályok kártérítést ígértek annak idején, de a demokratikus utódállam még a diktatúra jogilag indokolt kötelezettségvállalásait sem teljesíti az érvényesülő kárpótlási filozófia alapján.

A nagy nemzetközi adósságteherből – nemzetközi tárgyalások útján csökkentve a törlesztés évi összegét – miért nem fordíthat az állam megfelelő részt belső, a legitimitásból következő kötelezettségeire? Igaz, hogy ezek jelentős részben politikai kérdések, de a (jog)politika mindig változtatható, különösen, ha ez a nemzetpolitika javára szükséges.

Minderre figyelemmel bármilyen jövőd kárpótlási törvényt, bármilyen kárpótlást – esetenként egyedileg is kifejezett – jogfenntartással lehet elfogadni, nem mondván le a további teljes kártérítésről.

Egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a legfőbb érték az emberi élet – bár

ez sem a kárpótlásban, sem a büntető igazságszolgáltatásban nem jutott kifejezésre –, a vagyoni károk és emberi életek elvesztése semmilyen érték összehasonlításra nem alkalmas éppen a gyökeresen más minőség és jelleg miatt. A károsultak szempontjából arcpirítóan kevés az élet elvesztéséért járó 400 000 Ft., de ha nem lenne az, abban az esetben sem lenne alkalmas bármiféle vagyoni kárpótlási szabály vagy összeg meghatározásának alakítására. Mindazonáltal: az életért adott kárpótlás összege akkor közelíti meg az elfogadható mértéket, akkor nem sérti az emberi élethez és méltósághoz való jogot, ha meghaladja a kárpótlási folyamat elején megállapított egymillió forintot.

A kárpótlás valóban függ az állam tényleges (nem rosszul, az emberi élet értékéről szóló alkotmánybírói megállapítástól szögesen eltérően rangsorolt) lehetőségeitől. Határozottan vitatjuk azt, hogy a legitimitás nélküli elődállam által vállalt kártérítési kötelezettségek a jogállam kegyéből eredő, tetszőleges törvényhozási döntéstől függő egyoldalú kötelekké váltak. Ezen vitatott álláspontnak megalapozott jogdogmatikai és jogpolitikai indoka nincs egy magát a népszuverenitásból eredeztető alkotmányos államban.

Részletes megjegyzéseink

A kormányzati gondolatmenet mentén haladva, de nem elfogadva azt – a kérdéskör bizonyos nemzetközi vonatkozású részéről:

Ismeretes, hogy a szóban forgó gondok gyökere az u. n. trianoni békeszerződés, majd a párizsi békeszerződés, mely mind politikai, mind történelmi, mind földrajzi, mind gazdasági, mind kisebbségvédelmi tekintetben teljesen megalapozatlanul, a népszavazásra irányuló magyar indítványt is elvetve, megsemmisített egy történelmileg kialakult szerződéses egységet, Magyarországot, elcsatolva lakosságának csaknem kétharmadát, területének pedig több mint kétharmadát, a térségben viszályok csíráját ültetve el. Minden harmadik magyar, s minden hetedik német az állam határain kívülre szakadt.

A versailles-i békerendszer egyenesen vezetett a második világháborúhoz, amely az ismert tragikus következményekkel járt. Ezzel az elszakított területeken élő magyar etnikum – amelynek a világégekben jelentéktelen kényszer szerep jutott – a megsemmisülés határára került, felszámolása és eltávolítása több utódállamban állami politika szintjére emelkedett.

Így került sor 50 000 magyarnak a cseh Szudétavidékre való kitelepítésére, a reszlovakizációra és az u. n. lakosságcsere egyezményre.

A Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten, 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény (a továbbiakban: egyezmény) becikkelyezéséről szóló 1946. évi XV. törvény az egyezmény eredeti szövegét teszi közzé.

Az egyezmény I-IV. Cikke a Magyarországon állandó lakóhellyel rendelkező szlovák és cseh nemzetiségű személyek Csehszlovákiába való áttelepülésének lehetővé tételéről szól. Az V. Cikk kimondja, hogy a Csehszlovákiába áttelepítendő szlovákokkal és csehekkel egyenlő számban magyar nemzetiségű személyeket telepítenek át Csehszlovákiából Magyarországra, akiknek a névjegyzékét a csehszlovák Kormány közli a magyar Kormánnyal. Ezek a magyar nemzetiségű személyek a Csehszlovák Köztársaság Elnökének csehszlovák állampolgárságról szóló 1945. augusztus 2-i rendelete értelmében elvesztették a csehszlovák állampolgárságukat. Ezen felül áttelepítik Magyarországra azokat a magyar nemzetiségű személyeket is, akik a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 15-i rendeletében meghatározott bűncselekményeket követték el.

Az egyezmény V. Cikke negyedik bekezdése szerint:

„A magyar kormány kötelezi magát, hogy az így áttelepített személyeket területére befogadja. Ezek a személyek már magának az áttelepítésnek a ténye által magyar állampolgárokká válnak, amennyiben nem lennének azok. Ugyancsak az áttelepítés ténye folytán az említett személyek mentesülnek Csehszlovákiával szemben minden állampolgári kötelezettség alól, és Csehszlovákia is mentesül velük szemben minden kötelezettség alól.”

A VI. Cikk harmadik bekezdése kimondta:

„Az áttelepülők nem vihetnek magukkal olyan iratanyagot, iratcsomókat, bizonyító erejű iratokat és egyéb olyan okmányokat sem, amelyek a kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatok zavartalan és akadálytalan működésének biztosításához szükségesek, valamint olyan bizonyító erejű okmányokat és iratokat sem, amelyek az elhagyott állam területén maradt ingatlanokra vonatkoznak.”

A VII. Cikk szövege a következő:

„Az áttelepített személyek ingatlanára vonatkozó tulajdonjog átszáll arra az államra, amelyet elhagytak. Annak a kártérítésnek az összegét, amellyel a jogot megszerző állam ezen a címen tartozik, a Vegyesbizottság fogja megállapítani. Nem jár kártérítés az ingatlanok 50 hektárt meghaladó része után.”

Az ekként megállapított kártérítési összegek kiegyenlítése a Magas Szerződő Felek között a pénzügyi természetű egyéb követelések és tartozások tárgyában létesítendő egyetemes rendezés keretében fog megtörténni, kivéve azokat a tartozásokat, amelyek a Magyar Köztársaságot a jóvátételi kötelezettségekből kifolyólag (a Moszkvában 1945. évi január hó 20-án aláírt Fegyverszüneti Egyezmény 12. pontja értelmében) terhelik.”

A vizsgált kérdés tekintetében megállapítható tehát, hogy a magyar állam belegegyezett a következőkbe:

- az áttelepített magyar nemzetiségű személyek elvesztik a Csehszlovákiában lévő ingatlanuk tulajdonjogát,
- az 50 hektárt meg nem haladó területű ingatlanokért Csehszlovákia kártérítést fizet
- a kártérítés kifizetéséről az államok közötti követelések rendezése keretében később születik megállapodás

Az egyezmény végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések ideiglenes rendezése tárgyában kibocsátott 5.300/1947. M. E. rendelete 11-12. §-ában kimondta, hogy a Csehszlovákiából áttelepítettek számára lakóépületeket és mezőgazdasági ingatlanokat használatba adnak.

A 11. § (2) bekezdése szerint a használatba adás ideiglenes jellegű, az áttelepítettek kártalanítását később szabályozzák.

A 12. § (2) bekezdése szerint a használatba adható mezőgazdasági ingatlan legfeljebb tizenöt kataszteri hold kiterjedésű lehet.

A végrehajtási rendelet szerint tehát:

- a magyar állam nem fizetett kártérítést a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyeknek,
- az áttelepített személyek a létfeltételek biztosításaként kaptak ugyan lakóépületet és mezőgazdasági ingatlanot, de nem tulajdonba, hanem ideiglenes jelleggel, használatba.

Az 1949-ben létrejött u. n. Csorba-tó-i jegyzőkönyv szerint (l.: Magyar Jóvátétel és ami mögötte van...1945-1949. Budapest.) minden magyar követelés betudandó a Magyarországot terhelő jóvátétel összegébe.

1964 februárjában állapodott meg a magyar és a csehszlovák állam az ingatlanokkal kapcsolatos, addig rendezetlenül maradt kártérítési kérdésekről. A megegyezés szövegét 1991-ig nem hozták nyilvánosságra.

A Pénzügyminisztérium és a Külügyminisztérium 8004/1991. (PK. 16.) együttes tájékoztatója tette közzé a Ma-

gyar Népköztársaság Kormánya és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Kormánya között az ingatlanokkal kapcsolatos egyes vagyoni jogi kérdések rendezése tárgyában 1964. február 3-án aláírt jegyzőkönyvet (a továbbiakban: jegyzőkönyv). Így született meg a személyi tulajdonra korlátozó, s ezen belül is csekély összegekről rendelkező 17/1964. (VIII. 8.) Korm. rendelet, valamint e rendelet végrehajtásáról szóló 9/1964. (VIII. 8.) PM rendelet. A Kr. 3. § (1) bekezdése értelmében az 1964. december 31-ét követően benyújtott igények nem eléghetők ki. A Kr. 3. § (2) bekezdése szerint pedig a kártalanítási igényekről a döntést az illetékes bizottság legkésőbb 1968. december 31-ig hozza meg, amely abban a vonatkozásban is végleges, hogy bíróság előtt nem támadható meg. Az előbbi határidők már leteltek, megállapítható, hogy ezen jogszabályok alapján igényt érvényesíteni már nem lehet.

Ezután az ügy érdemi megoldása nyugodott a mai napig.

Ez döntő részben tudatos kormányzati mulasztásra, kisebb részben a társadalmi érdekérvényesítés gyengeségére vezethető vissza.

A nemzetközi szerződéskötéssel okozott károk megtérítésének és a Benes-féle dekrétumok megfelelő minősítésének kérdése 1991-től szerepelt az országgyűlés napirendjén, a feladat ismert volt a kormányok előtt. (Lásd Zétényi Zsolt interpellációit, indítványait, a kormány válaszeit az 1990-94-es ciklusban.)

Már az 1043/B/1992. AB határozat foglalkozott magyar állampolgárok tulajdonában más országok által okozott károkért való helytállással. A határozat kimondta, hogy kárpótlás ilyen esetekben csak akkor kerülhet szóba, ha a magyar állam nemzetközi szerződéssel lemondott a magyar állampolgárok tulajdonjogáról, vagyoni jogairól. A határozat a Romániából és Jugoszláviából áttelepült magyar állampolgárokért ért vagyoni sérelmek ügyét vizsgálta. Románia viszonylatában magyar állampolgárok jogairól való lemondást nem állapított meg. Jugoszlávia (és Csehszlovákia) viszonylatában az egyes magyar állampolgároknak Csehszlovákiában, illetve Jugoszláviában társadalmi tulajdonba vett vagyontárgyaiért járó kártalanításról szóló 17/1964. (VIII. 8.) Korm. rendelet, valamint e rendelet végrehajtásáról szóló 9/1964. (VI. II. 8.) PM rendelet (Kr. és az Mr.) rendelkezései szerint az állam nyújtott (igen kis mértékű) kártalanítást. (ABH 1994, 558, 559-560.)

1993-ban az Igazságügyi Minisztériumban elkészült az állampolgárok tulaj-

donában, az állam által kötött nemzetközi szerződésekkel okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvény első tervezete, amely átfogó megoldást kívánt nyújtani a külföldi volt magyar érdekelt ségű tulajdonok, illetve követelések rendezésére.

A Párizsban 1947. február 10-én kelt Békeszerződés becikkelyezése tárgyában elfogadott 1947. évi XVIII. törvény 29. cikkének 1. pontja rendelkezik arról, hogy a „Szövetséges és Társult Hatalmak mindegyikének jogában áll lefoglalni, visszatartani, felszámolni vagy bármi más intézkedés alá vonni mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyek a jelen Szerződés életbe lépése idején saját területén vannak, és Magyarország vagy magyar állampolgárok tulajdonai...”.

A 29. cikk 3. pontja kimondja: „A magyar kormány kötelezi magát, hogy azokat a magyar állampolgárokat, akiknek javait e cikk értelmében elvették és nem adták vissza, kártalanítani fogja.”

Alkotmányellenes helyzet állott elő azáltal, hogy Magyarország nem tett eleget az 1947. évi XVIII. törvénnyel becikkelyezett Párizsi Békeszerződés 29. cikkének 3. pontjában foglaltaknak. A Magyarországgal 1947-ben létrejött békeszerződés aláírói között volt Csehszlovákia is.

Az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg. 37/1996. (IX. 4.) AB határozatában felhívta az Országgyűlést, hogy 1997. június 30. napjáig – a különböző országokkal főleg a párizsi békeszerződésre tekintettel kötött vagyoni jogi egyezményekre is figyelemmel – tegye meg a szükséges intézkedést a Békeszerződés hivatkozott rendelkezésének végrehajtására.

A vagyoni jogi egyezmények alapján fennálló kárpótlási igényeket egy minden esetet felölelő kárpótlási törvény alapján kellene érvényesíteni. (Ezt mondta ki az előbbi AB határozat.) Megjegyezzük, hogy ez az értelmezés a végeredményt (a joglemondást és igényérvényesítést) lehetővé teszi (illetően egyszerű, jelen ismereteink szerint Csehszlovákiára és Jugoszláviára vonatkozik).

A határozatot a mai napig nem hajtották végre!

45/2003. (IX. 26.) AB határozatában az Alkotmánybíróság hivatalból megállapította: az Országgyűlés alkotmányellenes helyzetet idézett elő azzal a mulasztással, hogy nem rendelkezett a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyek Csehszlovákiában lévő, de 50 hektárt meg nem haladó nagyságú, mezőgazdasági rendeltetésű földön fennálló tulajdonjogának elvonása miatt történő kárpótlásról. Az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést,

hogy jogalkotó feladatát 2004. június 30-ig teljesítse.

Az Országgyűlés nem teljesítette sem 1997. június 30-ig, sem 2004. június 30-ig megszabott törvényalkotási kötelezettségét.

Az előbbieken alapján megállapítható, hogy:

- a Párizsban 1947. február 10-én kelt Békeszerződés becikkelyezése tárgyában elfogadott 1947. évi XVIII. törvény 29. cikkének 1. pontja szerint a „Szövetséges és Társult Hatalmak mindegyikének jogában áll lefoglalni, visszatartani, felszámolni vagy bármi más intézkedés alá vonni mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyek a jelen Szerződés életbe lépése idején saját területén vannak, és Magyarország vagy magyar állampolgárok tulajdonai...”.

A 29. cikk 3. pontja kimondja: „A magyar kormány kötelezi magát, hogy azokat a magyar állampolgárokat, akiknek javait e cikk értelmében elvették és nem adták vissza, kártalanítani fogja.”

Ez a rendelkezés nem különböztet ingatlan és ingó vagyon között;

- az 1946. évi lakosságcsere egyezmény alapján a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyek elveszítették a Csehszlovákiában lévő ingatlanok tulajdonjogát, az ingatlanokra vonatkozó bizonyítékokat is Csehszlovákiában kellett hagyniuk;

- az 1946. évi egyezményben Csehszlovákia kártérítés fizetését vállalta a magyar állammal szemben a magyar nemzetiségű személyek ingatlantulajdonának megszűnése miatt, az 50 hektárt meg nem haladó területű ingatlanokat figyelembe véve;

- a magyar állam 1964-ben megállapodott a csehszlovák állammal a magyar állampolgárok személyi ingatlanai tulajdonjogának elvesztése miatt a magyar államnak fizetendő kártérítés összegében, a legfeljebb 2 hektár nagyságú házas ingatlanokat figyelembe véve, a magyar állam vállalta a magyar állampolgárok kártalanítását;

- a magyar állam az 1964. évi jegyzőkönyvben lemondott a magyar állampolgárokat a meghatározott kártalanítási összeg felül a személyi ingatlanokért megillető követelésekről;

- a magyar állam nem érvényesített a csehszlovák állammal szemben kártalanítási követelést a magyar állampolgároknak olyan 50 hektárt meg nem haladó nagyságú ingatlanain fennálló tulajdonjoga elvesztéséért, amely ingatlanok nem tartoztak a csehszlovák

szabályok szerint a személyi ingatlan kategóriába;

- a magyar állam 1964-ben rendelkezett a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyek meghatározott összegű kártalanításáról, de ez a szűk körre korlátozott kártalanítás nem terjedt ki a mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanok tulajdonjogának elvesztése miatt keletkezett kárra.

Mindennek következtében a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyek 50 hektárt meg nem haladó nagyságú mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanai tulajdonjogának elvesztéséért a magyar állam magatartása miatt nem kaptak kártalanítást annak ellenére, hogy az 1946. évi egyezmény a csehszlovák állam által a magyar államnak fizetendő kártalanítási kötelezettséget kimondta.

Némileg hasonló helyzet állapítható meg Jugoszláv viszonylatban.

Megállapítható, hogy súlyosan megsértették az érintett magyar népcsoportoknak és tagjainak mind az önrendelkezéshez való jogát, mind az ebből eredő jogát a szülőföldhöz, mind pedig az általános állampolgári és emberi jogait.

Az előbbiekből az alábbi kártérítési feladatkörök körvonalazódnak:

I. Törvényhozási feladatok

1. **Törvényt kell hozni** a Párizsban 1947. február 10-én kelt Békeszerződés becikkelyezése tárgyában elfogadott 1947. évi XVIII. törvény 29. cikkének 1. és 3. pontja szerint a magyar államot terhelő kötelezettségek teljesítéséről. A magyar kormány kártalanítja azokat a magyar állampolgárokat, akiknek javait a békeszerződés 29. cikke értelmében elvették és nem adták vissza. Ez a kötelezettség kiterjed mind az ingatlan, mind ingó vagyona minden érdemlegesen számbavehető nemzetközi viszonylatban. (Együtt szabályozandó a kormány által figyelembe venni tervezett 25. és 32. cikk szerinti kárpótlással.)

2. **Kártalanítani kell** a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű magyar állampolgár személyeket az 50 hektárt meg nem haladó nagyságú mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanai tulajdonjogának elvesztéséért, mert a magyar állam magatartása miatt nem kaptak kártalanítást annak ellenére, hogy az 1946. évi XV. törvénybe foglalt egyezmény a csehszlovák állam által a magyar államnak fizetendő kártalanítási kötelezettséget kimondta, de ezt az ígényt a magyar állam nem érvényesítette;

3. **Kártalanítani kell** a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű magyar állampolgár személyeket az 50 hektárt meghaladó nagyságú mezőgazdasági rendeltetésű ingatlanai tulajdonjogának elvesztéséért, mert a magyar állam által kötött 1946. évi XV. törvénybe foglalt magyar-csehszlovák egyezmény a csehszlovák állam által a magyar államnak fizetendő kártalanítási kötelezettséget nem mondta ki, ezt a magyar állam tudomásul vette a szerződés aláírásával, ezzel a magyar állampolgároknak kárt okozott, s végül a magyar állampolgároknak a magyar állam sem fizetett kártérítést;

4. **Kártalanítani kell** a Csehszlovákiából és Jugoszláviából áttelepített magyar nemzetiségű személyeket személyi ingatlanai (lakóház, két hektárt meg nem haladó ingatlan) tulajdonjogának elvesztéséért, azért, mert a magyar állam az 1964. évi jegyzőkönyvben lemondott a magyar állampolgárokat a személyi ingatlanokért megillető követelésekről. (A magyar állam 1964-ben megállapodott a csehszlovák állammal a magyar állampolgárok személyi ingatlanai tulajdonjogának elvesztése miatt a ma-

gyar államnak fizetendő kártérítés összegében, a legfeljebb 2 hektár nagyságú házas ingatlanokat figyelembe véve, és a magyar állam vállalta a magyar állampolgárok kártalanítását, amely igen csekély mértékű volt.)

5. **Kártalanítani kell** azon magyar állampolgár, magyar nemzetiségű személyeket, akik Magyarország jelenlegi határain kívül a kárpótlással érintett időszakban nemzeti hovatartozásuk miatt ingatlan vagy ingó vagyonukat állami intézkedés miatt elvesztették, különös tekintettel a lakosságcsere formális keretein kívül Csehszlovákiából Magyarországra menekült személyekre.

Ezen kártalanítási összegeket a károsító államokkal – mint az emberi jogokat sértő magatartásokért felelősökkel – szemben követelésként kell nyilvántartani és lehetőség szerint nemzetközi úton érvényesíteni.

6. **A kárpótlást ezekben az esetekben** – a tulajdonelvonás más emberi jogi jogsértésekkel halmozott súlyára tekintettel – emelt összegben kellene megállapítani, lehetővé téve a földvásárlást a Nemzeti Földalap terhére. Ellenkező esetben ezen kárpótlások lényeges hátrányba kerülnek a korábban fölvásárlásra jogosultakkal szemben.

7. **Az előbbi elveket** más országokból (különösen Jugoszláviából) menekült magyar nemzetiségű személyek javára is megfelelően alkalmazni kell.

8. **A bármilyen állami forrásból** kártalanítást kapott magyar állampolgárok újabb kárpótlásába a már megkapott kártalanítás összegét be kell számítani. A bizonyítás nehézsége nem szolgálhat a károsultak terhére.

9. **A kártalanítandók körére** – a károsultak elhunytá esetén – az öröklési jog szabályai legyenek alkalmazandók.

II. Közalapítvány

Közalapítványt kell létrehozni (Szülőföldért Alapítvány) azon személyek támogatására – állampolgárságra való tekintet nélkül –, akik az előző pontban leírt hátrányokat vagy azok valamelyikét elszenvedték, magyar nemzetiségük miatt szülőföldjük elhagyására kényszerültek, hátrányos tulajdoni és személyes megkülönböztetésben, megaláztatásban volt részük anyanyelvük, magyar nemzethez tartozásuk miatt.

Ennek indoka az, hogy a nemzetközi vonatkozású jogsértések áldozatai a hazai tulajdonvesztettekhez képest szülőföldjüket is elvesztették, emberi méltóságukhoz való joguk súlyosan sérült.

A közalapítvány lehetővé teszi a nemzetközi vonatkozású jogsértések saját szempontú megítélését. Az alkotmánybíróság 16/1993.(III.12.) AB határozata is rámutatott arra, hogy a sérelmet szenvedettek érdekképviselői szerveinek eltérő megítélése, más csoportokhoz képest előnyös megkülönböztetése esetenként megalapozott döntés alapján nem ütközik az alaptörvénybe, annak 70/A.§-ába: „**nem a zsidóság az egyetlen olyan népcsoport, amelyet az elmúlt évtizedek során Magyarországon faji, vallási vagy nemzetiségi okból üldöztek és különböző joghátrányokkal sújtottak, de tagjainak tömeges megsemmisítése következtében más népcsoportoknál súlyosabb sérelmeket és veszteségeket szenvedett. Ha tehát a Magyar Állam a zsidóság érdekképviselői szervei tekintetében végrehajtja a Párizsi Békeszerződést, ez más, szintén üldözésnek kitett népcsoportokhoz képest olyan megkülönböztetés, amely nem csupán nem ellentétes az Alkotmány 70/A. §-ában foglaltakkal, hanem éppen a korábbi hátrányos megkülönböztetés részbeni ellensúlyozását szolgálja.**”

Ebből a fejtegetésből is egyenesen következik, hogy különbség tehető és teendő a sértettek között, okszerűen azoknak nemcsak két csoportja, hanem akár több csoportja között is akár a népcsoportok tagjainak, akár érdekképviselői szerveinek tekintetében. Ez a pozitív megkülönböztetés az érdekképviselői szervezetek küldötteiből összeálló kuratóriummal működő közalapítványban ölthet testet.

III. Nemzetközi feladatok és célok

A magyar államnak a magyar nemzettel szemben a jelenlegi alaptörvény szerint is

kötelessége az, hogy nemzetközi tekintetben minden jogszerű eszközzel törekedjék arra, hogy

- a korabeli és jelenkori nemzetközi jogot és nemzetközileg elfogadott alkotmányos elveket egyaránt súlyosan sértő Benes dekrétumokat (melyek úgy születtek, hogy névadójuk csak 1946 május 19-én, a dekrétumok kiadása és részben végrehajtása után kapta meg legitimitását a prágai nemzetgyűléstől) és az azok alapján meghozott törvényeket elsősorban a Cseh és Szlovák állam mondja ki érvénytelennek és hatálytalannak keletkezésükre visszamenő hatállyal;
- amennyiben az előző nemzetközi igény nem teljesül, nemzetközi bírások útján minősítsék érvénytelennek ezeket a jogfosztó határozmányokat, beleértve a felvidéki (szlovákiai) magyar lakosságnak a németek által nagyjából elhagyott Szudéta-vidékre való kitelepítést elrendelő döntéseket is, mindkét esetben keletkezésükre visszamenő hatállyal;
- amennyiben az előző törekvés nem jár sikerrel, egyedi ügyekben kell olyan helyzetet teremteni nemzetközi (pl.: európa tanácsi) bírásokkal, amelyben a jogfosztó rendelkezések kártérítési jogalpnak minősüljenek;
- kétoldalú megállapodással, vagy ha ez nem lehetséges, nemzetközi bírásokkal semmisítsék meg a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményt azért, mert kényszer hatása alatt jött létre, s mint ilyen érvénytelen.

Az előbbieket a következő tények alpozzák meg:

A csehszlovák állam leendő vezetőinek – a Szovjetunióval egyetértésben – a világháború elejétől kezdve a magyar etnikum eltávolítása vagy közösségi azonosságától való megfosztása, esetlegesen kiirtása, kultúrmenteként mindenképpen való megsemmisítése (a nemzeti azonosság megszüntetése) volt a célja. Ennek jegyében nemcsak a kényszer „lakosságcsere”, hanem emberek csoportos megölését és kisebb részben a Szovjetunióba, nagyobb részben a Szudéta-vidékre való deportálását is végrehajtották. Emberi és polgári jogaitól olyan mértékben fosztották meg őket, ami csak a zsidóság második világháborús helyzetéhez hasonlítható. Sem nyelvüket nem használhatták, sem tulajdonnal nem bírhattak, de még bírósági keresetindítási joguk sem volt. A határon túli magyarságot a teljes cselekvőképtelenség, fizikai és lelki ellehetetlenülés helyzetébe szorították. Mindez maig hatályos dekrétumok és

„lakosságcsere” egyezmény alapján történt. Megjegyezzük, hogy sok csehszlovákiai magyar már a lakosságcsere előtt Magyarországra menekült, példaképpen említjük, hogy Pozsony magyar lakosságát egyszerűen elűzték és áthajtották a határon, miután Pozsonylyigetfalun embertelen, sok halálos áldozatot okozó körülmények között internálták őket.

A leglényegesebb: a lakosságcsere nem volt önkéntes az áttelepült magyarok részéről, míg a szlovákok erőteljes magyarországi áttelepülési propagandát folytattak, s messze nem érvényesült az egyenlő elbánás és arányosság elve sem. A 15.700 otthagyt lakóháztulajdon helyett 4000 magyarországi (jórész elhagyott sváb) ház, otthagyt 160.000 kat hold tulajdon helyett 15.000 kat. hold, s mindez akkor nem tulajdonba, hanem használatba adva u. n. telepesi juttatásként.

A Szlovákiából áttelepültek és a Magyarországról oda települő szlovákok ingatlan vagyoneértékének különbözete 72.222.000 dollárt tett ki a magyar fél kárára, nem is beszélve a nemzeti gondnokság alá vont magyar birtokok, üzemek, üzletek elmaradt kártérítéséről /90 millió korona/, a zárolt pénz- és értéktételekről /129 millió korona/, az elmaradt, a nyugdíjak s más kötelező juttatások megvonása után is felmerült létminimumról 65 millió korona/ és az ingóságokért járó kártérítésért /44 millió korona/, az áttelepülőket, mezőgazdasági gépeiket, szerzőségeiket és állataikat fuvarozó MÁV többmillió, a csehszlovák félle szemben fennálló követeléseiről nem is beszélve, amely a ráeső szállítási költség fizetése alól többnyire kibújt.

Az 1964-től három éven át tartó kárpotlás szűkkörűsége is hozhatunk adatot: az áttelepülés ugyanis 76.616 főt érintett, a menekültek száma pedig 38.458 volt, a kettő együtt 115.074 fős tömeget tesz ki. (Szabó Károlynak, az áttelepítésért felelős magyar meghatalmazott egykori helyettesének a Széchenyi Könyvtárban őrzött emlékirataiban található számadataira Tamáska Péter tanulmánya hivatkozik. A lakosságcsere által érintett, fuvarozott ingóságok köréről a MÁV részletes – levéltárban fellelhető – jegyzékeket készített. A Jugoszláviát illető tényekre a Hunyadi Szövetség, elnök: dr. Pecze Ferenc, 1061 Andrássy út 46. (tel.: 312-76-19) rendelkezhetsz adatokkal.)

Az ú.n. Benes-dekrétumok meghozatalukkor is sértették a nemzetek közösége által általánosan elfogadott jogelveket, melyek a legújabb korban nemcsak Wilson tizennegy pontjában, hanem az Atlanti Karta és a potsdami konferencia előtt elfogadott ENSZ Alapokmánya önrendelkezési jogot védő rendelkezései ál-

tal formálódtak meg, hanem az első világháború után kötött kisebbségvédelmi szerződésekben is. A Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről Saint-Germain en Laye – ban 1919. szeptember 10-én kelt szerződés 2. cikke szerint „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy minden lakosának születési, nemzeti, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.” Ugyanígy szól még részletesen a 3-14. cikk. (Ilyen szerződést kötöttek a többi utódállammal is.)

A magánélet sérthetetlenége elvén – különösen az alkotmány 58. és 59.§-ában rögzített nemzetközi jog elismert jogelven – alapul a nemzetközi jog irodalmában „hazához való jog”-ként tárgyalt jog, amelynek ismeretét és védelmét rögzíti a hágai háborús jog, az 1949-évi IV. egyezmény a háború áldozatainak védelméről, továbbá az ENSZ 1966. évi, a polgári és politikai jogokról szóló nemzetközi, (new-yorki) egyezségokmánya 12. cikke, az ENSZ Emberi-jogi albizottságának 1994. évi 24 sz. határozata, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201(1993.) ajánlása 5. cikke, az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezménye 16. cikke. „A Felek tartózkodnak olyan intézkedések meghozatalától, amelyek a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken az arányokat megváltoztatják, és arra irányulnak, hogy korlátozzák azon jogokat és szabadságokat, melyek a jelen Keretegyezményben foglalt elvekből származnak.” (1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről.)

A magyar csehszlovák lakosságcsere egyezmény kényszer hatására (háborús vereség után egy olyan nagyhatalom megszállása alatt, amely elvileg a kisebbségi magyarság kiirtását sem ellenezte, ha ez technikailag végrehajtható lett volna; azaz a rejtett fenyegetéssel, hogy a magyar népcsoport egészét további hátrányokkal sújtják, menekülésre kényszerítik; szuverenitása birtokában nem lévő állam által) kötött. Akkor két kényszerpálya ada-

tott: a kitelepülés ill. kitelepítés vagy a reszlovakizáció, a népi azonosság elvesztése. Egyik út sem volt érdeke sem a magyar államnak, sem a csehszlovákiai magyar népcsoportnak, különösen az önrendelkezési jog, a szülőföldhöz való az előbbiből következő jog, a tulajdonhoz való jog megsértése miatt.

Nem vitatható nemzetközi jogi tétel szerint az állam (esetünkben a magyar állam) – tényleges, vagy deklarált – jogellenes magatartását nem lehet népességével, vagy annak akár egyetlen tagjával szemben sem megtorolni.

Ezért ez a szerződés (a megkötésekor hatályos de a későbbi nemzetközi jog szerint is) érvénytelen. (megtámadható).

Emlékeztetünk Csehszlovákiát sújtó müncheni egyezmény érvénytelenné nyilvánítására a résztvevők által, holott Franciaország, de különösen Nagy-Britannia nem volt érdemleges, súlyos kényszer hatása alatt ezen egyezmény megkötésekor.

(Lásd.: Nagy Károly: Nemzetközi Jog, Budapest, 1999. 267-268. oldal, amely ezt az álláspontot vallja.

Lásd még: Vigh Károly: A szlovákiai magyarság kálváriája, Budapest 1998, Püski.; Edvard Benes elnöki dekrétumai, Pozsony 1996, Pannónia Könyvkiadó; Kocsis Károly: Elcsatoltak, Budapest, 1990. TIT, Zétényi Zsolt: Magyarok a Kárpát-medencében – Jelentés az Országgyűlésnek. 1990. Sokszorosított kézirat. Országgyűlési Könyvtár. Fábián Gyula-Ötvös Patricia: Kisebbségi jog. 2003. Kolozsvár.)

Figyelembe veendő az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről:

52. Cikk. Valamely állam kényszerítése fenyegetés vagy erőszak alkalmazásával

„Semmis az a szerződés, amelyet az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt nemzetközi jogi alapelvek megsértésével fenyegetés vagy erőszak hatására kötöttek.”

A körülmények alapvető megváltozása: „1. A szerződés megkötésének idejében fennállott körülményeknek a részes felek által előre nem látott alapvető megváltozá-

sára, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni, kivéve, ha:

a) ezeknek a körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerjék el;

b) a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke.

3. „Ha a részes fél az előző bekezdések alapján a körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára hivatkozhat, a megváltozásra, mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára is hivatkozhat.”

(Lásd továbbá: 65. Cikk Eljárás a szerződés érvénytelensége, megszűnése, az abból való kilépés vagy alkalmazásának felfüggesztése esetén)

„1. Annak a részes félnek, amely az egyezmény rendelkezéseinek megfelelően arra hivatkozik, hogy annak elismerése, hogy a szerződés reá nézve kötelező hatállyal bír, hibás volt, vagy pedig olyan

okra hivatkozik, amely a szerződés érvényességének megtámadását, megszüntetését, az abból való kilépést, vagy alkalmazása felfüggesztését eredményezheti, a többi részes felet igényéről értesítenie kell. Az értesítésben fel kell tüntetni a szerződéssel kapcsolatban megtenni javasolt intézkedést és ennek indokait.”

(Lásd továbbá. 66. Cikk A bírói elintézésre, a választott bíróságra és az egyeztetésre vonatkozó eljárás.)

A szerződések jogáról szóló idézett szerződés 64. cikke rendelkezik a korábban megkötött – az egyezmény cogens szabályaiba ütköző – múltban kötött szerződések semmisségéről.

Az előbbi (nemzetközi feladatok és célok címmel leírt) kötelezettségek érvényesítése különösen az alaptörvény (1949. évi XX. törvény) következő rendelkezésében – úgy is, mint mint általánosan elfogadott nemzetközi elveken – alapulnak:

5. § A Magyar Köztársaság állama védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait.

6. § (2) A Magyar Köztársaság együttműködésre törekszik a világ valamennyi népevel és országával.

(3) A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.

(4) A Magyar Köztársaság az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése érdekében közreműködik az európai egység megteremtésében.

7. § (1) A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.

8. § (1) A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődendő kötelessége.

13. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

(2) Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.

18. § A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

55. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet sza-

badságtól másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.

58. § (1) Mindenkit, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén – törvényben meghatározott esetek kivételével – megillet a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga, beleértve a lakóhely vagy az ország elhagyásához való jogot is.

(2) A Magyarország területén törvényesen tartózkodó külföldit csak a törvénynek megfelelően hozott határozat alapján lehet kiutasítani.

(3) Az utazási és letelepedési szabadságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

59. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magánitok és a személyes adatok védelméhez való jog.

69. § (1) A Magyar Köztársaságban senkit nem lehet magyar állampolgárságtól önkényesen megfosztani, vagy magyar állampolgárt a Magyar Köztársaság területéről kiutasítani.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetés a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

Összegezve:

I. A nemzetközi szerződéskötéssel okozott és szerződésen kívüli külhatalmi tényekkel magyar állampolgároknak vagy magyar nemzetiségűeknek okozott károknak az eddigi kárpótlási rendszeren belül való részleges rendezése az alkotmánybírói határozatok figyelembevételével igen töredékes, jelentős eredménynek nem tekinthető, mégis sürgősen végrehajtandó feladat, bizonyos erkölcsi jelentőséggel bír. Ennek körét javaslataink szerint bővíteni kell és lehet.

II. Múlthatatlanul fontos egy közalapítvány felállítása azon személyek támogatására – állampolgárságra való tekintet nélkül –, akik magyar nemzetiségük miatt szülőföldjük elhagyására kényszerültek,

hátrányos tulajdoni és személyes megkülönböztetésben, megaláztatásban volt részük anyanyelvük, magyar nemzethez tartozásuk miatt.

III. A felelősségnek a Magyar Köztársaságra korlátozását, mi több ennek középpontba helyezését nem tartjuk elegendő és megfelelő eljárásnak, e tekintetben jogfenntartást javasolunk a károsultaknak mind a magyarországi, mind esetleg külföldi kárpótlási intézkedésekkel kapcsolatban.

IV. A nemzetközi politikai, erkölcsi és jogi igények megfelelő képviselése és érvényesítése múlthatatlanul fontos azért is, mert a magyar állam kárpótlási intézkedései nem lehetnek egy másik állam jogellenes tényeiből folyó, a másik állam felelősségét átvállaló, külföldi államot felelősségtől mentesítő döntések. Ez a helyzet nem ad felmentést a magyar állam közömbösségére, ellenkezőleg: meg kell előlegezni egy későbbi, másik állam felelősségi körébe utalható kártérítést, a jogszabály indokolásában vagy preambulumban utalva erre a tényre.

A magyar állam múlthatatlan kötelessége, hogy az adott körben meghozza az általa meghozható kártérítési (kárpótlási) döntéseket és sürgősen végrehajtsa azokat.

Budapesten, 2004. augusztus 28-án.

dr. Zétényi Zsolt

P.s. A szerző megjegyzése: Tanulmányom az alaposabban tájékozott olvasónak szól. Nem tartottam feladatommak annak elemzését, hogy a Benes nevéhez fűződő jogfosztó dekrétumok, határozatok és törvények által jogfosztottak Szlovákiában, milyen kárpótlásra-kártérítésre-eredeti állapot visszaállítására számíthatnak. Ezt az ottani magyar ügyvédek jobban tudják, mint akár melyik magyarországi szakértő. Ezek elérhetőségét a szerkesztőségben megadtam.

Sommásan annyit állapíthatunk meg, hogy a Benes dekrétumok alapján elkobzott vagy az u. n. magyar-csehszlovák lakosságcsere keretében elvett földek visszaadására jelenleg nincsen szlovákiai bíróság előtt kikényszeríthető, törvényes lehetőség (meghozott törvény), feltéve, hogy az elkobzást „szabályosan” adminisztrálták. Lehetőség a később államosított földek tekintetében vagy akkor van, ha a tulajdonos (örökgyógy) ilyen minőségben benne maradt az ingatlannyilvántartásban.

ISTEN TENYERÉN

GEPOLITIKAI HATÁRAINK KÉPZETEINEK VÁLTOZÁSÁIRÓL

A kommunikációs terünket tekintve látnunk kell, hogy azon markáns geopolitikai határok között, amelyek immár több mint ezer év óta segítik elő itteni állami megmaradásunkat, magyar nemzetünk a világpolitika egyik kulcsövezetében él.

Kárpát-medencei, betagozó térségünkön túl, Kelet felé a minket is ringatott Eurázsia hatalmas tere tárul. Keletről fürkészve úgy tetszhetett, hogy beszáguldó lovas nomád véreink ázsiai pörölycsapásai alatt európai üllővé váltunk itt. A szerencsésebb Európa, a létrejövő tengeri közlekedés nyugati keresztény hatalmai számára pedig úgy látszhatott – az 1241. majd az 1526. év, nép- majd országvesztő tragédiáival egyetemben –, hogy bár esetenként egységes állami létből ideiglenesen törredék nemzeti létükbe sorol minket történetünk, ám akár százötven éves elnyomatás ellenére is, ismét s ismét állami létben támadunk föl.

Egyedi, és módfelett sajátos e köztes európai térségben a mi megtartó, átváltozás készségünk, amelyiknek a biztosítéka mindenkor állami létünk építetője, közös erényeink létreményese, a történeti magyar alkotmány. Ez törvényes – tárgyasult, illetve szellemi – határaink mindenkor kijelölője, eszmei vagy tényleges állapotunk rögzítője. Saját, történeti magyar alkotmányunk révén kapcsolódott be egyenrangúan a mi helytálló, életszerető, dolgozó nemzetünk, Szent István állama a gazdag kulturális, civilizációs és politikai érték-képzetek nyugati típusú forgalmába.

A saját, jogfolytonos alkotmánnyal bíró lét, szabályozott, egységes eljárásokban mindenkor építésre osztónyi egész nemzetünket. Történeti időszakainkban a hangsúly az alkotmányos egységünkön van. Ilyenkor kommunikációnk szerves egészének összes terein a rendszeres építés készsége egyedi s nagyszerű kimunkálásokban mutatkozik meg, s a kimunkált képzetek máig egységesen hirdetik térségi kulcspozícióinkban, hogy egyedi

szellemi s anyagi gazdagságunk korszerűen nyilvánul, amikor alkothatunk – magunk, s a térség szükségletei szerint. Az egyik nagyszabású példát hadd említsem: a XIX. század végével bezárólag, alkotmányos törvénykezésünk szabta keretben, a Magyar Királyság alakította ki egységesen és korszerűen – e célra legmagasabb költségvetési tételeit szavazva meg – a Kárpát-medence egészében közüti, hajózhatóvá tett folyami, illetve vasúti hálózatainkat.

Ehhez képest is kicsodás volna mégis mindenkor a legközösebb, európai magánügyünk?

Tanulságul szolgálnak a mostani európai csatlakozásunk történeti előképek tekintendő Hunai Monarchiában vitt alkotmányos állami létünk, korabeli kulturális és civilizációs megvalósításaink egyes aspektusai? Példának okáért, ma egy apró kép felvillanás közös európai ügyeink tekintetében is: Amikor 1895 szeptemberében I. Ferenc József magyar király és osztrák császár Bécsből a királygyakorlatnak mondott hadgyakorlatra elindul, előbb Mária-czellben vesz részt szentséges misén. Majd Zentára utazik különvonatán, s mulat itten rövid időt fenségében. Útja Kolozsvárra vezet, ahol uralkodói módon mindenképp előtt fogadja kegyesen a felekezetek s karok hódolatát, számba veszi a civil élet mutatkozását s azt is, mint működnek a közigazgatás intézményei a szabad királyi városban. Ünnepelesen felavatja a Református Theológiai épületét, s Bánffyhunyadi megye aztán, amelyiknek a környékén a továbbiakban az Osztrák-Magyar Monarchia tizennégy napig tartó hadgyakorlatán vesz részt lóháton, személyesen.

E fegyveres erők gyakorlatok nyilvánított stratégiai célja egy esetleges orosz betörés elleni védekezés gyakor-

lása Magyarországon. A fennmaradt dokumentumok bizonyára önmagukért beszélnek.

Ha ma lenne egy Ferenc József, mint ahogy nincsen, s utazna ugyan e célból, NATO oltalom alatt, a római katolikus misén részt vehetne osztrák földön, magyar földön, s Gyulafehérvárt akár. Kolozsvárt s Bánffyhunyadi is már, csak-csak. Azonban a térség erőinek összetartott mindmegannyija úgy alig több, mint másfél évtizede egészen más irányú – Nyugat felől tétélezett – támadás ellen gyakorlatoztatott még. S mostanra bele kell szokni ismét abba, hogy a katonai veszély onnan – nap-szentület felől – nem fenyeget.

Ehhez képest keműtja során, a Délvidéken, Zentán nem igen mulathatna mostanság Ferenc Józsefünk az üdőt. Nem is beszélve arról, hogy korlátozott szuverenitással maradt állam hatékony védelmére képes haderő is mily erősen hiányozhat, ha nincs!

Az 1867-es kiegyezést követően Magyarország belpolitikailag sem stagnál; az ismét történeti alkotmánya szerint élő nemzet demográfiailag, az ország gazdaságilag erőfejlést mutat. S ami művelt szakembereinkre bízatik, helytálló intézést nyer. A vezetés az európai külpolitikai színtéren is meghatározó, gróf Andrássy Gyula magyar miniszterelnök, közös külügyminiszter személyében. Boszniában a szabadelvű Kállay Béni közös pénzügyminiszter, kormányzó hagy jó emléket.

Az Osztrák-Magyar Monarchia középhatalom összességében – azon túl, hogy Magyarország létét is szavatolja – csak annyiban szolgálja nemzeti érdekeinket, amennyiben a Magyar Királyság képes helyzetét erősíteni az ügynevezett „közös ügyek” békés ügy, a hadügy s a pénzügyek terén. A magyar s az osztrák Parlament kijelölt tagjainak közösügyi bizottsági szinten kell egymással rendszeresen kemény tárgyalásokat lefolytatniuk. Azonban a végső szót mindenkor a Bécsben székelő császár király mondja ki. Külügyekben naprakészen pedig végképp csakis az agg uralkodó dönt.

Ha a két társult, egyenrangú fél parlamentjei által kiküldött közös ügyi testület lenne a végleges döntések hatáskörével felruházva, járható a közös út, valódi az államszövetség.

Akkor semmiképpen sem így történt.

Mivel kulcs-és határovezeti térségben lévőnek kell tudnunk bármikor magunkat, mindenkori helyzetünkben – mind a nemzetünk valamely részét, mind az összességünket különösebben érintő közös ügyeink tárgyában – szervezett s törvényes formát kell szabnunk az érintett egyenlő felet megillető meghallgatásnak.

A XX. századi gondterhes példáink sajtók. 1920-ra kigyengítettünk e köz-

tes, kelet nyugati civilizáció-és kultúra-ütközés térségben. Csonkolt országgá lettünk, és ideiglenesen eluralkodott egyes nemzetrészeink fölött néhány kishatalom. Bár a két világháború között, széttört nemzeti létből saját jogfolytonos alkotmányozásból kiindulva fel tudtunk épülni, mégis, utóbb ismételtén megtörő feltételek megszállásával kellett szembesülnünk. Alkotmányos állami létünk végül szinte semmivé lett, s örökkéig tűnőn berendezkedve itt, egyes környező utóállamokkal együtt, leigázott és határvidékévé tett a keleti, behatárolt mobilitású katonai és gazdasági nagyhatalom. Nemzetünk a Második Világháborús embervesztéseink után még az elhurcolások, ki-

telepítések, haláltáborok, egyes utóállami területeken tömeges irtás véraldozatát is elszenvedte. Számosan Nyugatra menekültek, számolva az itteni fékevesztett ellenséges behatások előrelátható következményeivel. Itthon a még önazonos kultúránkra idegen és hamis, jogfosztó, romboló ideológia telepedett, s pusztítani igyekezett pozitív képzetünket. S e kimunkált, majd szétszabdalt dunai térségben, e morzsolt hídfőről, eurázsiai fenytő hatóerejét nagy hatótávolságra innen is kiterjeszthette Nyugat felé az Oroszország központú Szovjet, amely egy időre átvette a Mongol Birodalom szerepét.

Átvészeltük a szovjetet. Most, fél évszázadnyira a magyar '56-tól sem homályosul látunk: nagyon nagy áldozatot hozott nemzetünk s honunk. S ebben a helyzetünkben, több mint egy évtizeddel a kommunista birodalmi összeomlás után, most képzetváltozásaink harmadik példáját a közelmúlt nyugati sikerének – a tájéki NATO és EU bővítésnek – az olvasata adja. A véghezvitt csatlakoztatás két fázisa részint azt jelenti, hogy a félszigeti Nyugat-Európa s az Egyesült Államok fémjelezte féken tartási politika még mindig szükségképpen szembe helyezkedik bármelyik hatalommal, amelyik Kelet-Európa és az eurázsiai magterület erőforrásainak megszervezésére tesz kísérletet. Másrészt, a májusban bekövetkezett bővítésin túl mutató tovább bővülés szándékával az Európai Unió annak az ellentett államalakulatnak az emléket eleveníti föl, amelyiknek a létrejötté, számos politikai s kulturális egységesülési törekvése épp a valamikori keleti vándorló népekkel szembeni ellenszégülésből eredeztethető. Legújabbban, ráhangolódva az európai egyesületi bővítésre – melynek folyamatai, vélhetően Németország politikai súlypontját is elmozdítják a Kelet felé – csatlakozásunkkal e napokban ismét a volt Frank-s Német-Római Birodalomnak a határvidékére kerültünk.

Képzetünk tekintetében – fenti három példánk is mutatja – köztes állapotunk tudatában, nemzeti s állami fennmaradásunk érdekében mindenkor egységességünk jövődő lehetőségeit kell latolgatnunk most.

E határvidék kulcsövezetben ismét követelménnyé válik, hogy szabvány-szerűen központosított és egységes eljárás módok jöjjenek létre a Kárpát-medence egészében.

Ehhez képest pillanatnyilag kettősen köztes valós helyzetben leledzünk: Nyugat felől nézvést diktátumok szét-szabdalta nemzeti létben vagyunk, Kelet felől pedig otthonosnak tetszhet, miként létezhetünk maradék országunkban egy ránk erőszakolt, idegen szellemiség alkotmányával.

Kell szólnom, tehát, mindenképp előtt geopolitikai határ képzeink korszerű revíziójának szükségességéről.

Tudatában kell lennünk: egyértelmű geopolitikai határra Európában a nyugati tengeri hatalom és az eurázsiai szárazföldi hatalom között továbbra is, ismét szükség lesz; e határ (példának okáért a Kárpátok vonulata) stratégiai fontosságú szárazföldi átjáróinak ellenőrzése pedig életbevágóan fontos a geostratégiai tájék, sőt, tovább menve, a kibővült Európai Unió egysége szempontjából.

A geopolitikai értelemben vett határok közvetlen környezetünkben is viszszaélvezhetők a stratégiai fontosságú szárazföldi átjárók irányába. Részint a képzetek szintjén következik be a változás, anélkül, hogy a tényleges geofizikai határok természetföldrajzi alapjai látványos változást szenvednének. A képzetek változása pedig célszerűen akkor következik be, ha az adott vezetés a képzetek változtatását eszközként sikerrel kezeli meghatározott stratégiai céljai elérésében. Kockázatmentes stratégiáknak az tetszik, amelyek tájéki voltában, regionális szinten mentes bármely végzetes oktatási, népesedési, egészségpolitikai mozzanattól, az ebből eredhető képzetburjánzástól, amely ellenséges hangulatkeltés által kihasználható zavart, redundanciát eredményezhet.

A képzetek helyes kezelése tervszerű hozamokat eredményez.

Egységes értékrendet érvényre juttató, esetleg azt keletre közvetíteni kényszerülő szerepben, fokozottan kell törekednünk azon értékeink megbecsültetésére, amelyek hagyományosan mutatják: saját, jól bevált, megalapozott készségekkel bírunk, helytálló kimunkálású megoldásokkal rendelkezünk önnön térségünk egészére nézve. Mindenekelőtt a Kárpát-medence egészére vonatkozó magyar, egységes vízgazdálkodási mintakép újbóli életre keltésének szükségét említem itt. További, határtalan kiszolgáltatottságaink leküzdése céljából ugyanakkor szükségünk van annak tényszerű bizonyítására, hogy képesek vagyunk kor-

szerűen alkalmazni az egyes korábbi időkben adott kényszerű válaszok felülvizsgálatából eredő következtetéseinket. Felülvizsgálatra szorul saját népesedési kérdéseinkből eredő bajaink sokasága, a mutatkozó fogyás megállításának mikéntje. Ezzel párhuzamosan közös górcső alá is kerülhet a Kárpát-medencében nem őshonos népességek némelykori ez irányú, nem okvetlenül kívánatos vándorlás készsége. Ehhez képest le kell folytatnunk azon biológiai szintű harc kielemezését, amely az I. Világháborút követő diktátum óta, rövid időközöktől eltekintve nyíltan felvállalva folyt és folyik nemzetünk ellen, s amely létharcnak a tétje erőforrásainknak birtokunkban való megtarthatása, illetve annak tőlünk való törvénytelen megkaparintása volt, sok százezreinknek zaklatása, elűzése, kitelepítése, elhurcolása, sőt, véreink életétől való tömeges megfosztása árán.

Akár a nemkívánatos további egyedi esetek elkerülhetése céljából is, egységesen biztosítanunk kell a magyar állampolgárságot – támogató védelmet – az egyes utódállamokban nemzeti hovatartozásunkat vállaló, ugyanakkor honi állampolgárság híján lévő külhoni magyarok számára.

A Magyarok IV. Világkongresszusa 1996-ban az előzetes műhelymunka továbbgondolásaként többek közt leszögezte, hogy a nemzeti egység jogi alapja a magyar állampolgárság kiterjesztése minden azt igénylő magyarra.

A közeljövőben esedékes népszavazás sikerre vitelét követően – továbbgondolva – 2005-re szól az

I. javaslat: Nemzeti alkotmányozást

A nemzeti egység alkotmányjogi alapja a létrehozandó új, össznemzeti Magyar Alkotmány. Nemzetünk minden tagja alkotmányozó, aki választói joggal felruházva saját köréből s ügyeiben képviselőt küld, vagy maga képviselőül megválasztatik, az egységes magyar legfőbb törvény meghozatalára.

INDOKLÁSA

Az eddig említett képzetváltozások értelmezést követelnek.

A legkiemelkedőbb közösségteremtő értelmezési lehetőségünk maga az alkotmányozás. Egységesít, ugyanakkor biztosítja a nemzethez való tartozás választói s képviselői lehetőségét.

Össz-nemzeti, választott törvényhozást szükséges létrehozunk, amely képes mérvadóan tovább sugározni a nagyvilágban létező egyes állam-uniók alkotmányainak azon demokrácia- és szabadság-eszményeit is, melyeknek megvalósítását maga az Európai Unió saját példáján – s a nagyvilág összes keresztényi szabadság-eszménye alapján működő állama berendezkedésének példáján – követendőnek tüntet fel a létrejött új európai szövetség határain túlra, így a jelentős számú magyar nemzeti közösségi területekkel bíró – a maradék kisantant viszonyulású, környező-utódállamok irányában is.

Az állami szuverenitás részleges elvesztésének élményét hivatott pótolni, hogy most még érték-áramoltatásra sor kerülhet, s adott pillanatban hirtelen feltűnik új alkotmányok létrehozásának lehetősége. E lehetőség értéknyerés erkölcsi hozadékokkal jár! A visszaépítkezés-szerű közös eljárás – az alkotmányozás – formájában azt tükrözheti majd, hogy e térségében a magyar nemzet kész az önépítésre, honát szereti, hőseit megbecsüli, értékeit tudja, s azokhoz ragaszkodik, bizalommal tekint a jövőbe.

A csatlakozott trianoni Magyarország lakossága, összeurópai vonatkozásban, a további sikereiben az egyik európai államalkotó nemzetnek, sikertelenségei értelmezésében viszont az egyik „nemzetnyi” kisebbségnek, ha úgy tetszik, „magyar nemzetiségű európai állampolgárság”-nak tudhatja magát. Értékvesztése erkölcsi veszteséget okozna, hacsak fokozottabban rá nem hangolódhat részint önnön, részint a határon túli magyarság uniós demokrácia- és szabadságtörekvéseire.

A közvélemény és a politikai élénjárók homogenizációja magasabb szintű politikai összehangoltságot – nemzeti összképviselést – kíván meg majd rögtön, amint a jelen mindenkori akadályain túl a közös nemzettudat értékrendje kulturálisan felerősödik.

Erősebb a szenvedő helyett a kivezető, cselekvő hősré váló kilátásunk a közeljövőben, amikor a honalapítás küzdelme nem csak, hogy nem ért véget, hanem más alakban felújulva folytatódik.

És szellemi harc bontakozik ki azon identitásteremtő jövő birtoklásáért, amely immár semmiképp sem a kényszerűt, az elszennvedett, de a választható közös lehetőségeinket kínálja föl.

Amikor majd mondott választott törvényhozóink bírnak azzal a törvényesítéssel, amely képviseleti joguk szerint testületileg őket megilleti, sikerül a legátfogóbb érdekegyeztetés kívánalmát érvényre juttatnunk magunkra vonatkozóan is, azon Európai Unióval kapcsolatban, amelyről jelenleg a legnehezebb helyzetben sínylő kisebbségi sorsú, délvidéki (vajdasági – volt kisjugoszláviai) magyarok ma legkeserűbben állapítják meg: „A magyaroknak még a kollektív kisebbségi jogokat sem hajlandó szavatolni az Európai Unió”.

FEL, FEL, VIDÉKRE!

Jó emlétkünk a dualizmus korból, hogy teljes elismerést nyerne a társult fél részéről a történeti, természet-földrajzilag eleve biztonságos, csonkítatlan országhatáraink. Ily határok között lehet geopolitikailag meghatározó, tényező korabeli államunk vezetése, amelyik, stratégiai céljait elérendő, ország építő képzetek kifejlesztése és megvalósítása érdekében biztonsággal tevékenykedhet. Ezen az alapon az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés határ képzetek sérelme nélkül rögzíti, s kiteljesíti a térség egységességének korszerűsítésére irányuló magyar törekvéseket.

Nemzeti kormányzataink történeti füzérében a legelismertebb azon kormánytagok áldásos emlékezete, akik a meglévő geopolitikai határokat a belső forgalom eszköz-s cél-együttesének hatékony kijelölésével, mozgósításával megfelelően fenn tudják tartani, sőt, erősítetik is azokat. Gróf Széchenyi Istvánnak és Baross Gábornak a Kárpát-medencei, magyar közlekedésügy élénkítésére gyakorolt eszményi hatását említhetem, kiemelve, hogy a jó geopolitikai határok tételezik a behatárolt terület élénk belső forgalmát, aminek az elősegítése a korább esetleg létezett, széttagoló belső határokat eltünteti.

Tekintsük példa gyanánt néhány felvidéki megvalósításunkat!

A XIX. század végére a Duna folyam a vízi szállítást gátló belső vámhelyeket – például Esztergomnál felszámolják, sőt, oly hidakat építenek, amiken már átíromolhat nem csak a közút,

hanem – menetrend szerűen – az országos hálózatú vasút is. Majd a báró Bánffy Dezső vezette Magyar Kir. Miniszterelnökség gondoskodik arról is, hogy a Tátrában a magyar állami üdülők, a hegyvonulatok lábánál pedig az elektromos vasútvonalak rendre kiépüljenek. A természeti akadályokat folyam-szabályozási munkálatokkal felszámolják; az édes Dunát folyamatosan hajózhatóvá tesszük Pozsonytól Gönyűig, majd le, a Vaskapun át, s ezzel a történeti Magyarország Nyugatra gravitáló, hatalmas volumenű gabonatermésének útja állandó forgalmúvá lesz.

Dévénynél pedig, a Pannóniába behömpölygő édes Duna fölött a magyar honfoglalásra emlékeztető, 1896-os ezredévi emlékmű magaslik, csakúgy, mint a nyitrai Zobor hegyen, s a munkácsi váron.

S mert mindenkor a bevált geopolitikai képzeink állandósítására kell törekedni, mindeme példákra tekintve kimondottan a mi ügyünknek tetszik, hogy ki kell fejlesztenünk népünk nemzedékeiben ismét a változott tér felfogásának tudását és szemléletét.

S mert teresebbekké lettünk, s mert az államot azonosítják a szállítási, közlekedési – és, hozzátehetjük: adatforgalmazási – formával, ami éppen jellemzi, s mert Európában határtalanság érzetével lehetünk egyebütt otthon, itt viszont kell tudnunk határainkat – íme további javaslatunk:

II. javaslat: Kárpát-medencei nemzeti forgalmunk egységesen kedvezményes hazai díjszabásáról

Kedvezményezettek (kedvezményezettek: magyar állampolgárság iratokkal, illetve Magyar Igazolvánnyal rendelkező) meghatározandó köre számára, magyar állam dotációinak leghatékonyabb eszközei, s európai pénzek csúcsertékü bevonása révén, az élénkített információ-, nyomtatvány-, személy-és teherforgalom egységesen belföldi magyar díjszabásúvá – a távolság növekedésével fordított arányban álló árszabásúvá – válják Budapest központtal, a Tátra, illetőleg Kárpátok vonaláig s le a déli Duna-hajlatig, /Orsovával bezárólag /

mind a részben külföldi tulajdonú szolgáltatók – például MATÁV – mind magyar állami cégek (Magyar Posta, MÁV, VOLÁN, MAHART) vonatkozásában.

INDOKLÁSA

Természetes, hogy államunk, s egyúttal az Unió biztonsági helyzetét erősíti, hogy fővárosunk a geopolitikailag jól körvonalazható Kárpát-medencei ökömené központjában van, (azaz: a régiókban megfelelő számú népesség él, a környező régióink belső összetartó erejét képezi a szárazföldi és vízi közlekedési vonalak hálózata, az ezeken történő hatékony szállítás pedig megszilárdítja a politikai egységeket).

Szerepünket még értékelhetőbbé teszi, hogy a gazdasági, kulturális és politikai áramlások egyik legfontosabb európai tranzit útvonala – a Duna – mentén helyezkedünk el. Megjegyzendő, hogy 1912-ben, magyar állami tulajdonban e folyamon s a kifuttató tengeren működő hajózási társaság – hajóállományát és a ténylegesen szállított személy-és tehermennyiséget tekintve – a legnagyobb forgalmú az egész világon. 1895-ben a magyar kormányzat hozta létre, húszmillió korabeli forint induló tőkével. Most, inkább, mint bármikor, ugyanez a teendőnk: felépíteni ismét dunai hajózásunk stratégiaiáját s eszközállományát! Célnak kell kitűznünk, hogy a Duna eddigi pozitív jelentésköre továbbra se torzulhasson példának okáért a mai közép-magyarországi szakaszunk végállomás jellegű, határi tájék negatív képzetévé, idegen érdekek kényétől-kedvétől függő működtetési térré. Erre nagyon oda kell figyelnünk, mivel a folyam azon legkisebb szakasza is, amely nélkülözi a forgalmat – lett legyen akár az ország közepén – a két partján lakók számára hamarosan elválasztó határként tudatosul! Emiatt is – akként, amint a magyar föld – a Duna folyam magyar partszakaszának s szigeteinek minden egyes pontja – legyen kimondva! – elidegeníthetetlen, el nem adható!

Ez szorosan összefügg a székesfőváros sérülékennyé válható geopolitikai szerepével. Ugyanis legfontosabb stratégiai teendőnk egyike térségünkben éppen az, hogy Budapest – világgopolitikai kulcsvezetői központ – továbbra is elkerülje a leginkább előtérben álló határvidék fővárosa szerepet mindaddig, amíg közigazgatásilag részlegesen ily

szerep Munkácsra, Kolozsvárra s Újvidékre át nem hárulhat.

Ami újabb minket illet: etnikai határon túra kirajzunk, akár télen is, pihenni. De dolgos hétköznapijainkat, ünnepi hétvégéinket ápoljuk testvér települési kapcsolatokkal! Életes kapcsolatok kellene. A tevékeny kórusvezető, iskolaigazgató, színjátszó, a plébános tiszteletes urak, a karitatív szervezet vezetője, a fúvós zenekar, a tűzoltóegylet, cserkészek, műemlékvédők s menhelyfenntartók, vadászati társaságok, kézimunkázók és bélyeggyűjtők, kiállítások szervezői, természetjárók, versmondók – az élet minden szerelmese szoktasson minket hozzá, hogy itthon *határtalanabbakká lettünk* észak felé.

Ennek személyes átélését az etnikai határon jóval túl, a turista s zerge járta havasok alján lehet kezdeni. S befelétkezni.

Ha a magyar népet ösztönözzük teink bejárására; mozgása folytán nemzetibbé válik. Ez az újra kifejlődő térfelfogás egyik eredménye. (Ezt „A tér iskolái” fejezetcím alatt Ratzel Fridrich „Politikai földrajz”-ában így fogalmazza 1897-ben: „Minden népnek meg kell ismernie a kisebb és nagyobb terekről alkotott nézeteket újra és újra, mivel az utóbbiak az előbbiekre történő visszaszülyedése állandóan bekövetkezik. Minden szétesés egy visszafeljövő térfelfogás következménye”.)

A másik lehetséges eredmény: a Benes-dekrétumok (*Benes rendeletei alapján a magyarokat és németeket kollektív módon elbitorús bűnösökké nyilvánították. Az évi alaphangot az 1945. április 4-én elfogadott Kassai kormányprogram VIII. fejezete adta. A németeket kitelepítették. A szlovákiai magyarokat belső áttelepítés, csehországi kényszermunkára utasítás, illetve csehszlovák-magyar lakosságcsere sújtotta. A németeket és a magyarokat ténylegesen 15 elnöki rendelet érinti. A termőföldjeik elkobzását elrendelő 12. sorszámú, 1945. június 21-én kiadott rendelet, illetve a 33. sorszámú, 1945. augusztus 2-án kiadott, a németek és a magyarok csehszlovák állampolgárságát megszüntető rendelet „érvényben van, de ma már nem alakíthat ki új jogviszonyt”. Lásd: Magyar Jelen 2004. április 8-ai száma – idézi Csapó Endre a Magyar Élet 2004. május 18-ai számában megjelent „Fel a Felvidékre!” című írásában) nyomán joggal elvett, visszacszerzendő földjeink fölötti majdani rendelkezhetőség. Bár az Európai Unió Szlovákiát (és Csehországot) ily terhek da-*

cára besorolta tagjai közé, a magyarok tulajdonában volt földek visszaigényelhetésére van némi esély, hiszen „A trianoni határ, amely elvágta az ország felvidékét, nincs többé. A közigazgatás eddigi rendje – továbbra is indokolatlanul – szlovák közigazgatást biztosít felvidéki magyarlakta területek felett. A természetes geopolitikai erő, a Kárpát-medence, a Felvidék szerves részévé, a megélhetés első parancsává teszi a szlovákok részére a magyar nemzettest együttélését, a jó viszony ápolását Magyarországgal.”

S a szétszakadt városok, részek vasúton, átkelő utakon remélhetőleg újra összekapcsolódnak. A tokaji területek egysége megőrzendő. A várakhoz pedig, s a még megmaradt műemlékekhez, városokba, falvakra, kegyeleti emlékhelyekre szervezett csoportos látogatások kellene, saját, jól képzett turistavezetők biztosításával. Továbbá ki kell használni azt a mutakozó, kivételesen barátságos szlovák készséget, hogy tevékenyen részt kívánnak venni nemzeti kulturális emlékeinket felmutató közös képzőművészeti vándorkiállítások szervezésében.

A Magyarok Világszövetsége felkérhető, hogy vegye szakszerű, pártfogó kezelésbe e – Kárpát-medencei, egységesen kedvezményes díjszabásra vonatkozó – előterjesztendő javaslatot. Ugyanakkor, visszanyerendő költségvetési támogatása révén az MVSZ nem csak hogy intézményesítetten vegye ápolás alá a testvér-települési kapcsolatok elősegítését is – s ezzel együtt kapcsolat-kiépülések kataszteri vezetését – de színvonalas, népszerű folyóirat megjelentetésével válják rögzítettjévé s továbbközlőjévé ennek a személyesen megélhető, tanulságos történeti időszaknak. Az újraegyesülés történetét megörökítő kiadványt kell indítani.

A BENES-DEKRÉTUMOKRÓL, ÉRINTŐLEGESEN

Adott feltételek között az Európai Unió politikai és gazdasági szerveződésbe tömörült államok szövetsége új irányt szabhat: maga nyit meg utakat, összekapcsolva a tengereket a szárazföld nagy, nyers, belső erőforrásaival.

Mindeközben osztozzunk a következő éles meglátás szemléletben:

„A magunk részéről elvárjuk, hogy e két tömörülés (az Európa Tanács és az Európa Unió – J. A. megjegyzése) vete-

kedve azokat bélyegezze meg, akik 86 éve gyilkolják, pusztítják a hadiszákmányul kapott magyart testében, lelkében, kultúrájában. Szűnjön – különösképp a létrejött tengely Francia s Németországban – a megbalosodott Nyugat régi nagyantant kisantant fertőzöttsége, miszerint azokat nevezte nacionalistának, akik szívesen korrigálták volna a trianoni igazságtalanságot. El kell érünk a Kárpát-medencében, hogy ugyanaz a veszélyes politika, amelyet a tengeri hatalmak által ránk zúdított Moszkva felügyelete gyakorolt a franciák Trianonjának folyamatos érvényesítésével – a trianoni-párizsi igazságtalanság – semmiképp se nyerjen törvényességet.”

S miközben rá kell hangolódunk a politikai és gazdasági értékek, továbbá a természeti és humán erőforrások európai forgalmazásának újabb sokszólamúságára, egyik morfondírozó kérdésünk az lehet, hogy a részben megmaradt politikai határaink mentén lévő közvetlen szomszédságunk – Kelet-Európa – centripetális középpontja is egyidejűleg Moszkvából Berlinbe áttevődik-e? Egyik déli szomszédunk – a volt kis-jugoszláv utódállam – s az oda csatolt Délvidék („Vajdaság”) magyarságának helyzete pillanatnyilag azt mutatja, hogy: nem.

A Délvidéken – bár nemzetközi egyezmény tiltja – a lakosság etnikai arányának megváltoztatása folyamatos.

Folyó év márciusában napvilágot látott helyzetértékelés szerint Szerbia-Montenegróban pillanatnyilag a szerbesség, Koszovó kapcsán, egy megrázóan ható vesztes háborúval szembesül. Jugoszlávia széthullását követően, a megmaradt országban gazdasági csőd, vesztegetés, munkanélküliség, visszarendeződés veszélye, sőt, „a magyar lakosság elüldözésére feljogosított” menekült áradat van.

Egyéb iránt a születések számának csökkenése is nyomasztó méreteket ölt. A fiatalabb magyar korosztály egy része a délszláv beháborúban való részvételt nem vállalta, akkor külföldre menekült, ám az újabban hozott törvények sem hoztak olyan jelentős változást, amelyik visszatérésüket s a gyermekvállalást most kedvezőbb irányba fordítaná. Az otthon maradtakat pedig különösen sújtja, hogy gyakoribbá váltak a burkolt jogfosztások, a közvetett fenyegetések, a sirgyalázások, a magyar fiatalok bántalmazásai, az ellenséges fal-

firkák, a munkahelyi diszkriminációk. Összességében: a magyar kisebbség fenyegedettség-érzetét kiváltó cselekedetekre került sor

Tíz évvel ezelőtt már délvidéki magyarságunknak a helyi autonómia és az önszerveződés volt az álma, s kibontakoztatta az autonómiatörekvések érvényesüléséért folytatott demokrati- kus küzdelmét.

Ehhez képest látni, hogy a fegyveres albánok függetlenséget nyertek, míg a mindenkori szerb kormány a magyaroknak csak azokat a kisebbségi jogokat hajlandó szavatolni – ha teheti, azokat is elszabotálja – amelyeket nemzetközi erők rákényszerítenek.

A 2003. november elsejével bevezetett Európa Unió vízumkényszer szigorítás a határ túloldalán élő háromszáz-ezer vajdasági magyar számára leginkább azt jelenti, hogy az anyaország európai szövetségi csatlakozása elszigeteli őket. Megoldást jelenthetne a kettős állampolgárság bevezetése, ami ellen Szerbia sem emelt nyíltan kifogást.

A hárompilléres autonómia – amiről a délvidéki magyar közösség vonatkozásban a szerb kormányok egyelőre hallani sem akarnak (félve az esetleges határrevíziótól) bizonyára szintén segíthetne, de erre sem Európa, sem a mostani magyar kormány részéről nem tapasztalni még támogatás készséget.

Így hát továbbra is az önálló magyar iskolák megszüntetése van folyamatban. Ez nyelvromlást idéz elő. De ők anyanyelvünket őrzik még! Ahogy lehet. Mert nyelvünk most nagyobb kincsünk, mint a földünk – mert régibb, s akkor is él, amikor már a föld nem a miénk Mert – Ravasz László református püspök szavaival – ez az igazán közös kincsünk: az egyetlen nemzeti vagypon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek, s csak annak nincs belőle semmije, aki maga dobta el magától.

S a múzeumok, képtárak, levéltárak is: vagy egyáltalán nem, vagy csak részben őrznek magyar tárgyi emlékeket. Szobrainkat, emléktábláinkat már rég lerombolták, újabbakat pedig nem engedtek emeltetni, emlékhelyeinket, műemlékeinket pusztulni hagyják.

„Kisértet járja be a Délvidéket, a Balkán kísértete. Amit Európa a magyarság révén ezer év alatt felépített, azt a balkáni sovinizmus nyolcvanöt év alatt elpusztította.”

Rendkívül sajnálatos, hogy a mondott körülmények között a délvidéki

magyaroknak még a közös kisebbségi jogokat sem hajlandó szavatolni az Európai Unió.

Holott nagyon sok nemes lélek igyekszik tenni a Délvidéken is. Intézményesült koordináció és összefogás kell a biztató eredményeinkhez. Kiút lenne a mostani kiúttalanságban ottani, államtól független magyar intézmények létrejötte.

III. javaslat

Délvidéki („vajdasági”) székhelyű, magyar- s Európai Unió támogatású, magyar tannyelvű, humán szakokat, továbbá mezőgazdasági kart működtető egyetem létrehozására

INDOKLÁSA

A mostani egyetemek „multi-kulturálisak” a szerb-montenegrói államszövetségben: a testvériség - egység kommunista szólama alatt csak a szerb kultúra védelmét szolgálják, az állam irányítása alatt állnak, a szellemiséget, a személyzetet és legfőképp a vezetőgárdát a szerb hatalom szabja meg.

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság Elnöksége régóta szorgalmazza a teljes, önálló, autonóm, magyar tannyelvű és magyar egyetemi oktatás érvényesítését, két évvel ezelőtt pedig nyilvánosságra hozta az önálló magyar egyetemi oktatásra vonatkozó elképzelését, törvénytervezeti formában.

Lényege az, hogy az állami egyetemen minden karon szükséges a magyar tannyelvű képzés bevezetése, külön magyar tannyelvi csoportok létrehozása útján, és a megfelelő magyar tanerő alkalmazása révén. Javaslatuk szerint a magyar tannyelvű oktatás programjait, megszervezését és vezetését az állami egyetem külön magyar tagozati tanácsa és dékánja kellene, hogy megvalósítsa.

Ugyanakkor tervezetükben szerepel az önálló, közszolgálati rendeltetésű, magyar magánegyetem megszervezése is. Nézetük szerint van helye a szabadkai székhelyű önálló magyar tanítóképző – tanárképző, teológiai, műszaki továbbá építészeti kar létrehozásának, és más magyar tannyelvű karok – Újvidéken: vállalkozói, nemzetközi kereskedelmi jogi, színművészeti és óvónőkép- ző kar; Nagybecskerekén élelmiszeripa-

ri technológiai kar – alapításának, az önálló Vajdasági Magyar Tudomány-egyetem szervezeti keretein belül.

Mindezen ottani megalapozott szakmai vélemények vitathatatlanul mérvadóak.

A délvidéki egyetemalapítás ottani kulturális, szakmai, tudományos, társadalmi és gazdasági megmaradásunk további záloga. Független magyar intézményként való létrehozása – véljük – lehetővé teszi az itt élő magyarság műveltségének, iskolázottságának gyarapítását, nemzet tudatának erősítését és egy magyarságérdekű gazdaság stabilitását.

E felmutatott érték tervekhez képest, bizonyos jól átszűrt történeti tapasztalatokból eredt következtetéseim, s a józan megfontolás felismerte szükség vezet a kiegészítő következtetéshez: szintén kivitelezendő egyes ottani, magyar tannyelvű, mezőgazdasági felsőoktatási tanszakok beindítása.

Megtartó erő lehet ez a hírneves termőképeségű bácskai és bánági földet még tulajdonlóknak. (Megemlítve, hogy a kisajátított javak visszaszolgáltatására a kis-jugoszláv utódállamban még nem került sor). Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra: semmiképp sem kívánatos az, hogy itt, a szomszédságunkban, a dél-alföldi végek –ellenőrizhetetlenül – engedély nélküli EU-s (például francia érdekeltségű) tovább orosz, kínai, USA s bármely egyéb génkísérleteknek-s természetnek terepévé váljanak.

Dél irányából hatoltak be a történeti Magyarországra a legpusztítóbb betegségek a XIX. század utolsó harmadában (sertésvész, filoxéra). Utóbbi csapás hagyományos szőlőtermesztésünket tette tönkre, kétkezi munkások százazrei munka nélkülivé váltak s Amerikába kivándoroltak.

A mennyei Gondviselés végtelen kegyelmébe ajánlván népünket csak azt mondhatom:

Mindenkor Isten tenyerén vagyunk.

Juhász András

(Elhangzott 2004. június 3-án Budapesten, a Magyarok VI. Világkongresszusán „A Magyarság és a Nyugat” című nemzetstratégiai konferencián.)

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE

a kisebbségi kérdésről és Magyarország belső föderalizálásáról

Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) 1944. évi tanulmánya a kisebbségi kérdésről és Magyarország belső föderalizálásáról lényegében kiegészítése az ugyanebben az évben angol nyelven megjelent erdélyi kérdéssel foglalkozó munkájának, amelyet először magyarul 2001-ben Göncz Árpád fordításában olvashattuk. A fordító ezzel felírta a nevét abba a könyvbe, amelyben a magyar nacionalisták sorakoznak – román kortársaink megítélése szerint.

...Szerves sokféleség és biológiai rend

Erdélyt, aztán Horvátországot, Szlovéniát, Dalmáciát, Boszniát és a déli bánágokat a legkülönbözőbb kötelek fűzték a Szent Koronához. A tulajdonképpeni Magyarországban a kisebb-nagyobb autonómiák és bennük a különböző népek tarka sokfélesége első pillantásra az egész középkoron, a XVI. és XVII. századokon át tartó zürzavarnak látszik. E megítélés azonban alapjaiban téves. Épp ez a tarka sokféleség mutatja, hogy itt szerves fejlődésről van szó. Ha a közösségi szervezetek sokféleségének részleteit történelm-filozófiai szempontból is megvizsgáljuk, rájövünk, hogy a látszólagos összevisszaságban egy bizonyos fajta magasabb rend, biológiai rend van, mely alapvetően különbözik a tisztán mechanikus rendtől. Az állami és társadalmi berendezkedés e biológiai rendje sokban hasonlít Svájc kantonális rendszeréhez.

Magyarország egyik legnagyobb politikai gondolkodója, a fiatal Andrássy Gyula gróf, főművében foglalkozik a magyar állam szabad, alkotmányos fennmaradásának okaival ⁽¹⁾. Andrássy bebizonyítja, hogy a német-római túlhatalomtól a középkori Magyarország két okból menekült meg. Egyik ok az volt, hogy az Árpádok követe Szent Istvánt és tanácsait – a feudális rendszer vicinalizmusát (*helyi érdekűséget – a szerk*) elkerülték, s egy köz-

jogi értelemben vett államiséget fejlesztettek ki. Ezzel a magyar államnak szilárdabb alapokat és szilárdabb szerkezetet biztosítottak, mint ahogyan az a magánjogiasság szellemével átítatott Nyugat feudális hierarchiájában egyáltalán lehetséges lett volna. Magyarország önálló fennmaradásának másik oka az volt, hogy a német nemzet római császárait az Itália feletti uralom és a pápasággal szembeni elsőbbség igénye rendkívüli mértékben leköötötte. Andrássy is rámutat tehát a magyar állam igen szilárd szerkezetére, elentétben az akkori német birodalom belső rendjével, mely a magyar államnak az önvédelemhez viszonylag sokkal nagyobb erőt tudott biztosítani. Magyarország, rendjének belső tarkasága és a látszólagos zürzavar ellenére, valójában Közép-Európa egyik legjobban szervezett állama volt. Gyenge királyok átmeneti korszakaitól eltekintve – ellentétben a nyugati példákkal –, az akkori oligarchia a magyar birodalomban sohasem került abba a helyzetbe, hogy az állam az elsőbbséget megszerezze. Még a királyi hatalmat is úgy szervezték meg, hogy a királyoknak volt ugyan hatalmuk, s ez alkotmányos hatalmat tényleg gyakorolták is, de majdnem mindig a kis- és középnemességgel, az akkori nemzettel, a „populus Werbőczyanus”-sal szövetségben, és mindig az oligarchia hatalmi törekvéseivel szemben. II. Endre 1222-es aranybullája is a király és a nemzet e többsége közti szövetség eszméjét fejezi ki. A magyar állam e szerves bizonyultságának nem volt vagy alig volt kö-

zös vonása a nyugati feudalizmus inkább mechanikus társadalmi és politikai rendjével, melyben minden ember egy másiknak, s ez újból egy harmadiknak szolgált, fel egészen a királyig vagy pápáig, s ezzel a társadalmat számtalan parányi, kicsiny, nagyobb és még nagyobb egymás alá helyezett országra bontotta szét. A középkori Magyarországon minden alattvaló, legyen az akár kicsi, akár nagy – természetesen a politikai jogokkal rendelkező társadalomról van szó –, nem különböző feudális fokozatok közvetítésével, hanem közvetlenül volt alárendelve a királynak, jobban mondva a Szent Koronának. Maga a Szent Korona nemcsak a királyt, hanem a nemzetet és a területet is, tehát az egész államot testesítette meg. A magyar „comes” egy királyi várnak és környékének, a későbbi vármegyének a kapitánya volt, tehát egyszerű kis tisztviselő, s nem a saját területén felségjogokat gyakorló, átörökíthető hatalmú király, mint a bárók, grófok vagy vajdák.

A magyar comes helytartója volt a központi királyi hatalomnak, mely maga is csupán erős, de a nemzet politikai jogai és szabadságai, meg a különböző autonómiák által korlátozott, illetve szabályozott, és nem korlátlan hatalom volt. A magyar alkotmányban ősrégi idő óta él az alkotmányos monarchia eszméje. Világosan ki volt az fejlődve már Werbőczy Tripartituma idejében is (1514). Bár az államhatalmat közjogilag egyenrangú tényezők gyakorolták, a nemzet és király, mégis a nemzet volt erősebb. A nemzetől származik a királyi hatalom is, mely csupán átruházott hatalom, mint ahogy azt a koronázás is jelképezi. Ha a király ez átruházott hatalmat alkotmányellenesen gyakorolta, a nemzetet megillette az Aranybulla 31. szakasza szerint a fegyveres ellenállás joga is. Eltekintve a szélsőséges esetekre vonatkozó és inkább elvi jellegű szabályozástól, a valóságban természetesen néha a király, néha a nemzet bizonyult erősebbnek. Maga a rendszer azonban e két hatalmi tényező egyensúlyának az elvén alapult. Heidelbergi professzorom ⁽²⁾, Gottheim, nekünk, diákjainak egy rajnai utazás alkalmával magyarázta meg, hogy még egy olyan kimagasló uralkodói egyéniségnek, mint Mátyás magyar királynak is, ki Szilézia felett is uralkodott, s uralma Boroszló városának

fenállásától mindmáig legnagyobb történelmi élménye volt, keserves tapasztalatok árán kellett a renaissance abszolutisztikus korszakában is rájönnie, hogy magyarok felett csak alkotmányosan lehet uralkodni.

A felületes, mechanikus történelmi és társadalmi szemlélet gyakran összetéveszti a fegyelmet (Drill) az önfegyelemmel (Disciplin), a sablont a renddel.

A középkori Magyarország szerves államalkotó módszereit szeretném még két, sokatmondó példával megvilágítani.

A cipszerek és az erdélyi szászok majdnem egyidőben, a XII. század közepén vándoroltak be Németországból Magyarországra, s ráadásul nagyjában mindketten a német nyelvterület északnyugati vidékeiről. Nem gyarmatosok, hanem vendégek, hospesek voltak, kiket II. Géza király szívesen fogadott, s Felső-Magyarországon és Erdélyben telepített le. Mily eltérően fejlődött e két népész története az új hazában! A cipszerek népük számára nem igényeltek autonómiát. Felső-Magyarországon készen kapták a vármegyék jól funkcionáló igazgatási hálózatát, s maguknak bájos és szép külön városokat építettek ugyan, egyébként azonban beilleszkedtek a vármegyei rendszerbe, s abban magukat jól érezve, könnyen belenőttek a magyar életbe. Az erdélyiek, ezzel ellentétben, az ország keleti részein egészen eltérő viszonyokat találtak. A vármegyei rendszer még nem épült ki oly egyenesen, és nem erősödött még meg annyira, mint az ország egyéb részein. Távol az ország központjától gyengébb lábon állt még a béke és a biztonság ügye is. A székelyeknek is meg volt már ez időben a maguk autonómiája s meg volt már Erdély bizonyos fokú autonóm különállása is. Nem csoda, ha ilyen környezetben a szászok más népi egyéniséggé, azt lehetne mondani, más fajjá fejlődtek, mint cipszer rokonaik. A szászok, e kis ország harmadik, népileg igen élesen elhatárolt önkormányzatú nemzetévé lettek.

A székelyekkel együtt kezdettől fogva el kellett látniok a határvédelem feladatát is. E hivatásukat a keletről fenyegető kun, mongol, szláv és török betörésekkel szemben várjellegű erős városaik segítségével becsülettel és gyakran dicsőséggel töltötték be. Ezért meleg hálát kifejező gazdag kiváltságokat kaptak. Kiváltságaik védelme alatt fejlődött ki élesen körülhatárolt igazgatási és népi önkormányzatuk. Jellemző, hogy joguk volt városaikban megtiltani magyarok, sőt magyar nemesek letelepülését is. Később joguk lett még arra is, hogy városkapujukat bezárják akár az erdélyi fejedelem előtt is. A magyarok és a magyar hatalmi tényezők a szász különállás néha önkényeskedésben és önzésben megnyilvánuló túlzá-

saival szemben is szinte határtalanul engedékenyek és nagylelkűek voltak, alapjában véve azonban – eltekintve a történelem néhány ritka epizódjától – e szinte hihetetlen különállás bizonyos fokig feloldódott már az erdélyi unióban is és összekapcsolódott a szűkebb és a tágabb hazához, Erdélyhez és Magyarországhoz fűződő törhetetlen hűséggel. Mint Werbőczy törvénykönyvében említi, a szász autonómia, a szász univerzitás tisztviselőinek és követőinek a Szent Korona iránti hűségére egy megragadó szövegű esküt kellett letenniük.

A magyar államnak és a magyar állam biztonságának nem ártott sem a magyar és német sajátosságok egybeolvadása, mint azt a cipszerek példája mutatja, sem pedig a német sajátosságok féltékeny megtartása és továbbfejlesztése, mint azt az erdélyi szászok esetéből látjuk. Ellenkezőleg, a magyarság finom politikai ösztöne és zseniális politikai rugalmassága a németek számára eltérő módon biztosította a szabadságot, s ezzel két, különböző jellegű szerves fejlődés előtt tárt kaput. Így az új hazában mindkét régi német település otthon érezhette magát, s mindkettő a maga módján, de szívvel-lélekkel szolgálhatta az állam javát.

Egy harmadik példa meggyőzően bizonyítja azt is, hogy a fejlődés e biztosított szabadsága nem az államvezetés gyengeségéből fakadt. Ezt megmutatja a német lovagrend rövid magyarországi története. E hatalmas rendnek – kérésére – II. Endre még az Aranybulla megalkotása előtt, a XIII. század elején megengedte, hogy Erdélyben a szászok közelében letelepülhessen. E harcias rend segítségével II. Endre Erdély védelmét akarta megerősíteni, a rend azonban túl önállóan rendezkedett be, állammá akart válni az államban. A király, ki az Árpádok között a gyengébbekhez tartozott, több ízben megintette őket, de amikor látta, hogy ezt hiába teszi, sereggel támadt rájuk, leverte és örökre kiűzte őket az országból. A rend emiatt vonult el északra, s települési területet nyerve a lengyel királytól, megvetette Közép-Poroszsország alapjait.

Mindent összefoglalva, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a történelmi Magyarország mind a középkorban, mind az újkor első századaiban, a nyugati és keleti csonka-országokban, a királyságban és Erdélyben egyaránt, az ország nem magyar nemzetiségei irányában is szerves alapítású és jellegű állam. A Szent Korona középkori birodalma pedig egy korai igazi „Commonwealth”, különböző népek egyidejűleg finom és erős szálakkal egybefűzött szabad föderációja volt, melyre mint nagy világpolitikai teljesítményére a magyar nemzet mindig büszke lehet.

Továbbépítés a történelmi alapokon

Kétségtelen, hogy a „kisebbség” fogalma tulajdonképpen a mechanikus világnézet ahhoz az örökségéhez tartozik, mely az új biológiai világnézet jelentkezése folytán meghaladottá válik, valahogy úgy, mint ahogy a valóságban Svájc is valóban példásan túlnőtte azt.

A kisebbségi kérdés rendezésének a végcélja a kisebbségi helyzetet és érzést megszüntetni jogi és társadalmi értelemben egyaránt. Még nagyon messze vagyunk az ideális végcélától. Az sem lenne reálpolitika, ha Svájcot egyszerűen, mechanikus módon utánoznánk, különösen akkor, ha hiányoznak ahhoz a szerves, anyagi és szellemi alapok. Ily utánzással hasonló illuzionizmusba zuhanánk bele, mint a XIX. században is, amikor a világ minden népe máról holnapra az angol parlamentarizmust akarta lemásolni. Még Magyarországból sem lehetne egy „keleti Svájc”-ot teremteni úgy, ahogyan azt Jászi Oszkár, a szerencsétlen teoretikus, 1918-ban, rögtönzött megoldásként ajánlotta. Erdély esetében már könnyebb lenne a helyzet. Nem lehetne utánozni Svájc intézményeit sem. Svájc szellemét, a kölcsönös jóakaratot és megértést, egy szerves állam felépítésének a művészetét kellene eltanulni. Neergaard professzor mutat rá arra, hogy a szerves világ nem ismer többséget és kisebbséget. Hogyan lehetne például összehangolni az agy és a gyomor működését a többségi-kisebbség fogalmkörében? A számszerű többség a tisztán mechanikus demokrácia egyik alapelve. Egy másik nevezetes svájci tudós, Fleiner közjogász, Svájc alkotmányáról írt kicsiny, de kitűnő munkájában⁽⁹⁾ azt fejtegeti, hogy a többségi elv érvényesítésének csak akkor lehet helye, ha a viszonyok bizonyos körforgása (rotation) lehetővé teszi, hogy a kisebbség belátható időn belül többséggé legyen. Ez azt jelenti, hogy ha a többség és kisebbség állandó jellegű egységek, a többségi elv érvényesítése igazságtalanság. Etnikai kérdésekben is ez a helyzet.

A világ verejtékkel, sőt szenvedéssel mégis csak a mainál szervezesebb berendezkedés felé halad. A kezdeményezést ezért ott kell megragadni, ahol a viszonyok a kisebbségi kérdés rendezésére már általános jellegű kísérletezések segítségével nélkül is megérték, tehát elsősorban Magyarországon. Itt a nemzet szelleme, a történelmi múlt jól megőrzött szervezeti öröksége, tehát az élő hagyomány, könnyen összhangba hozható mind a belső szükségletekkel és külső lehetőségekkel,

mind a jövőendő szervezesebb szemléletű közszellemével.

Ehhez nem kell új megoldásokat keresni, csupán a megadott történelmi alapokat kell értelemmel és jóakarattal továbbfejleszteni.

E történelmi alap pontosan és konkrétan összefoglalva a következő tényezőkből áll:

a) Az 1868-as nemzetiségi törvény, mely az etnikai és vallási kisebbségi kérdést a községi, városi és vármegyei igazgatásban általános módon rendezi a magyar Korona egész területére, még ma is használható. E törvény teljes végrehajtása esetén könnyen összhangba hozható a nemzetközi jog további fejlődése során valószínűleg kibontakozó új kisebbségi jog alapelveivel.

b) A múltnak a vármegyékben kialakult területi önkormányzatai, melyek jól beváltak, a Szent Korona országainak egyes részein, ahol a föderatív megoldás igényei és lehetőségei fennálltak, hiszen ki is fejlesztették egyes magyarországi népek föderatív együttélésének a formáit. E tapasztalatok s egykori intézmények természetesen a belső föderalizálásnak csupán alapjai, példái vagy irányvonalai lehetnek. A magyar birodalom, mint a középkor nagyhatalma örökre a múlté. Magyarországnak nincsenek igényei a Dunán és a Dráván, meg a Kárpátokon túl. Horvátország is keresse a maga üdvét ott és úgy, ahol és ahogyan akarja. Magyarország csak az esetben lenne esetleg hajlamos Horvátországgal egy szabad föderációra, talán perszonálunió formájában is feltétlenül paritásos alapon, ha egy új Jugoszlávia föderatív formában sem alakulhatna meg. Ily esetben sem támasztanánk a magunk részéről e megoldásra semmilyen igényt.

Ami Szlovákiát illeti, Magyarország nem mondhat le egy új és szabad egyesülés igényéről. Ez az ország több mint ezer éven át igen szorosan Magyarországhoz tartozott. Nélküle a Kárpátok nemcsak a magyarok, hanem a Közép-Dunavölgye többi népei, sőt Európa számára sem tölthetik be sem katonai, sem politikai szempontból világtörténelmi hivatásukat. Magyarországnak egy „fehér lapot” kell a szlovák nemzetnek átnyújtania. A szlovákoknak e fehér lapra kell felírniok, hogy a Magyarországgal való ezeréves együttthaladásukat milyen formában akarják megújítani, legyen az akár két önálló állam paritásos és laza föderációja, esetleg perszonális uniója.

A szűkebb értelemben vett történelmi Magyarországon három országrész föderalizálása a feladat. Ezek:

- Erdély,
- Dél-Magyarország,
- Kárpátországrszág.

Az autonóm Erdély felújításának a tervét Svájcban megjelent „Transylvania Past and Future” című könyvben dolgoztam ki⁽⁴⁾. E terv szerint Erdély – természetesen az egész – vagy az 1868-as magyar-horvát kiegyezéshez hasonló autonómiával bíró vajdaságként, vagy az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés mintájára paritásos reálunióban önálló államként illeszkedne be újból a Szent Korona rendszerébe. Belsőleg Erdély szabad föderáció lenne, a három nemzet uniójának fél ezredéves mintájára. Két román, egy magyar és egy szász bánágból kellene állnia, melyeknek a svájci kantonokra emlékeztető igen széles körű önkormányzatuk lenne. A majorizálás veszélyét azzal lehetne elkerülni, hogy az ügyek nagyobb

része a bánságokban, az önkormányzati élet keretében intéződnenek el, az országgyűlésbe pedig, mely egész Erdély számára alkotná a kötelező erejű törvényeket, a bánságok paritásos számban küldenék be képviselőiket. Az önkormányzatnak a bánságokba helyezett súlypontja organikus módon biztosítaná az egyensúlyt és a népek közti békét. Az országgyűlésen, hova már csak a bánságok által megszürt közös érdekű ügyek kerülnének, ugyanezt a célt mechanikus eszközök biztosítanák. Ha Erdély vajdaság alakjában alakulna meg, a Magyarországgal közös ügyek intézését megfelelő számú erdélyi képviselő és felsőházi tag beküldése biztosítaná a magyar országgyűlésre. A képviselőket az általános választójog szerint kellene

választani, s ezáltal Erdély román többsége teljes egészében érvényesülhetne. Ha a megoldás egy Magyarországgal paritásos reálunió lenne, a közös ügyek rendezését az egykori osztrák és magyar delegációk mintájára szervezendő paritásos magyar és erdélyi delegációk tennék lehetővé.

Említett könyvemben az erdélyi bánóságok határait tudományosan alaposan rajzoltam meg, mégis lehetetlen ily kantonokat úgy megszervezni, hogy ne maradjanak jelentékeny magyar, román és szász kisebbségek azok határain kívül. E kisebbségek nemzeti jogait a vármegyék, városok és községek kereteiben az 1868-as nemzetiségi törvény szerint gyakorolhatnák.

Kárpátországország lehetőleg az 1868-as horvát autonómiához hasonló önkormányzatú bánóság kellene legyen.

A továbbiakban Dél-Magyarország területi autonómiáját szeretném felvázolni.

Bánát, Bácska

A Bácska ma Magyarországgé, de történelmi jogaink vannak az úgynevezett Bánátra, az egykori Temes- és Torontál vármegyékre, a Tisza, Maros, Duna és Erdély közötti részre is, mely jelenleg részben Romániához tartozik, részben német-szerb igazgatás alatt áll. A két terület geopolitikai, gazdasági és néprajzi szempontból annyira különböző, hogy akkor sem lehetne őket egy egységes területi önkormányzatban összefoglalni, ha Magyarország visszanyerné az egész egykori Bánatot. A Bánátnak kelet felé igen erős gazdasági kapcsolata van Erdéllyel, észak felé pedig a Maros jobb partjával. Bácska lakossága magyar, német és délszláv (szerb) elemekből áll, a Bánátban ezzel szemben a magyar, német és szerb lakosság mellett különösen annak keleti részén, igen erős a román elem, ezenkívül a magyarság a Bánátban sokkal gyengébb, mint a Bácskában. Figyelembe kell azonban venni a városokat is. A Bácskának három nagy városa van: Szabadka, Újvidék és Zombor. Az első kettő törvényhatóság. Bánátnak is több városa van, de közülük Temesvár kiemelkedő nagyváros, sokkal jelentősebb és nagyobb, mint a Bácska három városa, úgy hogy mindkét területet egyformán lehetetlen lenne Temesvárról, Szabadkáról, Zomborról vagy Újvidékről igazgatni. Egy kérdésben a két terület viszonyai mégis megegyeznek. Sem egyik, sem másik részben nem lehet egy Erdélyhez hasonló, a három nemzet területi föderációján mint történelmi alapon felépülő autonóm berendezkedést létrehozni. Ennek oka elsősorban a hasonló történelmi előzmények

hiánya. E nehézséget még valahogy át lehetne hidalni, de sem a Bácskában, sem a Bánátban nem lehetne az egyes nemzetiségek között a bonyolult települési viszonyok miatt megközelítő néprajzi határokat sem húzni. Ha tehát egy eljövendő békekonferencián Magyarország a Bánatot visszakapná, ezen a területen is – a Bácskához hasonló alapelvekkel – egy autonóm bánóságot kellene létesíteni, ahogy a valamikor már volt is.

Ami a bácskai autonómiát illeti, felmerül a kérdés, milyen okokból és milyen célra van szüksége e területi autonómiára? Ez okok sokfélék: történelmi, politikai, gazdaságiak és néprajziak.

a) A Bácskának sem az ezeréves magyar, sem a húszéves jugoszláv múltban nem volt a vármegyei önkormányzaton túlmenő autonómiája. A Bácska a jugoszláv uralom utolsó éveiben is legfeljebb egy szerb többségű nagyobb bánóság kiegészítő része volt. Ennek ellenére a Bácska már évszázadok óta bizonyos különállást élvezett a magyar államban és társadalomban. Talán nem volt az országban egyetlen rész sem, melyben a sokféle nemzetiség, a magyarok, németek és délszlávok olyan jó egyetértésben éltek volna együtt, mint itt. Maga a nép a hivatalokat, s a községi, városi és megyei testületeket hallgatólagos egyetértéssel úgy osztotta meg, hogy egyik nemzetiség se rövidüljön meg. Így volt ez a falvakban és a vegyes lakosságú városokban egyaránt. Az újvidéki törvényhatóságban az egyetértés kiűlőleg is megnyilvánult abban, hogy az utcanevet a lakosság minden nyelvén, tehát magyarul, németül és szerbül is feltüntették. Bácskában van két falu egymás mellett, az egyik tisztán szerb, a másik tisztán magyar lakosságú. A szerb falu neve Sztopár, a magyar falu neve most nem jut eszembe (*Doroszló – a szerk*). Ezek évszázados hagyományos barátságban éltek, melyet több történelmi alkalommal tettekkel is bebizonyítottak. Az 1848-49-es szabadságharcban Sztopár lakosai a magyar hadsereg miatt kerültek veszélybe. Erre megjelentek a szomszéd falu magyarjai, s védelmükbe vették szerb barátaikat. Sztopár szerbjei e történelmi kölcsön az 1918-as összeomláskor fizették vissza, védelmet adva az újonnan berendezkedő jugoszláv rezsimmel ellenséges rendszabályaival szemben a szomszéd magyar falu lakosainak. Bácska 1941-es megszállása a magyar csapatok által a magyarok számára adott újabb alkalmat a hagyomány folytatására. Újból megjelentek Sztopáron, éppúgy, mint 1848-ban, hogy együtt fogadják a falu szerbjeivel a magyar csapatokat. Sok hasonló példáját lehetne még idézni a szép bácskai egyetértésnek, különösen a régi magyar időkben, mert a

jugoszláv rezsimmel nemzeti hiúságból sokat rontott a helyzeten, ami aztán alkalmat adott az új magyar rezsimmel bizonyos tényezőinek, hogy az egykori szép nemzeti egyetértésnek a Bácskában még többet ártsanak.

Mégis nyugodtan megállapíthatjuk, hogy az egykori jó bácskai szellem, a múltban gyökerező kölcsönös jóakarata, az egyetértés hagyománya és gyakorlata e vidék sem magyar, sem német, sem délszláv, hanem egyszerűen bácskai eredetű sajátos szokásai, megfelelő körülmények között, az adott sebek meggyógyítása után felújíthatók, s az itteni kisebbségi kérdés rendezésének tartós alapjává tehető.

Egy bácskai autonómia történelmi indoka közé sorolható az is, hogy a Bácska említett különleges sajátosságai ellenére is történelmileg, néprajzilag és gazdaságilag erős szálakkal kapcsolódik a Bánáthoz, régi néven a temesi bánáshoz, mely maga is évszázados autonóm terület volt. Hozzá tartozik a történelemhez az a két utolsó évtized is, melyben a Bácska is el volt szakítva a magyar államtól, bár külön autonómia nélkül, de múltja, lakosainak életmódja, belső szerkezete és az eleven bácskai szellem folytán különleges helyzetet foglalt el a jugoszláv állam kereteiben is.

b) A bácskai autonómia politikai okai a történelmi okoknál is jelentősebbek.

Meggyőződésem szerint a kisebbségi kérdés példás rendezésében Magyarországnak meg kell ragadnia a kezdeményezést. Elsősorban déli határain kell azt megtennie, ahol a délszlávokkal való kiegyezés s a népek közti végleges békeség mindkét nép számára életfontosságú. A békés együttélés szabályait és formáit már csak azért is feltétlenül meg kell keresni, mert a bácskai délszlávok egyébként is nehezen fogják elfelejteni, hogy ha csupán húsz esztendeig is, de egy jugoszláv állam keretei között éltek. Egy tartós békét, ha nem is az államok, de legalább a népek bizonyos fajta „condominium”-ával lehet csak megteremteni, s e népi „condominium” (*közös birtoklás – a szerk*) csak egy messzemenő autonómia útján valósítható meg. Sajnos, a bácskai új magyar rezsimmel e téren sok mindent elrontott és elmulasztott, s talán ma, a második világháború utolsó stádiumában, egy ilyen autonómia tökéletes megvalósítása már el is késett, de egy jól kidolgozott nagyvonalú és szerves terv magyar részről közzétéve legalább a jövő számára még mindig latba eshetne. Még az esetben is, ha a Bácska egyes részeit újból elszakítanák Magyarországtól, egy ilyen tervnek, mely a közvéleményben gyökeret verne, erős hatása volna a békekonferenciára, és bizonyára a jugoszláv lel-

kiismeretre is. Emellett természetesen nem rövidülhet meg a Bácskának hallatlan szorgalma révén annyira értékes német lakossága sem.

c) Bácska külön világ gazdasági szempontból is. A temesi bánssággal együtt ez Magyarország tulajdonképpeni gabonarakára, s egyébként is, Magyarország legtermékenyebb része. Közmondásos a bácskai bőség. Ez azt jelenti, hogy az élet itt a társadalom szegényebb rétegei számára is könnyebb, mint az országban mássutt. Kétségtelen, hogy e gazdaságilag eltérő helyzetnek is hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a tervezett bácskai autonómia minél szervezettebb módon jöjjön létre.

d) Egy különleges területi autonómiát indokol a Bácska néprajzi helyzete is. Azt lehetne mondani, hogy az egész népesség nagy többsége, magyarok, németek és délszlávok egyaránt, a török idők után vándoroltak ide. Az őslakosság majdnem teljesen magyar volt, de a török hódoltság idején e vidék nagyon elnéptelenedett úgy, hogy a bácska mai magyarságának igen jelentős része is az ország más vidékeiről később költözött be. De épp ezért, egyik nemzetiségnek sincs olyan tekintélye a másik előtt, mint az erdélyi magyaroknak, akik ezer, vagy az erdélyi szászoknak, akik 750 éve élnek ottan. A Bácska nemzetiségei társadalmilag is közelebb állnak egymáshoz mint mássutt, minthogy itt tulajdonképpen nagyobb számú ősnemesség nincsen, s a nagybirtok is ritkább és kisebb, mint akár az Alföldön, akár a Dunántúlon. Amellett a bácskai társadalom az ország más részeinek társadalmánál demokratikusabb is, ami szintén a különböző fajok békés és őszinte együttműködését segíti elő. A három nemzetiség túlnyomó részben egyformán parasztságból áll, s értelmiségük is legnagyobb részben paraszti származású. Végül, egyikük sincs abszolút többségben, sőt relatív többségben is alig. Azt lehet mondani, hogy magyarok, németek és délszlávok valamennyien kb. egyharmadát alkotják az egész lakosságnak. A majorizálás így bármelyik nemzetiség részéről is teljesen lehetetlen. Mindez megkönnyíti e népek békés együttélését, s a teljes nemzeti szabadság és egyenjogúság alapján egy harmadik autonómia létrejöttét.

A bácskai bánsság autonómiája

AZ ALAPELV

A bácskai bánsság szervezésének az alapelve az, hogy területi autonómiát nem a területileg egymástól elkülöníthetetlen

nemzetiségeknek, hanem csak az egész bánsság számára lehet biztosítani. A nemzetiségeknek meg kell elégedniük a kuriális rendszer lehetőségével.

Az államigazgatásnak vannak egyes területekhez kapcsolódó feladatai; az általános igazgatás ez ügyei számára feltétlenül meg kell tartani a bevált vármegyei rendszert, mint az ország szerves egységét biztosító hálózatot. A vármegye fölé helyezendő kurális berendezkedés egyrészt az általános igazgatás magasabb fóruma lenne, másrészt a nemzetiségek autonóm jogai a kúriákon, mint az autonóm hatalom tényleges birtokosain át érvényesülnének.

A BÁNSÁGI AUTONÓMIA INTÉZMÉNYEI

Az önkormányzat alsó szervei a vármegye, a maga községeivel és városaival, s mellette a két törvényhatóság, Szabadka és Újvidék lenne. A mai állapottal szemben lényeges különbség volna az, hogy a nemzetiségeknek már közel 100 évvel ezelőtt megadott jogokat az 1868-as nemzetiségi törvény teljes végrehajtásával e törvényhatóságokra is érvényesítenie kellene.

A BÁNSÁG KÜLÖNLEGES INTÉZMÉNYEI

A bán

A bánsság vezetője a király, illetőleg a kormányzó által lehetőleg a bánsság lakói közül kinevezett bán. A bánnak felváltva magyarnak, délszlávnak és németnek kellene lennie. Ő képviselné a bánssági alkotmányban a legfőbb végrehajtó hatalmat.

A három vagy négy vicebán és a bánssági tanács

A nemzetiségek tehát a magyarok, németek, délszlávok, esetleg a szerbek és a katolikus délszlávok (bunyevácok és sokácok) külön-külön, általános és titkos választójoggal, a kuriális rendszer szerint egy-egy vicebánt választanának. A bánal együtt ezek alkotnák a bánsság tanácsát. A bán a végrehajtóhatalmat a vicebánok és a bánsság tanácsa útján gyakorolná. Viszonyuknak, természetesen az igazgatás magasabb fokán, a vármegyei főispán és alispán viszonyához hasonló elveken kellene nyugodnia. A bán a főhatalom választottja, s a központi államhatalom bizalmi embere, tehát összekötő a Szent Korona és a bánsság között, a vicebánok ezzel szemben a nép választottjai, tehát tulajdonképpen ők népüknek és a bánssági alkotmánynak a képviselői. A végrehajtás súlypontjának tehát a vicebánok és a bánssági tanács intézményeiben kellene lennie.

Minden vicebánnak rendelkezésére állna a saját hivatala, a különböző igazgatási ágazat intéző személyezettel. Nemzeti kérdésekben a vicebánoké lenne a köz-

vetlen intézkedési jog. A népi autonómia érvényesülésének a szempontjából közvetlen felügyeletet gyakorolnának a vármegyei, városi és községi igazgatásban is. Mindezt a nemzeti ügyek szolgálatára széles körű jogokkal felruházott szervek segítségével intéznék.

A bánsság tanácsának a főfeladata az lenne, hogy összhangot teremtsen az általános és a nemzetiségi igazgatás az állam és a bánsság érdekei között.

A bánssági gyűlés és a nemzetek gyűlései

A bánsság legfőbb törvényhozó szerve a bánsság gyűlése lenne. E gyűlés az egyes nemzetek által kúriák útján létszámuknak megfelelő számban általános és titkos választójog mellett listás rendszerrel megválasztott képviselőkkel állana. A bánsság csekély szlovák és ruszin lakossága a délszláv vagy a katolikus délszláv kúriába tartoznék. A képviselők számát minden fontos szempont gondos mérlegelése után kellene megállapítani.

Elvileg bizonyára helyesebb, de nehezebben megvalósítható megoldás lenne az, ha a három vezetett nemzetiség azonos számú, például fejenként tizenkét képviselőt választana meg. Ezzel el lehetne hátrítani a majorizálás veszélyét. A magyarok, németek és délszlávok száma azonban eléggé egyforma s így a majorizálási kísérleteknek az első megoldás esetén is csak kevésbé lennének esélyeik. Az elméletileg helyesebb második megoldásnak bizonyos mértékig gyengéje az, hogy a csak egész kis többségű nemzetiségek is ily módon megrövidítve érezhetnék magukat. Más a helyzet Erdélyben, ahol terem szerint az egyes nemzetiségeknek területi autonómiájuk is lenne. Mindenesetre – mint látni fogjuk – a nemzetiségek gyűlései ebből a szempontból bizonyos megoldást jelentenek.

A magyarok, délszlávok és németek által akár az első, akár a második megoldás keretében választott képviselők önmagukban egy külön testületet is alkotnának. Ezek lennének a nemzetek gyűlései a vicebán elnöklésével. A nemzetiségi autonómia keretében e nemzetiségi gyűlések is törvényhozó hatalmat gyakorolnának. Jogalkotásaikat a bánssági tanácsnak kellene felülvizsgálnia s esetleg döntés végett a bánsság gyűlése elé terjesztenie.

A BÁNSÁGI AUTONÓMIA HATÁSKÖRE

Kétségtelenül a bánssági autonómia helyes, tehát jogos és ésszerűen megállapított hatáskörének a tisztázása a legnehezebb feladat. A magyarság éles politikai és jogászai ítélőképessége, melyet gazdag hagyományok támogatnak, e nélkül, de méltó feladat megoldásától bizo-

nyára nem fog visszariadni. Ami a hagyományt illeti, szemünk előtt van elsősorban az 1868-as horvát alkotmány. Mégis nagy hiba lenne azt, a Bácska egészen eltérő viszonyai között, gyengéivel együtt, egyszerűen lemásolni.

Horvátország földrajzi, történelmi és politikai szempontból egyaránt, mindig külön ország volt. A Bácska ezzel szemben nem ország. Az 1868-as magyar-horvát kiegyezésben megállapított alkotmány majdnem állami alkotmány, s ezért túl széles keret lenne a Bácskának, hisz az bár nagy, de csak egyetlen vármegyéből áll. Bár olyan nagyfokú elkülönülés már káros lenne, a lelkek megnyugtatósára ki lehetne azért jelenteni, hogy Magyarország, komoly szükség esetén, végső esetben, hajlandó lenne tudomásul venni az egykori horvát autonómiához hasonló megoldást is. Az autonómia számára a túlzott elkülönülésnél is nagyobb veszély lenne azonban a másik véglet: a túl kevés jog, a látszatautonómia, sok hivattal és méltósággal, de kevés tartalommal és hatalommal. Magyarországnak sohasem szabad megismételnie a nemzetiségi törvény végrehajtásánál elkövetett hibát: a kisebbségi kérdés megoldására megalkottak egy nagyszerű törvényt, de egy gyengébb nemzedék a megadott jogokból a törvény végrehajtásánál sokat visszavont. A tervezett bácskai autonómia, amellet, hogy valódi önkormányzatot biztosít, egyben próbája is kell legyen a magyarság örököl politikai művészetének és szervező tehetségének.

Az itt kifejtett terv nem akar több lenni, mint szerény vázlat, melyben csupán a főbb elvekről van szó. A részletek megállapításába be kell vonni az ország legkiválóbb politikai és jogászai tehetségeit. Így csupán irányadó alapelvekként a következőkre mutatok rá:

1. A látszatautonómia veszélyét idézné fel, ha az önkormányzat felülről lefelé és nem alulról felfelé épülne ki. Ezért valahogy úgy, mint a svájci kantonális rendszernél is, az ügyeknek általános szabály szerint az önkormányzat hatáskörébe kellene tartozniok, s speciális jogszabályokban kellene felsorolni az állam hatáskörébe utalt ügyeket. Az autonómia csak így épülhet fel szervesen. Kétségtelen, hogy az adott helyzetben, melyben az állam még megvan, és utólag kell hozzá az új alapot megteremtteni, e követelmény kiélégitése az összépitmény, azaz a felépitmény sérelme nélkül rendkívül nehéz. Az ily átalakulással szinte szükségszerűen együttjáró hibákat a tapasztalatnak és a gyakorlatnak kellene kijavítania.

2. A bánsági önkormányzatának tulajdonképpeni célja az, hogy a terület egyes nemzetiségei népi egyéniségüket minél szabadabban és minél teljesebben kiél-

hessék. Ezért az alsó és középfokú oktatásnak, az egyházaknak és a művelődésnek az összes ügyeit alapelvszerűen e nemzetiségek kezébe kell adni. kezükbe kell tehát adni a nemzetiségi élet minden olyan ügyét, melyet a bánság a maga eszközeivel s az állami, valamint társadalmi és vallási intézmények útján rendezni és vezetni képes.

A szerb vagy német egyetem egyelőre bizonyára kivihetetlen igény lenne. E hiányosságot a magyar egyetemeken a bánsági nemzetek nyelvvel, irodalmával, néprajzával stb.-vel foglalkozó tanszékek létesítésével kellene pótolni.

3. Az önkormányzat ténylegességének és erejének másik veszélye lenne az, ha a bánsági nemzetiségeknek a sok joguk, köteletségük, szabadságuk és a népi élet nagy feladatai szolgálatához szükséges megfelelő anyagi lehetőségek hiányoznának. Megfelelő anyagi eszközök hiánya miatt az utolsó fél évszázadban önkormányzatukból és jelentőségükből végtelenül sokat veszítettek a magyar vármegyék is. Ezért az állami bevételek igazságos és ésszerű megosztásával, a saját bevételek megteremtésére irányuló jog biztosításával, erős anyagi alapokat kell teremteni a bánsági autonómia részére. Sok helyi gazdasági ügyet a bánsági önkormányzat hatáskörébe kell átadni.

4. Egy tényleges és valóságos önkormányzathoz hozzátartozik a saját igazságszolgáltatás is, ennek azonban természetesen nem lehet túlmenni bizonyos határokon. Ugyanúgy mint az iskolai kérdésekben is, az önkormányzatnak az igazságszolgáltatás terén meg kellene elégednie az alsó és középső fokozatokkal. a királyi Kúrián és a királyi közigazgatási bíróságon pedig a nemzetiségek nyelvét tökéletesen ismerő tanácsokat kellene létesíteni.

A BÁNSÁG ÉS A MAGYAR ÁLLAM KAPCSOLATAI

A bácskai bánság és a magyar állam, tehát a Szent Korona kapcsolatát igen gondosan, finom politikai érzékkel kell szabályozni, tekintetbe véve elsősorban a szeres összefüggéseket. A közjogi és társadalmi kapcsolatoknak ezekkel teljes összhangban kell lenniök.

Közjogilag a bánság a kantoni értelemben vett állam és egy széles körű közigazgatási önkormányzat közötti átmeneti szerv. Ezért a Bácskának a magyar országgyűlésen, mégpedig mind a képviselőházban, mind a felsőházban az általános érdekű állami ügyek tárgyalásában és eldöntésében megfelelő képvisellel kell résztvennie. Küldötteik számát az országban általában érvényesülő szabályai szerint kellene megállapítani.

Jogilag és szervezeten gondoskodni kellene arról, hogy az autonómia tervezett határai ne zavarják a lakosság életérdekeit, tehát az egészséges gazdasági kapcsolatokat. Az autonómia integráns része kell legyen a gazdaságpolitika általános, birodalmi alapjainak. A lakosság vagy egyes nemzetiségek kulturális elzárkózása is egészségtelen lenne, s az állam valamennyi népének kölcsönösége nélkül csak kiszáritaná a nemzetiségek kultúrateremtő forrásait. Megfordítva: ha az autonómiát jól szervezik és az szervesen működik, a kölcsönös kapcsolatok is sokkal melegebbek és gyümölcsözőbbek lennének, mint ma. Az autonóm bánság népei az ország néprajzi többsége előtt erősebb egyéniségekként nagy tekintéllyel jelennének meg, s az önkormányzatban szabadon fejlődve, az egyenrangúságból és azonos helyzetből fakadó öntudat folytán fokozatosan megszabadulnának a kisebbségi érzés káros gátlásaitól is. Így a kölcsönös megbecsülés jegyében ők maguk is a magyar többségi nemzethez való közeledés útjait keresnék.

Az állam és a bánság között erős köteleket jelent a vármegye is. A vármegyét az állam alépitményét megújított alakban fenn kellene tartani a különböző területi autonómiákban is. A vármegye megújításához főképpen két reformra van szükség: először megint valóságos önkormányzatá kell azt tenni, ennek minden szellemi szervezeti és anyagi konzekvenciájával, másodsor a vármegyét demokratizálni kell, vissza kell azt adni a népnek, mint ahogy az a középkorban is az akkori szabad népnek, a közép- és kisnemeseknek a szervezete volt. Épp az ősi magyar törvénykönyv és történelmi alkotmány mai időkre alkalmazott szellemében kell a vármegyét újból a nép jogainak és szabadságának erős alapjává tenni. Másképpen a mai vármegye, a maga látszatönkormányzatával és klikkrendszerével, épp ellenkezőleg, a népek közti kiengesztelődés és a területi autonómiák kifejlődésének áthághatatlan akadálya lenne, márpedig ez önkormányzatok nélkül sem a történelmi magyar állam léte, sem a kisebbségi kérdés korszerű és tartós rendezése nem képzelhető el.

JEGYZETEK

⁽¹⁾ Gróf Andrássy Gyula: *A magyar állam főnmarradásának és alkotmányos szabadságának okai*, Budapest, 1901.

⁽²⁾ 1906-1907-ben volt a lipcsei majd heidelbergi egyetem hallgatója.

⁽³⁾ Fritz Fleiner: *Zentralismus und Föderalismus in der Schweiz*. Zürich, 1918.

⁽⁴⁾ Andrew Bajcsy-Zsilinszky: *Transylvania, Past and Future*. Geneva, 1944.

A magyar fegyverszünet tragédiája

EGY KORTÁRS VISSZAEMLEKEZÉSE 1944. OKTÓBER 15-RE

Írásom nem Horthy Miklós igazolására, hanem a magyar nép tragédiájának közérthető bemutatására készült! Céloom, hogy a mai magyar köztudatban élő, felületes, hamis vagy rosszindulatú megítélések helyett tárgyilagos, egyértelmű történelem-szemlélet kialakítását segítsen elő a kárpátmedencei és a nagyvilágban élő magyarok között. Az elmúlt félévszázadban nem volt lehetőség arra, hogy a magyar fegyverszünettel kapcsolatos tragikus történéseknek tárgyilagos, egyértelmű értékelése alakulhasson ki köztudatunkban. Mindenekelőtt szükséges, hogy ismerjük meg a Kormányzó véleményét, emlékirataiban közöltek szerint: „a kiáltvány elhangzása után mentek végbe azok a felforgató események, amelyeknek hiteles története teljes pontossággal ma sem állapítható meg. Sőt, a jövőben is aligha válik lehetővé. Különböző személyek, akik azokban szerepet játszottak, cselekedeteikről és állásfoglalásuk okairól már nem adhatnak számot.” Mint kortárs, a magától értetődő, evidens tények csoportosítása útján és sok dokumentáció ismeretében szeretném egyértelműen érthetővé tenni e tragikus napon történeteket és azok jelentőségét.

Magyarország a trianoni békediktátum következményeként 400 év után valóban önálló, de nagyon megcsönkített állam lett. Ebben a negyed évszázadban államfője Horthy Miklós volt. Kormányzósága alatt az ország az örökül maradt teljes zűrzavar után, minden téren fokozatosan fejlődött. Ezt a második világháború kitérőre szakította meg. A Német Birodalom hatalmi törekvésének következtében Magyarország kényszerpályára került és belesodródott a második világháború harcaiba.

Horthy Miklós az ország vezetését mindig úgy irányította, ahogy ezt hazánk érdekei megkívánták. Úgy vezette, hogy a háborús évek alatt a német megszállásig Magyarország Európában a béke szigetének nevezhető állam volt. Hazánkban a német érdekek nem érvényesülhettek teljes egészükben.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Német Birodalom a háborút elveszti, időszerű lett, hogy Magyarország a német érdektől háborúból kilépjen. Horthy Miklós határozott tevékenysége ekkor arra irányult, hogy fegyverszünetet kössön a szövetséges hatalmakkal, részükre a Szovjet-

unióval. A fegyverszünet azt jelentette, hogy Magyarország megszünteti a szovjet hadsereggel szembeni harcot, és az ország csak felvonulási terület lesz a szovjet hadsereg számára a német határ felé. Ez az elképzelés – mint Románia sikeres példája bizonyította is – helyes és egyetlen út volt arra, hogy Magyarország ne váljon két katonai – nagyhatalom kegyetlen harcterévé. Nem helytálló az a vélemény, amely egyedül Horthy Miklóst hibáztatja az átállás megszervezésének hiányosságai miatt, és ugyanakkor elhallgatja az alapos és kitűnően működő német titkosszolgálat szerepét az 1944. október 15-i magyar tragédiában.

Magyarország 1944. március 19. óta a német megszállás következtében elvesztette állami önállóságát. A fegyverszünet megkötéséhez szükséges szervezési, előkészítési munkát csak a német titkosszolgálatok (GESTAPO és az Abwehr) által korlátozott körülmények között lehetett végezni. Ebben a helyzetben nem lehetett mindazt cselekedni, ami a cél érdekében szükséges lett volna. Csak azt lehetett tenni, ami a német titkosszolgálat kikerülésével történhetett, nehogy felfedezzék és véglegesen megsemmisítsék a magyar fegyverszünet megvalósításának lehetőségét. E kérdésben Horthy Miklós

– lehetőségei szerint – körütekintően és nagy határozottsággal járt el. A fegyverszünet megkötését sikeresen megoldotta. Erre Moszkvában 1944. október 11-én került sor. (Faragó Gábor tüzértábornok, volt moszkvai követünk, gróf Teleki Béla és Szent-Iványi Domokos írták alá).

Horthy Miklós 1944. augusztus 1-én – jóval a román átállás előtt – azzal a titkos feladattal bízta meg Bakay Szilárd altábornagyot, hogy szervezze meg a katonai biztosítást a német ellenakcióval szemben, amely a fegyverszünet megakadályozását célozta. Bakay Szilárd parancsnoksága alá tartozott a budapesti 1. Honvéd Hadtest és valamennyi belső karhatalmi alakulat (csendőrség, rendőrség). Bakay altábornagy titkos szervezése nem kizárólag a budapesti, hanem más honvéd alakulatokra is kiterjedt. Például Kárpátaljáról az ottani gépkocsizó lövész pótezeredet Latorczay Lőrinc ezredes parancsnoksága alatt, de másokat is Budapestre és környékére irányított. A magyar fegyverszünet megvalósítása a Német Birodalom létérdekét veszélyeztette. Ezért a német titkosszolgálatok mindent megtettek, hogy a Horthy Miklós által megkötött fegyverszünet ne léphessen életbe. A GESTAPO a magyar politikai és katonai áruok segítségével idejében felderítette Horthy Miklós titkos katonai tervét. Bakay Szilárd altábornagy által jó eredménnyel biztató szervezési munkájának veszélyességét felismerve, október 8-án lakása előtt, az utcán letartóztatta. Ezzel az eddig eredményesen végzett munkáját megsemmisítette. A GESTAPO másik jól célbatalált csapása Hindy Iván tábornok közreműködésével október 15-én délelőtt következett be. Hindy Iván letartóztatta saját felettesét, Aggteleky Béla altábornagyot, az 1. Honvéd Hadtest parancsnokát, saját magát kinevezte a Hadtest parancsnokává, s azonnal elrendelte az általános „összetartást”. Honvéd alakulat csak az ő engedélyével hagyhatta el laktanyai körletét. Vagyis laktanya-fogságba zárta a budapesti honvéd alakulatokat és ezzel megfosztotta Horthy Miklóst budapesti katonai erejétől.

A harctereken lévő 1. és 2. hadsereg parancsnokait Miklós Béla és dálnoki Veress Lajos vezérezredek Horthy Miklós október 14-én a budai várban személyesen igazította el, az általa kiadásra kerülő fegyverszüneti parancs végrehajtására. Ezt a parancsot a vezérkari főnökségen lévő, áruok vezérkari tisztek nem továbbították. Sőt a Kormányzó szándéká-

val ellentétes értelmű parancsokat továbbítottak a két hadsereghez. Ezzel zavart keltettek és megakadályozták a Kormányzó szándékának megvalósítását. A vezérkar és mások árulásának következtében Horthy Miklós október 15-én katonai támasz nélkül maradt.

Döntő fontosságú, hogy a Budapest térségében lévő magyar és német csapatok erőviszonyait megismerjük. Az a korábbi megállapítás, hogy „csak gyenge ör-alakulatok álltak az erős német páncélos egységekkel szemben”, nem állja meg a helyét. Koszorús Ferenc m.kir. vk. ezredesnek az 1. Páncélos Hadosztály parancsnokának emlékiratai és tanulmányainak gyűjteménye szerint 1944. október 15-én 4-5 óra alatt össze lehetett volna vonni Budapesten a magyar honvédség részéről 13 zászlóaljat, 4 úteget, 5 harcokcsi századot és 1 légvédelmi tüzérsztyált. Ezzel szemben a németek itteni katonai ereje 5 zászlóalj, 6 úteget, valamint az 503 sz. Tigris harcokcsi osztyál, amelynek akkor nem volt löszere és utcai harcokra sem volt alkalmas, mert nem rendelkezett géppuska toronnyal. Az utcai harcokban benzín palackokkal meg lehetett volna őket semmisíteni.

A katonai helyzeten és eseményeken kívül másik nagyon fontos részlete az október 15-i magyar tragédiának: a megkötött fegyverszünet életbe léptetéséhez az is szükséges volt, hogy a magyar államnak jól működő kormánya is legyen, olyan, amely gondoskodik a feltételekről, biztosítja és elősegíti a szovjet csapatok zavartalan és minél gyorsabb továbbvonulását Németország felé. Ez a feladat Lakatos Géza vezérezredes-miniszterelnökre és kormányára tartozott. Amikor a fegyverszünet életbeléptetésének kihirdetése megtörtént Németországgal, ekkor a miniszterelnök és kormánya lemondott, féltek felelősséget vállalni a következményekért. Magára hagyták Horthy Mklóst, amikor már nem volt többé idő új kormány megszervezésére.

Horthy Miklós az európai diplomáciai szokásoknak megfelelően a hadüzenetet személyesen adta át a Német Birodalom budapesti nagykövetének, Edmund Veessenmayernek (Korabeli magyar szólás szerint „Vesszen Májer”-nak). A kormány lemondását drámai hangú vita előzte meg, ennek során kétségbe vonták Horthy Miklós jogát ahhoz, hogy az országgyűlés hozzájárulása nélkül dönthet a fegyverszünet ügyében. Ezt Horthy Miklós, mint legfőbb hadúr visszautasította. Ezzel zárult az utolsó koronatanács ülése, az utána következő tragikus komédia részleteivel nem érdemes foglalkozni.

Miután Moszkvából rádióon megérkezett a Várban lévő titkos állomásra az értesítés, hogy október 11-én, a magyar fegyverszünet aláírása megtörtént, Hort-

hy Miklós megfogalmazta kiáltványának szövegét. Ezt átadta Ambrózy Gyula kabinetiroda főnöknek, hogy őrizze meg és amikor parancsot ad erre, juttassa el közhírré tétel céljából a rádióba. A hadüzenet átadásakor megszólalt a budapesti rádió és Horthy Miklós által fogalmazott, de Lakatos Géza vezérezredes-miniszterelnök által önhatalmúlag megcsonkított szövegű kiáltványt többször is sugározta.

Mi történt ezután a kiáltvány szövegével? Idézet a Hitesgyorsírói jegyzőkönyv (a) Szálasi Ferenc és társai ügyében Budapesten 1946. február 19-én megtartott népbírósági tárgyalásról (lásd Lakatos Géza: *Ahogy én láttam c. könyve 359 o.*):

Dr. Jankó Péter elnök: De tudtak Önök arról a Minisztertanácson, hogy azt közvetlenül követni fogja a kormányzói proklamáció rádióban való beolvasása? Erről szó volt?

Lakatos Géza: Igen! Ambrózy nekem az előző napon, 14-én, a proklamációt megmutatta. Egyetlen aggályom az volt, hogy a hangot túl erősnek tartom, bármennyire minden szava talaló és igazságot tartalmaz. Tudtam ugyanis, hogy nincs fegyveres erőnk kéznél.

Elnök: Mégis mi maradt ki belőle?

Lakatos Géza: Csak egyetlen mondat, az én javaslatomra, az, hogy a németekkel pedig a mai naptól kezdve Magyarország hadban lévőnek tartja magát. Ezt végzetesnek tartottam. Tudtommal Ambrózy adta ki a szöveget Hlatky Endre sajtó-államtitkárnak, hogy olvassa be.

Elnök: Megtörtént?

Lakatos Géza: Igen.

Horthy Istvánné a későbbiekben erről így emlékezik (*Horthy Istvánné: Becsület és kötelesség I. kötet Bp. Európa Kiadó 2001. 315-316. o.*): „Hogy Lakatos a Kormányzó által jóváhagyott proklamáció tervezetből ezt az ő bejegyzése nélkül törölte, elképesztő és minősíthetetlen. Az egész kiáltványnak az volt az értelme, hogy a lakosság, a honvédség és a külföld megtudja: mostantól Németországgal hadiállapotban vagyunk. Nemcsak ez a mondat hiányzott a szövegből, hogy fegyverszünetet kérünk, eredetileg feltétlen „kértünk”, vagy „kötöttünk” kellett volna hogy legyen. Nehéz elképzelni, hogy Lakatos ezt apósom jóváhagyásával változtatva volna meg, amikor az én fülem hallatára mondta Veessenmayernek, hogy fegyverszünetet kért. Ez teljesen a fegyverszüneti megégyezés szellemében történt.”

Ez a két idézet egyértelműen bizonyítja azt a tényt, hogy Horthy Miklós által jóváhagyott szövegű kiáltványt Lakatos Géza önhatalmúan megváltoztatva. Ambrózy Gyula pedig tudatosan ezt a megváltoztatott szövegű kiáltványt juttatta el, közreadás céljából a rádióba. Minthogy a Horthy Miklós tudta nélkül

megváltoztatott szövegű kiáltvány közreadása megtörtént, Lakatos Géza részéről ez nem tévedés, hanem tudatos, jogosulatlan beavatkozás volt Horthy Miklós jogkörébe. Ambrózy Gyulának kötelessége lett volna Lakatos Géza szövegváltoztatását a Kormányzónak, jóváhagyásra bemutatni. Ezt elmulasztotta, ami súlyos és megbocsáthatatlan. A sok árulás mellett ez a két fontos szereplő okozta a legnagyobb kárt hazánknak.

Hadüzenet nélkül a kiáltvány nem felelt meg a fegyverszüneti megállapodásban vállalt feltételeknek. Ezért érvénytelené vált és Magyarország további hat hónapig hadszíntérré vált. A szovjet hadsereg ezután nem szövetségesként, hanem újból hazánk legyőzőjeként viselkedett. Ezalatt a polgári lakosságnak el kellett szenvedni a német, a magyar és a szovjet hadműveletek okozta pusztítást, és a szovjet katonáknak a magyar nőkkel szemben tanúsított embertelen, állati viselkedését, a polgári lakosság és a hadifoglyok kényszermunkára történő elhurcolását a Szovjetunióba. A meghódított ország hadizsákmánnyá vált.

„A magyar lakosságnak a nők elleni erőszak okozta a legnagyobb szenvedést. Ezek az erőszakoskodások általánosok voltak, 10 évestől 70 éves korig.

...nem készülhetett statisztika, hogy a női lakosság hány százaléka esett az erőszak áldozatává. Polcz Alaine az egyetlen, aki megrendítő részletességgel írja le „Asszony a fronton” c. művében a nők háború közbeni kiszolgáltatottságát.

...harmincnapos szovjet megszállás után Székesfehérvárott 1500 megerőszkolt nőt tartottak nyilván, de 5-7000-re, tehát az összlakosság 10-15 %-ára becsülték az összes megerőszkoltak számát.

...az eddigi napvilágra került adatok birtokában feltételezhetjük, hogy Budapesten is a lakosságnak kb 10 %-a esett nemierőszak áldozatává.” (Ezek a szomorú események hitelesen és még részletesebben megismerhetők a „Budapest ostroma”, „A harcok és bűnök” és a „Háború megváltozott természete” c. könyvekből)

A hitleri német vezetés az 1944. október 15-i kiáltvány miatt a Kormányzót letartóztatta, ezzel megfosztotta hivatali hatalmától, majd fogolyként családjával együtt, fegyveres őrizettel Németországba szállította és ott a háború végéig fogságban tartotta. A kivégzéstől csak a véletlen szerencse mentette meg őket. Ezzel egyidőben Veessenmayer Szálasi Ferencet kormányalakítással bízta meg és államfői hatalommal ruházta fel. Veessenmayer nagykövet, mint a német megszálló hatalom képviselője, olyan szövegű közleményeket adott közre, amelyeket Németország érdekében jónak és szükségesnek tartott. Hogy az általa közreadott közleményekben a Kormányzó aláírása szerepelt, az nem az aláírói egyetértést jelen-

tette. Veeseimayer ezek valóságértékével nem törődött. Egy hivatalos fogalmazású és aláírást is tartalmazó nyilatkozatnak csak akkor van jogi és erkölcsi értéke, ha az valóban az aláíró egyetértését fejezi ki. E nélkül azonban ez közönséges hamisítvány. Horthy Miklósnak nem volt szándékában lemondani, sem Szálasi kormány alakítással megbízni, sem a fegyverszüneti kiáltványát visszavonni. Mindez bizonyított tény. A Kormányzót fegyveres őrizetben tartották, cselekvési szabadságától megfosztott fogoly volt. Számára csak a szóbeli tiltakozás lehetősége létezett, ezzel élt is. Közvetlenül a németek által fogalmazott szövegnek kézzel való ellátása előtt hivatalos személyek – Edmund Veeseimayer nagykövet és Lakatos Géza miniszterelnök – jelenlétében egyértelmű nyilatkozatot tett: se le nem mond, se Szálasi miniszterelnökké ki nem nevezi. Ezzel a két tanú tudomására hozta, hogy az aláírása nem jelle sem az egyetértésnek, sem a beleegyezésnek. Veeseimayer tehát tudatos valótlanságot tettetett közzé, nyilvánvalóan azért, hogy félrevezesse a honvédeket, a magyar és a külföldi közvéleményt. A tiltakozás olyan tény, amit két tanú erősít meg. Az egyik Lakatos Géza miniszterelnök, aki ezt az „Ahogy én láttam” c. visszaemlékezésében elhallgatta! Pedig kötelessége volt, hogy ezt a lényeges mozzanatot a magyar közvélemény tudomására hozza. A másik tanú Veeseimayer magyarországi nagykövet és hazánk „Gauleuter”-e, de tőle nem várható tanúskodás saját maga ellen. Az az állítás, hogy a Kormányzót fia elrablása megtörte volna, szintén nem igaz. Annak ellenére, hogy fia elrablásáról már tudott, fegyverszünetet bejelentő kiáltványának a budapesti rádióban történő beolvasásához ragaszkodott. Nyilvánvaló, hogy lemondásáról, a kormányalakításról és a rádiókiáltvány visszavonásáról szóló közlemények nem felelnek meg a valóságnak. Kimondhatjuk egyértelmű igazsággként: Horthy Miklós nem mondott le, Szálasi nem bízta meg kormányalakítással és kiáltványát sem vonta vissza.

Horthy Miklós kormányzó az egész magyar nép létérdekéért vívott harc áldozata lett. Törekvésének célját ha nem is tudta megvalósítani, de mindent megtett, amit csak tehetett. Nem hagyta magára a háború pusztításában elsüllyedő Magyarországot, államfői esküjét mindenben megtartotta. Erkölcsi megítélésnél nem lehet egyedüli irányadó az eredményességi szempont. Az elismerő erkölcsi megítélés felmenti az eredménytelenség miatti vádak alól. Ezért a példamutató viselkedésért csak megbecsülés, hála és elismerés illeti meg.

Az előbbieken elmondottak azt bizonyítják, hogy a német titkosszolgálat által szervezett árulás-sorozatok végrehajtói megtévedt magyarok voltak. Ezek ká-

ros tevékenységükkel pusztulást és óriási szenvedést hoztak a magyar népre. Amit Lakatos Géza és Ambrózy Gyula tett – vagyis hogy érvénytelenítették a Horthy Miklós által megkötött fegyverszünetet – óriási kártékony hatása miatt büntettnek számít. Lakatos Géza, aki Horthy Miklósról felesküdtött katonatiszt volt, tetével parancs megtagadást követett el és megsemmisítette Horthy Miklós erőfeszítéseinek eredményét, a magyar fegyverszünetet. Lakatos Géza és Ambrózy Gyula cselekedetére nincs mentség.

Ez az írás minden becsületen, józan, jószándékú ember számára tárgyilagos, egyértelmű képét adja az október 15-i magyar tragédiának. A tudományosnak elfogadott történetírás félévszázad alatt október 15-ének nem adhatott olyan értelmezést, hogy az tulajdonképpen gyásznappal, ami 1848, 1949, 1956 mellé állítandó jelentőségű. Ezt nem szabad elintézni

azzal, hogy Magyarország sorsát Jaltában döntötték el. Románia sorsát is Jaltában írták elő, mégis a fegyverszünet megkötésével el tudta kerülni azt a tragédiát, ami Magyarország nyakába szakadt. Ha már megtörtént mindez, azon változtatni nem lehet. Azt azonban nem szabad megengedni, hogy a megtévedt magyarok bűnét eltakarják és Horthy Miklóst tegyék mindenért felelőssé. Horthy Miklós az egész nemzet létérdekéért vívott harcban bukott el és áldozatos viselkedése hősi tett volt az aljas árulókkal és a helyzeti fölényben lévő német titkosszolgálattal szemben. A rosszindulatú, minden eszmét kigúnyoló, cinikus magatartás helyett, elismeréssel, megbecsüléssel, hálával kell őt illetni és példaképeink közé sorolva emlékét megőrizni.

Isépy Dezső

Románia 1944-ben

A BÉCSI VASGÁRDISTA KORMÁNY

Antonescu tábornok 1941 januárjában, a vasgárdistákkal való leszámolósa után kaparintotta meg a diktátori hatalmat Romániában. Marsallá nevezte ki magát és felvette „a román állam vezetője” címet. Politikusként legfőbb törekvése arra irányult, hogy visszaszerezze az úgymond „elveszített román területeket”, Besszarábiát és Észak-Erdélyt. E törekvés érdekében igyekezett minél nagyobb mértékben megnyerni a németek, elsősorban a Führer bizalmát és e bizalom birtokában egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy a németeket és Hitlert a magyarok ellen hangolja, ami sikerült is neki. Hitler egyetlen szövetséges politikusból, még Mussoliniből sem bízott meg annyira, mint Antonescuból. A magyarok elleni német ellenszenv kialakulásához pedig – amelynek Hitler számtalan alkalommal hangot adott – a magyar vezetők, a „vonakodó csatlósok” politikája is hozzájárult.

A bizalmat azzal érdemelte ki Antonescu, hogy már a háború első napján, 1941. június 22-én bevettette a szovjetek ellen a román hadsereg legjavát és a háború idején az egész román gazdaságot, elsősorban a román kőolaj-ipart Németország szolgálatába állította. Igaz, hogy mindez Románia közvetlen érdekeit szolgálta, mivel már a háború elején visszaszerezte Besszarábiát és Németország gazdasági kiszolgálása révén egész gazdasága jelentős fejlődésen ment át, mint arra Mark Ethridge¹ 1945. november 26-i jelentése is rámutat:

„Az bizonyos, hogy Románia virult a német megszállás idején, mivel Németországnak szüksége volt a kőolajára és búzájára és nagy összegeket fordított a termelés növelésére. Ennek következményeként kiépült a román gazdaság és az ország hatalmas aranytartalékra tett szert. A román hadsereg oroszországi zsákmánya szintén jelentős volt (pl. egy egyesszai autóbusszgyár egész gépsorát átszállították Konstancára). Így a román gazdaság a háború végén jóval erősebb volt, mint a háború kezdetén.”²

1944 januárjában a szovjet hadsereg elérte a románok által Transznisztriának nevezett tartományt, azt a Dnyeszteren túli területet, amelyet a németek román közigazgatás alá helyeztek, amelyet a háború után Romániának ígértek. A front közeledett a tulajdonképpeni román határhoz. Március végén, mikor a szovjet csapatok Kisinyovtól északra áttörték a német-román fronton és elérték a Dnyeszter vonalát, a román aggodalmak még súlyosabbá váltak. Antonescu marsall már tisztában volt azzal, hogy a háborút a németek nem nyerhetik meg, legfeljebb abban bizakodhatott, hogy Románia valamiféle méltányos békét köthet a németekkel együtt vagy a németek nélkül.

A román politikai körök – egyesek Antonescu utasítására, mások nélkül, de valószínűleg a tudtával – már 1943 tavaszán közeledni próbáltak a nyugati hatalmakhoz. Ezen béketárgyalások egy részéről a németek is tudomást szereztek és Hitler ezt Antonescu szemére is vetette 1943. április 12-i találkozásuk alkalmával. Ion Antonescu marsall-

nak akkor sikerült kimagyaráznia a tárgyalások mögött álló külügyminiszterének, Mihai Antonescunak a szerepét. Úgy tűnik, hogy Barbu Știrbey küldetéséről, aki 1944 márciusában Kairóban a Szövetséges Hatalmak képviselőivel tárgyalt, vagy egyéb hasonló kísérletekről Hitler nem szerzett tudomást. Legalábbis a későbbi Antonescu-Hitler tárgyalásokon nem esett többet szó a román béketárgyalásokról.

Antonescu marsall valamennyi Hitlerrel való tárgyalása alkalmával a magyarokra panaszkodott. 1944. február 26-i találkozásuk alkalmával például, mikor Hitler megemlítette, hogy levelet kapott Horthytól, amelyben az a magyar csapatoknak a szovjet frontról való visszavonását kéri, Antonescu azonnal a magyarok megbízhatatlanságáról kezdett beszélni, majd Ribbentropnak kifejtette, hogy ha egy olyan kis ország, mint Magyarország így mer fellépni a nagy Németországgal szemben, akkor nyilván bizonyos biztosítékokat kapott az ellenséges hatalmaktól.³

Magyarország március 19-i megszállása után Hitler már március 23-án magához kérte a marsallt. Négyszemközt durván szidalmazta Magyarországot, Horthy kormányzót és a kormányt. Elmondta, hogy mennyire sérti őt a magyar nép illojalitása és közölte vele, miszerint részint a magyarok illojális magatartása, részint az olaszok kiválása miatt nem tartja tovább célirányosnak, hogy egyedül garantálja a II. bécsi döntést. Arra kérte Antonescut, hogy ezt egyelőre tartsa titokban, majd ő ki fogja ezt nyilvánítani később.

A maga részéről Antonescu megköszönte ezt a román nép nevében, majd szokása szerint kirohant a magyarok ellen:

„Ismét megemlítettem a Führernek, hogy az állam élére való kerülésem óta mind én, mind Mihai Antonescu úr, egyetlen alkalmat sem mulasztottunk el, miszerint Róma és Berlin, valamint von Ribbentrop úr tudomására hoztuk, írásban és szóban, hogy milyen hibát követtek el Bécsben 1940-ben és milyen következményekkel járt ez az Oroszország ellen folytatott háború tragikus körülmé-

neyei között, és milyen politikai és katonai természetű hatást gyakorolt ez országunkra.

Továbbá emlékeztettem őt, hogy már számtalan alkalommal rámutattam arra, miszerint a magyarok mint nép egész létezésük során mindig kétértelmű cselekedeteket követtek el, hálátlansággal fizetve annak, aki segített nekik, főleg Ausztriának és ugyanakkor mindig hábadófték szomszédaikat. Megmondtam neki, hogy most is így fognak cselekedni. Az események igazoltak.”⁴

Továbbá kifejtette, hogy az egész magyar hadsereget le kell fegyverezni, de legalábbis ki kell vonni Erdélyből, mivel alkalmas pillanatban hátbatámadhatják a németeket és őket. Hitler ez utóbbit meg is ígérte, mondván, hogy a cél érdekében Erdély területét operatív területnek fogják nyilvánítani. Antonescu ezt örömmel nyugtázta és ismét kijelentette, hogy a román hadsereg kész Magyarország ellen harcolni Németország oldalán. Azt is javasolta, hogy engedjék visszamenni Észak-Erdélybe az onnan elmenekült románokat, mert azokat román partizánokként hatékonyan lehetne bevetni az esetleges magyar partizánok ellen.⁵

Hitler és Ion Antonescu utolsó találkozására 1944. augusztus 5-én került sor. Antonescu ismét kirohant a magyarok ellen. Felhívta Hitler figyelmét arra, hogy ha a magyar hadsereg átengedi az oroszokat, azok előrenyomulnak Románia felé és az egész ország nyitva áll előttük, mivel az egész román hadsereg keleten harcol. A tárgyalás további részéről erősen eltérnek egymástól a német és román források. Hitler ugyanis feltette Antonescunak a kérdést: kész-e kitarítani Németország mellett a végsőket? A német források szerint Antonescu biztosította Hitlert, hogy igen⁶, míg a román források szerint kitérő feleletet adott, ő is kérdéseket tett fel és az azokra adott válaszoktól tette függővé válaszát. Hitler azonban kitérő, bizonytalan válaszokat adott, és így minden függőben maradt. Sőt: Antonescu a románjai között gengsztereknek nevezte a németeket.⁷

Aztán jött augusztus 23. A jól ismert eseményekhez csak annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy bizonyos újabban publikált dokumentumok (akkori tábornokok, törzstisztek később jegyzőkönyvben rögzített tanúvallomásai) szerint a fővárosi katonai parancsnokság vezérkari főnöke, Dumitru Dămăceanu ezredes és az oroszok által ejtőernyővel lehajított kommunista Emil Bodnăraș, akik

„...Amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják. De amiről a nemzet félve a szenvedésektől, önként lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges...”

(Deák Ferenc)

részt vettek az augusztus 23-i államszínvonal előkészítésében (amelyet augusztus 26/27-re terveztek), Mihály király és a többi összeesküvő tudta nélkül elhatározták, hogy meggyorsítsák az eseményeket és megnyitják a szovjet hadsereg előtt a front egyik szakaszát, amelyet konspiratív módon „Iași-i kapunak” neveztek el. Ebbe az összeesküvésbe később bevonták Aurel Aldea tábornokot, akit Antonescu távolított el a hadseregből még 1941-ben és Mihai-Cehan Răcovița tábornokot, a Iași térségében elhelyezkedő IV. román hadsereg parancsnokát. Ez utóbbi a terephez való jobb alkalmazkodás érdekében csapatmozgásokat rendelt el, amelyeket augusztus 18-22 között kellett végrehajtani úgy, hogy augusztus 20-án fedezetlenül hagyjanak egy 30 km hosszú frontszakaszt. Erről Bodnăraș értesítette a szovjeteket, akik ezen a frontszakaszon törtek előre július 20-án, felmorzsolva az egész német-román ellenállást.⁸

A németeket teljesen váratlanul érték az események. Fogalmuk sem volt arról, mi történik. A német titkosszolgálatnak voltak bizonyos értesülései, de úgy gondolták, hogy augusztus 26/27-én, az akkora tervezett koronatanácson fognak dönteni a további román helyzetéről. Váratlan fordulatra nem számítottak.

Augusztus 23-án este 22 órakor a román rádió bement, hogy a király Sănătescu tábornokot nevezte ki miniszterelnöknek és az új kormány fegyverszünetet kért. A németekkel kapcsolatosan semmit sem mondott be. A király 23 óra körül Killinger német nagykövetet, míg az új külügyminiszter, Niculescu-Buzești, Stelzer követségi tanácsost kérte magához. A király kifejezte sajnálatát az események miatt és arra kérte Killingert, hogy vegye rá a német kormányt: három nap alatt vonja ki a csapatait Romániából, hogy a két hadsereg közötti fegyverbarátságot ne tegyék próbára. Hasonlóképpen nyilatkozott Niculescu-Buzești is. Német források szerint mind Killinger, mind Stelzer kommentár nélkül hallgatta meg a magyaráza-

tokat. További kapcsolatfelvételekre nem kerülhetett sor, mert a románok megszakították a telefonösszeköttetést.

A németek nem fogták fel a fordulat súlyát. Bukarest közelében csak kevés német katonaság állomásozott. Ploiești-en egy zuhanóbombázókból álló egység volt, amely német erőknél a feladata a román olajmezők védelme volt. A német parancsnokok azt hitték, hogy ezen csekély erőkkel is leverhetik a puccsot és a félretájékoztatót Hitler még éjszaka elrendelte, hogy a ploiești-i stukák bombázzák Bukarestet. A bombázás teljesen felesleges volt, csak jobban elmérgesítette a helyzetet. Összecsapásokra került sor a német és román egységek között, noha a fordulat gyorsaságától még kábult román csapatok lehetőleg kerültek a harcot. A szovjet egységek azonban villámgyorsan nyomultak előre és nemcsak a Romániában szétszórva állomásozó német egységek összevonását, hanem nagyrészt a visszavonulásukat is megakadályozták. A szovjet csapatok már augusztus 24-én behatoltak Dél-Erdélybe is. Killinger, miután a román egységek körbezárták a német nagykövetséget, öngyilkos lett. A német nagykövetség többi tagja megadta magát, később Albrecht von Hohenzollern kivételével kiadták őket az oroszoknak. Killinger, a német nagykövet egyáltalán nem ismerte a románokat és a romániai körülményeket. A német források rá hátrítják a felelősséget az események kimeneteléért.⁹

Miközben ezek az események történtek, a vasgárdisták fásultan várták a háború végét a buchenwaldi és dachauai lágerekben, ahová a németek Ion Antonescu kérésére internálták őket. Semmit sem tudtak a romániai eseményekről, akárcsak parancsnokuk, Horia Sima, a börtönben meggyilkolt C. Z. Codreanu utódja, akit társaitól elkülönítve, a Berlin melletti Oranienburg-Sachsenhausen-i lágerben őriztek. A vasgárdistákat nem kezelték úgy, mint a deportáltakat. Körülbelül úgy bántak velük, mint ahogyan a franciák bántak a deportált német és osztrák-magyar állampolgárokkal az I. világháború idején.

Mint ahogyan Horia Sima Guvernul Național Român de la Viena (A bécsi román nemzeti kormány) c. emlékiratában írja, 1944. augusztus 24-én délután éppen tudományos tanulmányiba merült, mikor a légerparancsnok értesítette, hogy Müller tábornok, a Gestapo főnöke beszélni kíván vele, és ezért Berlin-

be kell küldenie. Sima semmi jót nem várt ettől a találkoztól, attól félt, miszerint a németek azt közlik vele, hogy kiadják Antonescunak.

Legnagyobb meglepetésére Müller a romániai német népcsoport főnökével, a brassyói Andreas Schmidttel együtt várja. Eléje tesz egy újságot, első oldalán egy hivatalos német közleménnyel, amelyből kiderül, hogy a király államcsínyt hajtott végre Bukarestben és Antonescut letartóztatták. A közlemény szerint megalakult a román nemzeti kormány is, amely az ország élére állva tovább fogja folytatni a háborút a németek oldalán. Miután Sima elolvasta a közleményt, Müller megkérdezte tőle, hogy hajlandó lenne-e ezen nemzeti kormány vezetését elvállalni és a háborút Németország mellett tovább folytatni. Hozzáfűzte, hogy annak a bánásmódnak, amelyben őt és a többi vasgárdistát részesítették Németországban, nem szabad szerepet játszania a döntésében. Egész Európa sorsáról van szó, túl kell tennie magát az elszenvedett igazságtalanságokon és sérelmeken.

Sima azonnal dönt. Azt válaszolja Müllernek, hogy elődje, Codreanu végrendeletének értelmében fog cselekedni. A Führer biztos lehet abban, hogy minden erejével a bolsevizmus ellen fog küzdeni és mindent megtesz azért, hogy visszaállítsa a Németországgal való szövetséget. Ez után Müller közli vele, hogy még este útnak indítja Schmidttel együtt a kelet-poroszországi Rastenburgba, ahol a Führer főhadiszállása található.

A főhadiszálláson Himmler és Ribbentrop fogadja – külön-külön. Hitler nem fogadja, nem is találkozik vele soha, csak leveleket váltanak. Himmler barátságosan beszél vele, anyyira barátságosan, hogy még történelmi vitába is bonyolódhatnak. Sima felvilágosítja Himmlert arról, hogy a románok nem a Balkán félszigetről vándoroltak be Erdélybe, ahogyan Himmler addig tudta, hanem őslakosok, a római telepések és a trákok leszármazottjai. Ribbentrop hidegen tárgyal vele, szemére hányja, hogy 1941-ben nem tett eleget a Führer meghívásának és ez volt az oka a későbbi eseményeknek. Közli vele, hogy a lehető legrövidebb időn belül egy, a román nép-

hez intézett közleményt kell szerkesztenie, amelyet az ő jóváhagyása után már másnap, vagyis augusztus 26-án, fel fognak olvasni a bécsi rádióban.

Simának egy órájába sem került a közlemény kidolgozása. Szinte semmit sem tudott a romániai eseményekről, ezért neveket sehol sem említett. Megelégedett azzal, hogy elítélje az államcsínyt és a „bolsevik hordák” elleni ellenállásra szólítsa fel a román népet. Közli, hogy egy román nemzeti kormány van alakulóban, amely meg fogja menteni a román nemzet becsületét és hogy a Vasgárdista Mozgalom vállalja magára a Németország melletti harc felelősségét azokon a területeken, amelyeket meg lehet menteni a vörös hordák megszállása elől. A közlemény természetesen azzal zárult, hogy Sima kifejezésre juttatta mélyszéges hitét a Német Birodalom és Adolf Hitler, a Führer végső győzelmében.

Ribbentrop jóváhagyta a közleményt és azt fel is olvasták a bécsi Donau-rádióban. Sima szerint a közlemény nagy hatást gyakorolt a román népre, ami nem bizonyos. Bizonyos csak az, hogy a Romániában maradt vasgárdisták kö-

zül sokan ismét reménykedni kezdtek.

Ugyanazon a napon, augusztus 26-án Sima Andreas Schmidttel és két bizalmi vasgárdistájával együtt Bécs érintésével Budapestre repült, ahol Wesenmayer fogadta a német nagykövetségen. A vasgárdisták egy szállodában, Schmidt a nagykövetségen aludt. Másnap a követség egyik alkalmazottja ruhákat vásárolt a vasgárdistáknak az üzletekben, hogy felcserélhessék lágerbeli kopott, gyűrött ruháikat. Délután a nagykövetségen megbeszélést tartottak Phleps SS-tábornokkal, a Prinz Eugen hadosztály parancsnokával.

Phleps tábornok romániai német volt és valószínűleg ezért bízta meg a német felső hadvezetés a bánági körzet védelmének irányításával. A megbeszélés tárgya, amelyen a német tábornok, Sima és Schmidt vett részt a román nemzeti kormány székhelyének és területi hatósugarának kijelölése volt. Eredetileg Aradra és Erdély déli részének egy részére gondoltak, amelyet német-román csapatokkal, esetleg a magyar had-

sereg segítségével szerettek volna elfoglalni. A románokat a Bánág szerbiai részén lakó románok, illetve a román menekültek közül szerették volna toborozni. Mint kiderült, Phleps tábornok szinte semmilyen német haderővel sem rendelkezett, legfeljebb néhány Szerbiából visszavonuló német egységre és a bánági német népfelkelőkre számíthatott. A megbeszélésen semmire sem jutottak, hiszen minden a csapatmozgásoktól függött. (Phlepsnek később sikerült egy német-román zászlóaljat összetoborozni, amely megindult Temesvár felé, de amikor megtudták, hogy Temesvárt már megszállták az oroszok, visszafordultak és a zászlóalj feloszlott. Phleps az ottani csetepaték során esett el valahol.) Háromnapos budapesti tartózkodása után Sima a Führer főhadiszállásának utasítására Bécsben ültette fel a sátrát, Andreas Schmidt viszont a front mögé, a Szász-föld felé vette az irányt, hogy megszervezze a zászok ellenállását.

Sima Bécsben tudta meg, hogy augusztus 23-án az angolok bombázták a buchenwaldi lágert. Vasgárdista forrás¹⁰ szerint a BBC másnap bemondta, hogy

a brit légierő megsemmisítette a vasgárdistákat. Valójában a bombázás alkalmával több száz foglyot (Sima szerint nyolcezeret) megölték, de csak öt vasgárdista volt a halottak között. Ugyanezt erősíti meg Sima is, aki elmeséli, hogy az angol titkosszolgálat a felesége révén azt üzent neki, hogy ha változás történik Románia külpolitikájában, ne avatkozzék közbe és ezt Anglia honorálni fogja. Vagyis Anglia tartott attól, hogy a vasgárdisták megzavarhatják a román kiugrást.

A román nemzeti kormány nehezen alakult meg, egyrészt azért, mert kezdetben Sima nem sietett, másrészt azért, mert később a német külügyminisztérium késleltette. Ribbentrop nem szerette a vasgárdistákat és Simát, szívesebben látott volna egy olyan kormányt, amelynek tagjai nem vasgárdisták és élén nem Sima áll. Felmerült Ion Gheorghe tábornok, Antonescu Németországban maradt berlini nagykövete és a Németországban rekedt Visarion metropolita neve is. Végül hosszas huzavona és vasgárdista belharc¹¹ után a kormány német közreműködéssel és elismeréssel 1944. december 10-én jött létre a következő összetétellel: miniszterelnök – Horia Sima; külügyminiszter – Mihail Sturdza; belügyminiszter – Vasile Iașinschi; hadügyminiszter – Platon Chirnoagă tábornok; pénzügyminiszter – Corneliu Georgescu; sajtó- és propagandaminiszter – Grigore Manoiilescu, kultuszminiszter – Vladimir Cristi. Ezek közül többen is voltak miniszterek 1941 januárjának végéig.

De a vasgárdisták és Sima már a kormány megalakulása előtt is tevékenykedtek: Chirnoagă tábornok (a kiugrás után esett német hadifogságba egész hadosztályával Szolnok mellett, átállt Sima mellé) vezetésével a Bécstől 90 km-re lévő Döllersheimben három ezrednyi román katonát képeztek ki. E három ezred képezte a „nemzeti hadsereget”. A tisztis és altisztis kar vegyes volt: németekből, romániai németekből, román hadifoglyokból és vasgárdistákból tevődött össze. A legénység nagy része hadifoglyokból (ezek többsége az éhhalál elől menekült a „nemzeti hadseregbe”), kisebb része vasgárdistákból állt. Az első ezred Hitler és Sima nevére való felesketésére néhány nappal a nemzeti kormány megalakulása után került sor. A frontra csak az első ezredet vezényelték ki 1945 tavaszán az Odera mellé, de komoly hadműveletben már az sem vett részt.

A Vasgárdisták egy részét a német speciális alakulatok keretében képez-

ték ki hírszerzésre és szabotázsakciókra. Ezek közül a németek 1944 végéig 8 négy-öt tagból álló egységet dobtak le Romániában. Később ezek szervezték meg a hegyek közötti kommunista ellenállást, amellyel a Securitate csak 1955-ben tudott leszámolni teljesen.

Más vasgárdistákat is repülővel, sőt gyalog küldött vissza Sima Romániába, hogy megszervezzék a Romániában maradt vasgárdistákat. Ezek közül a legjelentősebb személyek Constantin Stoicănescu, Nicolae Petrașcu és Nistor Chioresanu voltak. Ez utóbbi egy 40 főből álló csoporttal. A behatólok többnyire a még magyar Marosvásárhelyen gyülekeztek, onnan szöktek át a fronton.

Stoicănescu Sima legbizalmasabb barátja volt. Marosvásárhelyről ment át Ó-Romániába és főleg politikusokat és katonákat környékezett meg. A terv az volt, hogy megkísérli a németek mellé állítani a román hadsereg egy részét, míg a többi vasgárdista egyféle felkelést kísérel meg a Romániában maradt vasgárdisták segítségével kirobantani. Andreas Schmidt együttműködött velük, a romániai német népcsoport vezetőjeként a szászokat akarta megdolgozni.

Stoicănescu kísérlete részleges sikerekkel járt. Több román katonatiszt hajlott volna az átállásra, ha a németek sikeres offenzívát hajtottak volna végbe Magyarországon. Közéjük tartozott Drăgălina, Coroamă és Gheorghe Avramescu tábornok is, a Magyarországon harcoló IV. román hadsereg parancsnoka is. 1945 februárjában a román vadászgépek lelőtték Szeged mellett azt a repülőgépet, amelyen Stoicănescu és Schmidt utazott Bécsbe. Mindketten élve kerültek fogságba, Szibériába vitték őket, ahonnan csak Schmidt tért vissza az NSZK-ba. Stoicănescu nyomtalanul eltűnt. Állítólag Schmidt rádiója, Nicolae Țăranu árulta el az utazás tervét az oroszoknak. Valószínűleg Stoicănescu és Schmidt vallomásának következtében tartóztatták le az oroszok Avramescu tábornokot 1945. március 2-án. Szovjet állítás szerint Magyarországon halt meg egy német bombázás alkalmával, de több bizonyíték utal arra, hogy nem Magyarországon, hanem Szibériában pusztult el jóval később.

A bécsi vasgárdista kormány volt a náci Németország utolsó „szövetségese”. Horia Sima a híres Eichmannal indult neki a hegyeknek, hogy Berlin elesete előtt ott folytassa az ellenállást. A kapituláció után a „menekülőjön mindenki, ahogy tud” alapján Eichmann felosz-

latta a csoportját. Őt később kivégezték Izraelben.

Sima egy németországi kórházban halt meg 1993-ban.

Takács Ferenc

Jegyzetek

- ¹ Mark Ethridge újságíró, a Louisville Courier c. lap szerkesztőjét James Byrnes amerikai államtitkár küldte ki Romániába és Bulgáriába 1945 októberében, hogy beszámoljon e két ország helyzetéről.
- ² Ulrich Burger: Misiunea Ethridge [Az Ethridge-misszió] România liberă. Aldine, 2001. 08. 12-19.
- ³ Hitler hatvannyolc tárgyalása. 1939-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, I. kötet, 76-77.
- ⁴ Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944). Cozia, București, 1991, 145.
- ⁵ Vö.: Hitler hatvannyolc tárgyalása. 1939-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, I. kötet, 78-81.
- ⁶ Hitler hatvannyolc tárgyalása. 1939-1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, I. kötet, 81.
- ⁷ Vö.: Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944). Cozia, București, 1991, 164-204.
- ⁸ Virgiliu Toma: Realitatea ignorată: deschiderea frontului la Iași in 20 august, 44 [Az elhanyagolt valóság. A iași-i front megnyitása 1944. augusztus 20-án]. România liberă. Aldine, 2002. 08. 17-24.
- ⁹ Klaus Schonherr: Ultima zi de alianță, prima zi de război [Az utolsó szövetségés, az első háborús nap]. Magazin Istoric, 1998. augusztus
Dr. H. Klugkist: Atacul fără rost asupra Bucureștiului [A Bukarest elleni értelmetlen támadás]. Magazin Istoric, 1998. augusztus
Albrecht von Hohenzollern: Serata de adios-a contramandat [A búcsúestélyt lefújták]. Magazin Istoric, 1998. augusztus
Megjegyzés: Abban az időben dr. Klugkist a német nagykövetség gazdasági tanácsosa, Albrecht von Hohenzollern (Mihály király nagybátyja) pedig a német katonai misszió bukaresti attaséja volt. Éppen akkor hívták vissza Németországba.
- ¹⁰ Liviu Valenaș: Mișcarea legionară între adevar și mistificare. Discuție cu Mircea Dimitriu. Editura Marinesa, Buc., 2000.
- ¹¹ A lágerben kialakult egy Sima-ellenes vasgárdista kisebbség, amelynek élén Codreanu hajdani bizalmasai, Gârneață, Papanace, Lefter és a fiatalabb Trifa és Pălăghiu álltak.

Az Erdélyi Magyarság 15 évfolyamának eddig megjelent valamennyi száma kemény fekete kötésben, arany felirattal 7 kötetben eladó. Ára : 42.000 Ft. (Postai utánvét esetén annak plusz költsége kb. 3000 Ft.) Tel.: 06/30/906-83-56

Nemesi elit és feladatvállalás Erdélyben

Valamikor a hetvenes évek végén, a ma köztiszteletnek örvendő és méltán megbecsült Nemeskürty István, a mai magyar művelődési élet elkötelezett és kimagasló személyisége, jeles tudósa, egy figyelemreméltó és gondolatébresztő trilógiában, amely a XVI. század magyar tragédiáját írta meg nem kis tehetséggel, mintegy az élet ellentmondásosságát példázva, azt találta megfogalmazni, hogy a kor magyar nemessége tudatosan vitte a pusztulásba az országot.

Fiatal történészként, aki a kommunista oktatás ellenére is nonkonformista maradtam, akárcsak ma, nem hódoltam be, nem ismertem el, még a tekintélyelv alapján sem ezt a még finoman fogalmazva is balos tételt. Mi több, nekifogtam az anyaggyűjtésnek, hogy konkrét példán bizonyítsam ennek az állításnak a tarthatatlanságát, pontosabban mondva – valótlanosságát. Az idő csak telt, az összegyűjtött forrásanyag lassan összeállt, csak az évfordulók alkalmával nem sikeredett annyi idő, hogy tanulmány születhessen az egybegyűjtött anyagból. Ez a meg nem írt tanulmány és az évtizedes történeti kutatások, nemkülönben egy általam jónéhány éve az erdélyi Bornemisza családról írott tanulmány, valamint az évek hosszú során látottak és hallottak késztettek arra, hogy elfogadjam a szervezők, az Önök megtisztelő ajánlatát, hogy tartsak itt, ezen a rendezvényen egy előadást a címben foglalt tárgyról. *(Az előadás A Castellum Alapítvány évente megrendezett találkozóján Gernyeszegen hangzott el 2002-ben.)*

Persze, lehet, hogy akad majd olyan, aki részrehajlással vádol, mert most az erdélyi nemességnek csakis a történelmünkben betöltött pozitív szerepéről szólok. Bizonytalán lesz olyan, aki szerint a legjobb esetben is legfeljebb egy múltbarévedő szemlélet tanúbizonysága lehet egy ilyen kijelentés, semmi több és manapság amúgy sem illő, nem is szükséges erről beszélni, mert hisz úgyis túlhaladott egy ilyen álláspont. Egy "prag-

matikus" kritikus, pedig, már csak azért is nehezményezne egy ilyen megközelítést, mert, hát, ugyan mi haszna lehetne/lenne a Ma számára egy ilyen pozitív kicsengésű megállapításnak!

Minderre, és ezt a szakmai kötelesség is indokolja, a válaszom az, hogy árnyaltan kell bemutatni az erdélyi magyar nemesség szerepét. Nem tagadom, lehetne a hibákról is szólni, de messze nem ezek nyomnak többet a latban. Mi több, meggyőződésem, hogy annak a történelmi ártértekezésnek a jegyében, amelyet el kell végeznünk a magyar történelem vonatkozásában is a jelen, megváltozott körülmények között, revízió alá kell vennünk a ma eléggé elterjedt és a közvéleménybe az elmúlt rendszer által sulykolt negatív véleményt a nemesség szerepéről és megfelelően alá kell támasztanunk tényekkel az újonnan megfogalmazott pozitív értékelést.

*

Mivel az erdélyi magyarság történetének egésze, ugyanakkor részkérdései is az összmagyar történelem szerves részét alkotják, az erdélyi nemesség kialakulásának kérdése sem választható el a magyar nemesség kialakulásának általános kérdésétől. Legfeljebb a sajátos földrajzi viszonyoknak köszönhetően észlelhetők regionális fejlődési vonások, amelyek megfigyelhetők e terület közigazgatási, bírósági, katonai stb. fejlődésében, amelyek tudati szinten is kihatottak az erdélyi nemességre. Így pl. a földbirtoklás körülményei folytán, az alföldi

részekhez hasonló nagybirtok nem alakulhatott ki az erdélyi területeken. Inkább az erdélyi nemesség belső tagolódásának következtében beszélhetünk az itteni nemességen belül egy felső rétegről, amelyet erdélyi arisztokráciának is szokás nevezni. Egyes esetekben az Erdélyen kívüli birtokoknak a Habsburg birodalomban, illetve a Monarchia más részein megszerzett gazdasági pozícióinak köszönhetően sorolnak be egyes erdélyi nemesi családokat az erdélyi, illetve magyarországi arisztokrácia körébe. A tulajdon, elsősorban a földtulajdon, önmagában nem egyedüli ismérve, bár – kétségtelen – egyik meghatározó tényezője az arisztokrácia fogalomnak.

Mindenesetre, megállapíthatjuk, hogy a középkor elejének egy szakaszától, a magyar jogfejlődés és jogszemlélet nem tett különbséget a nemesség különböző csoportjai között, sem gazdasági, később földrajzi alapon sem, és megfogalmazta az „una eademque nobilitas” fogalmát, amely egységes egészként, azonos jogokkal rendelkező egységek demokratikus közösségeként tétellezte a nemességet.

Kétségtelen, hogy a gazdasági lehetőségei tekintetében rendkívül sokszínű és sokrétű volt az erdélyi magyar nemesség, miként bárhol másutt, ami nyilván meghatározta tagjai szerepvállalását, akár az erdélyi, akár az országos politikában, de az élet más területein is. Ennek ellenére a nemesség szerepét/szerepvállalását illetően a meghatározó egyrészt jogi helyzete, társadalmi pozíciója volt, másrészt gazdasági körülményei. Övé volt az irányító szerep, de az irányadó is, lent és fent, országos és vidéki szinten egyaránt. A betöltött szerep tekintetében idővel mindegy volt, hogy ki volt egy honfoglaló vagy Szent István korában betelepített nemzettség tagja és ki nem. A családi és országos hagyomány nyilvántartott ilyen vonatkozásokat is, de a történelmi átalakulások eredményeként a döntő mindig az adott pillanatban a betöltött szerep volt és nem az ősök érdekei. Kétségtelen, viszont, hogy igenis nyomott a latban van-e, volt-e súlya az illető családnak abban a régióban vagy régiókban, ahol ismerték, ugyanis ez meghatározta szerepvállalási lehetőségüket (gondolok itt akár a megyei, akár a központi tisztségek betöltésének a lehető-

ségére). Tény, hogy akár tisztségviselőként, akár „csak” nemesként az erdélyi nemesség tagjai közvetve vagy közvetlenül a szűkebb vagy tágabb pátria (falu, birtok vagy ország) ügyeinek igazgatói voltak. Az ő szavuk volt a döntő, az ő akaratuk vagy példájuk hatott, érvényesült akár hadrakelésről, akár közigazgatási kérdésekről volt szó. És állásfoglalásuk kihatott mind a velük egy szinten vagy lejjebb elhelyezkedő nemes társaira, mind nemesi familiájukra, nemkülönben környezetük nem nemes tagjaira. Míg a nemesség – tehetsége és lehetőségei szerint – a királyi udvar viselkedési normáit, életvitelét stb., mai szóval modelljét kívánta meghonosítani a maga udvarában és környezetében, számos vonatkozásban ez a nemesi modell volt a falusiak, de a városiak titkos mintaképe. A tárgyi és szellemi műveltség nem egy eleme így került a nemesi közegekből a nép szintjére, gazdagítva a népi műveltség számos ágát.

Nem lehet, hogy ne említsük meg külön is a viselkedéskultúrát, amelyet a nemesség továbbított a nép felé, s amely gyümölcsözően befolyásolta a népi viselkedési kultúrát. Amiként szintén a nemesség közvetítette a korabeli Európai művelődés számos eredményét az alábbi rétegek felé.

A nemesség szerepe meghatározó volt a társadalom egészének szempontjából mindaddig, amíg felelősen vállalta/vállalhatta feladatát. Ennek a szerepvállalásnak számos összetevője volt. Lásunk ezek közül néhányat!

Legelsősorban a már említett normateremtő, példakép szerepkört említeném. Társadalmi pozíciója révén – a honfoglaló magyarság vezetőrétegének örökösöként, jogutódjaként – vált és válhatott az erdélyi magyar nemesség a társadalom vezetőjévé, annak irányítójává. Ez nem egy kinyilatkoztatott, megkaparintott szerepkör volt, hanem ezt a maga rendjén a társadalmi fejlődés hozta magával. Ennek – a király és egyben a társadalom többi rétege felől érvényesülő elvárásnak – próbált és kívánt megfelelni az erdélyi nemesség, annál is inkább, mivel állásfoglalását figyelemmel követte nem csak a társadalom többi része, hanem ennek a társadalmi csoportnak tagjai is. Utóbbi véleménye mintegy önszabályozó rendszerként ügylt e szerepkör betartására és a maga sajátos eszközeivel próbálta elvégezni – ha ez szükséges volt – a megfelelő pályamódosításokat.

A nemességnek az erdélyi társadalomban betöltött vezető szerepéből következ-

zett tevékenységének normatív jellege, eltérő fokú mértékben ugyan, de irányadó volta a társadalom különböző csoportjai számára. Ebben a szerepkörben a nemesség állásfoglalása volt a mérték, a viszonyítási alap, a mérvadó. Ehhez igazodtak többé-kevésbé az erdélyi magyar társadalom többi rétegei, főleg ami a közös, az országos érdekeket illette. Hasonlóan egy fűzőhöz, amely a formát volt hivatott biztosítani, úgy a nemesség tevékenysége is – ha mégoly eltérő mértékben és formákban – ezt a szerepet látta el össztársadalmi szinten. Az országot, így Erdélyt is ez a nemesi szemlélet, ez a nemesi értékrend igazgatta, ez adott formát neki – és értelmet. Ez volt az országról kialakított kép meghatározó tényezője is.

Hogy valóban így volt, azt a magyarság önmagáról kialakított képe is tanúsítja. Ez a kép a szabadságszerető, lovas magyart idézi előnkbe, aki bármilyen magyar fegyverrel is küzdjön, ijjal vagy fokossal vagy szablyával, nem ismer lehetlent és nem adja fel a harcot, harcol utolsó csepp véréig. A honfoglaló magyaroktól szinte napjainkig, azaz a XX. századig számtalan példát sorolhatunk fel erre a lehetlent nem ismerő „csak azért is” állásfoglalásra. Ezt színezi a magyar virtus számtalan forrásokban megőrzött formája, megnyilvánulási módja, amelynek letéteményese, terjesztője elsősorban a nemesség. Kései, az értelmiségi töprengéssel szemben a cselekvést szorgalmazó állásfoglalásnak egyik jellemző példája, a XVI. század végi erdélyi fejedelmi tanácsos, Geszthy Ferenc fellobbanása, aki a kárdjára csapva felki-

áltott, hogy azzal, nem holmi értelmetlen tépelődéssel, „filozófalgatással” kell megoldani az előttük álló kérdést. A nemeseknek ez a hagyományaiban is tükröződő szívós ragaszkodása a virtusnak a lovas élethez, harchoz kapcsolódó végtelen formáihoz, sajátos értékrendet teremtett, amely akár köz-, akár magánügyről volt szó, olyan kötelező érvényű magatartásformát alakított ki, amely a becsületet, a tisztességet helyezte mindenek fölé (az ettől eltérő, ezt karikírozó egyéni állásfoglalásokat nem itt és most szükséges elemezni).

Ennek az értékmegőrző állásfoglalásnak nem csak a honfoglaló, szabadságszerető szteppek magyarság hagyományai szolgáltak alapul, hanem legalább olyan mértékben a X-XI. században a magyarság körében meggyökerező kereszténység is. Intelmeiben a szent király nem hiába kéri fiától a „főemberek és vitézek”, a nemességnek a megbecsülését. Ugyanis a kormányzás feladata mellett a nemesség a kereszténység terjesztésének, értékeinek megóvásában volt és lehetett a király s az ország méltó segítőtársa. Templom és kolostorépítésben már a XI-XII. századtól az erdélyi nemesség is a király nyomdokaiba lépett és évszázadokon át ezt a hagyományt folytatta, akár keresztényekről, akár keresztényekről volt is szó. A templom és az iskola első támogatói – a király után – a mindig is a nemesek voltak. Akár fennmaradtak, akár nem minden egyes esetben az erről szóló források, ez így volt. Tanúsítják a fennmaradt nyomok. Mindez semmit nem von le a „tíz falu kell egy templomot építsen” elvéből. Csak kiemeli, hogy ki is kezdte vállalni ezt a szerepet elsőnek a király után és ki folytatta. És ezt a XI. századtól napjainkig.

Az előbbi szerepkörhöz kapcsolódott ugyan, de mégis mint az erdélyi nemesség negyedik alapvonását kell megemlítenünk a mecénáskodást. Ez következett a nemesség gazdasági helyzetéből legalább annyira, mint igényeiből és kötelességvállalásából, amelynek tudatában volt. Lehetőségükhöz mérten és a körülményekhez szabva az erdélyi nemesek is törekedtek a mások támogatására, akár oktatásról, akár művelődésről volt szó. Az Erdélyi-medence elszigeteltségéből adódóan megmaradt a XX. századig az erdélyi társadalom egy olyan patriarchális vonása, amely megmutatkozott alárendeltjeik megértő támogatásában, ha a szükség ezt megkívánta. Ez ugyan a patriarchális jelleg következménye és nem mecénatúra, mégis rokon indítatású és főleg keresztényi lel-

kületről vall. Egyének és közösségek támogatása így teljesíti ki a az erdélyi nemesség szerepválalását, tanúsítva hivatástudatát, ugyanakkor elkötelezettségét ezek, illetve a nép által képviselt értékek mellett.

A polgári korszak a maga sajátos jellegénél fogva fokozatosan le-
szűkítette a nemesség mozgásterét, de békésen és annak javarészával egyetértésben. Ezért a polgári korszakban a nemesség Erdélyben továbbra is fontos szerepet töltött be. És még ekkor sem fejeződött be a nemesség „történelmi” szerepe, ugyanis életmódja és életvitele kihatótt a polgárságra, befolyásolta annak életmódját és értékrendjét. Az a hagyomány és értékrend, amelyet a nemesség képviselt, a polgárság értékrendje mellett és annak révén átmentődött és ez élte a magyarságot Trianon után, egészen a második világháború végéig. Ugyanakkor a nemesség jelenléte a társadalmi életben lehetővé tette a polgárság viszonzhatóságát is a nemességre. Gondolok itt nem csupán a társadalom korszerűsödésének számos vívmányára, amelynek terjesztője maga a nemesség volt, hanem számos olyan életvitelben, szórakozásban megmutatkozó elemre, amely a nemességgel egybekapcsolva látszólag ellentétesnek tűnne, holott egyáltalán nem volt az.

A történelmi változások növelték a nemesség alkalmazkodóképességét. Az oktatásban mind inkább egy gyakorlatiasabb szemléletmód honosodik meg – a gazdálkodási gyakorlatra felkészülés szempontjai érvényesültek. Ha külső formáiban és a belső szabályozásokat illetően nem is nagyon változott a nemesség élete, foglalkozás és szórakozás tekintetében számos új elemmel gazdagodott. A politizálás, katonáskodás, papi pálya mellett, illetve a gazdálkodáshoz kapcsolódó egyes foglalatosságok és szórakozási formák (lótartás, vadászat stb.) mellett a nemesi szemlélet által eddig elfogadhatatlan polgári élethez kapcsolódó tevékenységek kezdenek elterjedni. (Ld. pl. Bánffy Miklós színházi, képzőművészeti, illetve irodalmi tevékenysége, egyes sportágak művelése vagy a technika vívmányainak használata) Ezeknek a polgári foglalatosságoknak az elfogadásával mintegy kiteljesedett a nemesség szerepvállalása, amely ekként nem kivételezett rétege volt a társadalomnak, hanem egyenértékű és cselekvő résztvevője és főleg vállalója a kor feladatainak.

Hagyományaihoz híven a nemzet előtt álló feladatok megoldásában az er-

délyi nemesség legjobbjai révén helyt állt, tette a kötelességét.

A II. világháború után jelentős mértékben csökkent az itthonmarad erdélyi nemesség tagjainak a száma, egyben szerepe az erdélyi magyarság életében, sorsának igazgatásában, amiben döntő szerepe volt Erdély szovjet-román megszállásának, utóbb a békeszerződés által perfektált újabb impériumváltozásnak, s nem kis mértékben a háborúsűnös-hisztériának, amelynek magyarellenese éle nyilvánvaló volt. A háború befejeztével szovjet sugallatra mind hangsúlyosabban körvonalazódott az a politika amely – többek között – a polgári társadalom vezető rétegeit kívánta felszámolni, beleértve a nemességet is. A nemesség elleni propaganda következménye volt a nemesi birtokokkal szemben folytatott kisajátítási kampány, amelyet a CASBI-ügy, majd a földreform és folytatólagos következményeik tovább fokoztak. Ebben a szakaszban a Hatalom a gazdasági/megélhetési lehetőségeitől akarta megfosztani és meg is fosztotta az erdélyi nemességet. Hogy ez mennyire szovjet mintára elképzelt forgatókönyv volt, bizonyítja az a tény, hogy Magyarországon s a többi majdani kommunista rendszerű államban nagyjából ugyanúgy folyt le ez a kampány, mint Romániában. A különbség inkább a következmények súlyosságában mutatkozott meg az erdélyi magyar nemzetrész tekintetében.

E nnek a társadalmi rétegnek a vég-
érvényes visszaszorítására, kizsá-
rítására a politikai és közéleti pást-
ról, egyben az ő és az egész társadalom megfélemlítése végett a kommunista rendszer – miként másutt – egy átfogó nemesellenes politikát kezdett alkalmazni a kitelepítéstől és kényszerlakhelytől egészen a börtönig és a munkaszolgálatig, a fizikai megsemmisítésig. A be nem börtönözötteknek, illetve a kiszabadultak számára az osztályharcos káderpolitika az állásvállalást tette majdnem lehetetlenné. Az erdélyi magyar nemesség tagjait megalázandó jó ideig csak aljamunka vagy kizárólag fizikai munka elvégzésére voltak hajlandók őket alkalmazni.

A szellemi vezetőszerp megakadályozására a kommunista rendszer következetes nemességfelszámoló politikája nem kegyelmezett az erdélyi nemesség gyermekeinek sem. Őket, ugyanis tanulási joguktól is megfosztották. Sokan csak látogatás nélkülén végezheték el középiskolai tanulmányaikat, míg egyetemre, főiskolára jóideig nem iratkozhattak

be és majd csak idővel engedték meg a beiratkozást, míg egyes szakokra továbbra is tilos volt a beiratkozás.

E z a politika kiszorította a nemesség tagjait a társadalmi cselekvés területéről, megfosztotta őket addigi társadalmi szerepüktől. A társadalom periferiájára szorult erdélyi magyar nemesség itthonmaradt tagjai súlyos gondjaik dacára méltósággal viselték sorsukat, s ezt még a történelem kerekére felkapaszkodottak is kénytelenek voltak elismerni. Az emberi szolidaritás számátalan példájáról lehetne beszámolni: arról, hogy hogyan segítették egymást, de másokat is nyomorgásuk közepette az erdélyi nemesek, illetve hogyan segítettek titokban őket, azok, akiknek a nevében terrorizálta őket a kommunista rendszer. Aki nem ment el az országból, szinte kivétel nélkül meg kellett élje a kisémmizést, a folyamatos megalázást évtizedeken keresztül. Az itthonmaradtak mindezek ellenére példásan viselkedtek és hűek maradtak e társadalmi réteg erkölcsi tartást és nemzeti elkötelezettséget példázó hagyományaihoz, amiként ma is megpróbálnak segíteni a maguk lehetőségei szerint a vajdó erdélyi társadalom szüntelen gondjain.

A külföldre – nyugatra és még nyugatabbra – származott, valójában menekült erdélyi nemesek közül nem kevesen az emigráltak keserű sorsára jutottak. Távol szülőhazájuktól, őseik földjétől – gyermekeik és főleg unokáik révén – sokan közülük végleg elvesztek az erdélyi magyarság számára. De voltak és vannak, azonban, ők sem kevesen, akik tartják a kapcsolatot őseik szülőhazájával és onnan is próbálják vállalni az erdélyi nemesség hagyományaihoz méltó feladatot, amikor a keveset, ami megmaradt, próbálják megosztani az itthonmaradottakkal. Olyan is volt, mint például Wass Albert, aki külföldreszakadtként is vállalta a súlyos örökséget és feladatot és szolgálta népét ott a fátolban „tollal”, az egyedül megmaradt fegyverrel, rendületlenül, ápolta anyanyelvét, sőt, írásaival tartotta a lelket sorstársaiban.

Kitartás és vállalás így él tovább itt közöttünk vagy tőlünk távol mindaddig, amíg létezni fog és nem csupán fizikailag erdélyi magyar nemesség, hanem lélekben is. Európa egyik legrégebbi nemzetének hajdani vezető rétege így érte meg a harmadik évezredet.

„Mégfogyva bár, de törve nem...”

Vekov Károly

Naplótörések

TRIANON BŰVÓPATAKJA

A Kárpát-medencei irodalmi élet jelese betegeskedik. Nagy név, nagy kitüntetések viselője. Itt fizet adót, itt van saját lakása és itt is tartózkodhat hivatalosan kedve és dolga szerint. Egészségügyi járulékát intézte volna. Korrekt módon, előírásos úton, terheit vállalva. Ott aztán olyan hangon beszéltek velem, hogy azonnal elmenekültem. Azóta úgy kell összekoldulnia gyógyszerjeit, ha éppen itt tartózkodik.

Másik nagyunk hazai állampolgár, a legjelesebbek közül. És kezelése a szokásos futószalagon halad. Idejét multá gyógyszerrel kap, persze olcsót, ahogy azt most szuggérálják. Tehát nem rosszat, de nem is a lehető legjobbat, amit egy nemzeti kincs megóvásának elvárható szemlélete megkívánna. Sokan életük nagy eseményének tartanák, ha egyszer megszoríthatnák kezét. De az életmű minél hatalmasabb kiteljesülésének óhaja eszébe sem jut annak a futószalagnak. Nem mintha más kevesebbet érdemelne, de ez mégis leleplező erejű. Hiszen nem csak érte történe, hanem értünk is, egy nemzet kultúrájáért.

Lám, lám, gondolom. Ezen a téren már megvalósult a kisebbik és a nagyobbik haza lakóinak egyenjogúsága.

*

Mi a magyarázata annak, hogy a minket körülvevő országokban, miközben a kisebbségi jogokért olyan ádáz harcok kell folytatni, miközben minden centiméternyi előrelépés évek küzdelmét kívánja, miközben az egy lépés előre, két lépés hátra tipikus esetei egymást követik, miközben teljesen világoz az oka minden egyes ellenkezésnek, ellenlépésnek, ellen-intézkedésnek, senki, soha nem követeli, hogy a homogenizálás nyilvánvaló célkitűzésével elkövetett cselekedeteket nevezze nevükön, és ismerjék el azokat annak amik.

Sem a tethelyeken, sem az anyaországok részéről, sem az Unió erre jogosult hivatalai felől nem hallani ilyen felvetést.

Mindenki vállalja ezt a nagy, képmutató játékot. Mintha nem is a sanda cél elérésének megakadályozása lenne a fontos, hanem csak a látszat megőrzése. A résztvevők és az egész kontinens politikai látszatbékéje érdekében.

*

A felháborodás lehetséges mélységével ismerkedem. Voltam ezerszer mérges, dühös, elkeseredett vagy csak keserű és felháborodott is. Ezt a fajtáját azonban még soha nem éltem meg ennek a nagyon kellemetlen érzésnek. Amikor egy még sértetlen összmagyar tudattal bíró ember – legyen az a tájékozottak közül való, legyen az a realitásokat jól ismerő, legyen az minden álmodozástól távolálló – a magyar Golgotáról, vagyis Trianonról és következményeiről hall, avagy csupán gondolkodik, lélekben olyan hangulatba, olyan állapotba kerül, mintha egy hatalmas ősi katedrális altemplomába szállna alá. Ilyenkor csak csendes és megfontolt gondolat illő a helyszínhez, s hasonló magatartás. Még a gesztusok, az arcizmok, a legördülő könnycseppet törölő önkéntelen mozdulat is átítatódnak kegyelettel, a gyász és emlékezés hangulatával, fájdalommal.

A tegnapi napon olyasmi történt, mintha a fenti képzeletbeli pillanatban, valaki durva káromkodással lépett volna elé, és arcul ütött volna. Ilyen érzést érez az a magyar, aki a kettős állampolgárságról legjobb meggyőződése szerint készülve szavazni, vélt vagy valós párizsi tiltással találja magát szemben, ráadásul saját kormánya által felélesztett formában.

A bársonyszékét okosabbik felével még csak most melengető új igazságügyi miniszter úgy szolt a békeszerződésekről, olyan összefüggésben „hasznalta”, amire Magyarországon, magyar emberek között nem kerülhet sor. Próbálok hasonlítani, de horderejéhez méltó példát nem találok. Hogy megértse azt, amit nem tudott felfogni – sokszoros nagyításban – valami olyanra kellene gondoljon ez a paragrafuslelkű, magyarnak már aligha nevezhető jogász ember, mint a sörrel való koccintás tilalma a magyarok között. 150 évre szolt, de ma sem szívesen tesz ellene az iddogáló honfi, és ezzel kapcsolatosan a sokadik korszak után sem téved.

Az új magyar kormány jogi kérdésekben – feltételezni szeretném – legjáratásabb embere nem érez valamit. Trianon az ezer éves magyar hazát, immár a legkompetensebbek által elismerten is, pártatlan igazságtalansággal és követke-

ményeiben mérhetetlen felelőtlenséggel törölte le Európa térképéről, helyébe mesterséges, és immár bebizonyosodottan életképtelen képződményeket hozott létre. A magyarságot nyolc felé, sőt ha a szétszóródást generáló hatásokat is beleszámítjuk, ennél sokkal több részre szakította. Szövegében olyan képtelen és megálgató feltételeket kényszerített a maradék csonka országocskára, melyek betartása – akkori számítás szerint – biztos pusztulásának feltételeit is magában hordozta.

Hogy nem következett be az ellenfelek által remélt pusztulás, az hallatlan életképességünk és a Gondviselés csodája.

Az út, melyen a gyilkos diktátum paragrafusát saját honfitársai ellen fordító miniszter s vele kormánya elindult, ezt a csodát döntheti porba. Mert ez már nem Trianon gyilkossági kísérlete, hanem maga az öngyilkosság.

*

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás, teljesen függetlenül attól, hogy a megoldás, kivitelezés, kiharcolás módzatai és útjai ügyesek, avagy nem, sikeresek, vagy sikertelenek lesznek, a nemzet újraegyesítésének kétségbeesett kísérlete.

A politika ezzel kapcsolatos tapintatlan elefántkodása, e rendkívül finom tudati rétegeket érintő, megélt szenvedéseket, ráment életeket és beleropant családokat, megsemmisítő, közönségek sorsát jelképező porcelánboltban, otromba, sőt – a Trianoni trauma örök gyászának árnyékában – mondhatni kegyeletsértő.

A pártok utóbbi években észlelt hozzáállását a pillanatnyi pártérdek és a pillanatnyi tanácsadók befolyása egyaránt változékonnyá tette, bár a következetes nemre és igenre is van példa.

A legcsúnyább lóláb az esetlegesen áttelepülő elővárható választói magatartásától való félelem. Ezt Eörsi Máttyás nyilvánosan is kijelentette, de azóta indokként természetesen egyebek szerepelnek. A kormányzó pártok magatartása pedig valóban biztosítéka annak, hogy a majdan esetleg áttelepülő előre ismerjék preferenciáikat.

Rengeteget lehet erről vitázni, érvelni, könnyezni, és közönyösködni, de nem

ez a döntő. A helyzet adott, a kocka el van vetve – színt kell vallani.

Ebben a helyzetben viszont már nincsen jogunk semmiféle mérlegelésre. A válasz csakis az igen lehet. Utána a jogtudorok elkezdhetik dörzsölt ravaszkodásaikat a vélt és valós hátrányok kivédésére.

*

Azt szeretném tudni, hogy az MSZP propaganda-szakemberei mire alapozzák azt a rémhírüket, hogy a 800 000 magyar igazolványt kiváltó határon túli magyar át fog települni?

Mindenek előtt arra figyelmeztetnék, hogy eddig nagyon igyekeztek elhallgatni ezt a számot. Most, hogy az ármány kívánja, előkerül a rejtett mellékfiókból.

Nos propagandista uraim, kiknek nevéből a gandí tag nagyon kilóg, nem odavaló, jegyezzék meg, hogy a magyar igazolványt kiváltók nem az áttelepülés céljával váltották azt ki. Szerintem éppen ellenkezőleg. Az áttelepülést nem óhajtók lehetnek közöttük jelentős többségben, kiknek pontosan a szülőföldhöz való ragaszkodáshoz kellett az az igazolvány, elsősorban szubjektív, és nem mellékesen objektív okokból.

Az említett ötletgazdákról meg más jut eszembe. Valamiért egy érzéketlen, durvarcú, vadállati lelkületű politikai tiszt emléke ébred fel bennem. Hogy miért? Szerintem nem túl nehéz megmagyarázni.

*

A Trianon címen megjelent hatalmas, reprezentatív kötetet lapozgatom. A békeszerződés szövege és története közel másfélszáz oldalon olvasható. Keresem hogy a kettős állampolgárságot tiltó passzus van-e benne?

Sehol nem bukkanok azonban arra a szóra, hogy kettős állampolgárság! Ez a fogalom a szövegben fel sem merül. Szó van az elcsatolt területeken lakó magyar állampolgárok állampolgárság váltásának körülményeiről, annak esetleges akadályairól. De a minap felmerült tiltás sehol. Sőt. Rábukkanok egy érdekes szakaszra.

A III. rész, VII. cím, 65. cikke így szól: „A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy semmi akadályt sem gördítenek a jelen Szerződésben, vagy a Szövetséges és Társult Hatalmak és Németország, Ausztria vagy Olaszország között, vagy maguk a nevezett Szövetséges és Társult Hatalmak között szerződésben megállapított oly opciójog gyakorlása elé, amely az érdekelteknek minden más, számukra elérhető állampolgárság megszerzését megengedi.”

Figyelemreméltó elvi állásfoglalás, bár benne Magyarország neve nem szerepel.

*

Trianoni Békeszerződés szövegét böngészve újabb érdekes felfedezést teszek. Miközben majdnem minden cikket arculcsapásként érzékelek, elérkezek a katonai kérdések fejezetéhez, és íme mit találok abban:

V. Rész, I. cím, I. fejezet, 103. cikk: „Az általános hadkötelezettséget Magyarországon meg kell szüntetni. A magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni.” II. fejezet, 104. cikk: „A magyar hadsereg katonai erőinek összessége nem haladhatja meg a 35 000 főt, beleértve a tiszteket és a pótkeret csapatait is.”

Az újságolvasó ember számára mai napság ismerős cél és pontos szám. Mint ha a 84 éves békeszerződésnek most akartunk volna minden áron megfelelni.

Aztán keserű-humorra fakadok. A 120. cikk megtiltja a Dunai Flottilla megtartását. Csak három naszád maradhat meg, egyéb célokra. Hát ennek is most sikerült megfelelnünk. A 124. cikket viszont most fogjuk megszegni. Ez ugyanis tiltja nekünk tengeralttjárók gyártását. Egy magyar pedig tudtommal éppen most építi ilyen járművét, hogy a sarkok jegei alatt hajókézzon. A 128. cikk is megszegésre került a Grippenek vásárlásával. Katonai repülőink ugyanis nem lehettek. Nagymarost már szóba sem hozom, pedig az is tiltott terv volt.

A szerződés iszonyú tiltás és elvonás, megtorlás, büntetéstálmaza közepette még arra is gondjuk volt, hogy az elsúly-

lyedt hajók rakományáról is mondjunk le. (III. függelék 8.§.) Adósságainkat 1951-ig kellett volna törleszteni, s ha addig nem sikerül kiegyenlíteni, akkor kamatos kamattal tovább is.

Ha három szóban kellene összefoglalni ezt a szörnyűséget, az így szólna: pusztulj el magyar!

*

Egy magyar kisváros polgári gondolkodású értelmiségében, mint annyi más helyen, felbredt a felelősségérzet és a decemberi szavazás miatt oly jól ismert aggodalom. Érti ez a magyar társadalom saját gyengéit? Tudja jól, hogy nagy a tét és nincsen igazán felkészülve a nagy próbatételre? Rosszkor kapja a sorsdöntő kérdéseket. Tudati mélyponton, nemzeti teljesítőképessége legszánalmasabb pillanataiban, lelki, szellemi zűrzavara tetőpontján.

Most kaptam tőlük az e-mailt, hogy írnek néhány mondatos felhívást számukra, melyet majd jelesek között hordanak körbe, hogy azok aláírásaikkal az igenre biztassanak. Természetesen azonnal teljesítetem kívánságukat. A tömör szöveget visszaküldtem elektronikus címükre.

A meglepetés ekkor következett. Megszólalt a telefon és elnézést kérve közölték, hogy nekik valami politikamentes szöveg kellett volna. Kérdéseimre, hogy a küldött felhívásban szerintük mi lenne a politika, azonnal válaszoltak. Benne van az a szó, hogy Trianon!

Micsoda torzszüleménye ez a mai magyar társadalom az elmúlt évtizedeknek? Milyen tökéletesen sikerült örökre bennehagyni a történelem legravaszabb csapdájában, a Trianon csapdájában. Olyan ez, mintha e szűk verem, életterünké vált volna, vagy mintha a lábunkra csapódott szörnyű és fájdalmas vaskolonccal élnénk életünket. Gondolkodásunk legmélyéig hatolt a belénk oltott büntudat. Trianonért magunkat okoljuk, bűnösségünk, önértékelésünk természetes velejárója, tilos emlegetni, kivívhatja haragját ...na kinek? Valakiknek? Valaminek? És még szembesíteni is nehéz anyaországi értelmiségi embereket azzal, hogy ez képtelenség. Hogy Trianon mibenlétének megismerése, pláne annak hangoztatása nem politika, hanem az ártatlanul kerébetört áldozat jankijáltása.

A rájuk telepedő árnyék veszélyeit már sejtik, de saját árnyékuk átugrására képtelenek.

Szász István Tas

„Országvesztőket rontsunk”

Ezelőtt négy évszázaddal a magyarság fölötté nagy nyomorúságban élt. Ahogy a korabeli magyar rendek Európa népeihez intézett kiáltványa fogalmaz: „Az országnak már csak szinte romjai látszanak.” Az ország középső és déli részét a pogány török tartotta megszállva, és sarcolta a lakosságot. A nyugati országrészt a keresztény Habsburg császár/király adóztatta, míg Kelet-Magyarországot és Erdélyt a császár/király zsoldosai rabolták és fosztogatták.

Pedig magyar királlyá választáskor a Habsburgok az ország törvényeinek betartását, függetlenségének megőrzését és határainak megvédését ígérték mindig. Ezért is csatlakozott a tizenöt éves háború elején Erdély a török ellenes európai koalícióhoz, és üzték vissza a pogányokat 1595 őszén az Al-Dunánál, Gyurgyevónál a túlsó part-ra Bocskai fővezérsege alatt. De ahelyett, hogy a Habsburg császár/király a győzelmet Magyarország felszabadítására kamatoztatta volna, inkább saját gyarmatosító szempontjait kezdte el érvényesíteni. A töröktől még szabad országrészt teletömte zsoldosokkal, akik az elmaradt zsoldot gyakran a kiszolgáltattott lakosokra kicsapongva fosztogatással pótolták. De mivel ez sem oldotta meg a növekvő hadikiadások gondjait, az udvar elkezdte a magyar főurak koncepció-sorosozatát, melyből legtöbb jószágvesztéssel végződött. Miután ezeknek a legfőbb célja a pénzszerzés volt, így a leggazdagabbakat szemelték ki, mint Illés-házy Istvánt, Nádasdy Tamást, Homonnai Drugeth Bálintot stb. Ezzel egy időben a császári központosított vezetés igyekezett a fontos tisztségeket idegen emberekkel betölteni. Így Erdély katonai kormányzója Básta, Felső-Magyarország főkapitánya Belgiojoso gróf, alsó-magyarországi főkapitány Kolonich Siegfried lett. Nem magyar parancsnokaik voltak a legfontosabb magyarországi váraknak sem. Az előbbiekkal párhuzamosan megindult az ellenreformáció is. A széles tömegeket, akik anyanyelvükön hallgathatták a prédikációban, hogy Isten igaz kegyeltjei a szegények, többet nem lehetett feltétlen engedelmességre kényszeríteni holmi kiátkozási fenyegetéssel, sem visszakényszeríteni a megvetett császári uralom hivatalos vallására.

A szegény nép végső elkeseredésében várta, hátha jön valaki, aki élére állva ki-

vezeti őket e szörnyű romlásból. Ezt fogalmazza meg nagyon célratorően versében Debreceni Szappanos János, melyből álljon itt egy szakasz:

„Dobunkat perdítvén,
Trombitát zendítvén
Jézust, Jézust kiáltunk,
Gyakran könyörögjünk
Vitéz módon éljünk
Országvesztőket rontsunk,
Szegény szép hazánkért
Magyar koronánkért
Ideje vagdalkoznunk.”

És valóban eljöttek a vagdalkozó idők, amikor az állati sorba taszított jobbágyok, a zsold nélkül hagyott hajdúk, és a jószág, sőt néha fővesztésre ítélt főurak, akiknek a hatalom szemében ugyanaz volt a bűnük – az az hogy magyarok voltak –, összefogtak. 1604. október 15-e virradóra Álmosdnál fényes győzelmet arattak a császári zsoldosok felett. És ha a nép egyszer megéri erejét, és van, aki vezesse, akkor ellenállhatatlanná válik. Egy hónap sem telt el, és már Bocskai parancsolt Felső-Magyarország központjában, Kassa városában is. Alig fél év alatt ő volt Erdély és Magyarország választott fejedelme, és hajdú csapataitól rettegett az addig félelmetesen hit császári zsoldos ármádia. Sőt egyaránt kereste a kegyeit a török szultán és a Habsburg császár. Így jött létre a bécsi béke, mely biztosította a vallásszabadságot Magyarországon, és kikötötte, hogy az országban tisztségeket csak magyarok tölthetnek be. Alakja és műve európai jelentőségű, amit legjobban bizonyít a Genfben lévő emlékmű, ahol a kor leg híresebb protestáns hadvezérei és hitújítói között ő is helyet kapott.

Ezek ismeretében jogosan merül fel a kérdés, hogy Magyarországon a négyszáz éves évforduló kapcsán, eltekintve a különböző helyi megemlékezésektől, miért ez a nagy hallgatás a hivatalos politika részéről? Ha lehet még nagyobb a csend, mint tavaly a Rákóczi-szabadságharc kitérésének háromszázadik évfordulóján. Talán azzal magyarázható ez az agyonhallgatás, hogy nem sikerült egy újabb „Deák” évfordulót találni, ahol a hatalommal egyezkedő, barátkozó egyént lehet példaképül felmutatni a nemzet jogos szabadságharcával szemben.

De lehet, hogy ez a hatalom mára még a tavalyinál is jobban fél a magyar nép szabadságvágyától? Fél az olyan hitteles emberektől, akik nemzetükért és hitükért készek mindent, akár életüket is feláldozni. A mai hatalom számára az ilyen viselkedés értelmezhetetlen, akár csak a korabeli Habsburgok számára, akiknek hatalma a kizsákmányolt nép adójából fenntartott zsoldos hadsereg nyugodott. Pedig Bocskai a mai fogalmak szerint egy talpig európai politikus volt, aki még a korabeli két nagyhatalmat is békekötésre tudta bírni, és saját országában biztosította a vallásszabadságot, azaz mai megfelelőjét, a szó-lásszabadságot.

Ugyanakkor Bocskai a hajdúk letelepítésével megalapozta az elkövetkező századokban a magyar szabadságharcok alapjait. Csak az tud nemzetben gondolkodni, és századokra tervezni, aki saját pillanatnyi hasznát (végkielégítését) alá tudja rendelni a nemzet közösségének. Mert ő is hozhatott volna a többi főúrhoz hasonlóan igénytelen, olcsó, idegen munkaerőt birtokaira, hogy gyarapítsa vagyonát. De akkor biztos, hogy ma Debrecen és környéke, vagyis a Hajdúság valamelyik nemzetiség által lakott, és Trianonban elcsatolt terület lenne.

Nem is csoda, ha nem tud mit kezdeni személyével ez a többször ideológiát váltott hatalmi garnitúra, akik kapzsiságukban még a nemzet újraegyesítését is elutasítják. Akiknek csak a pénz az istenük, nem tudnak mit kezdeni a genfi protestáns emlékmű feliratával, mely Bocskai magyarjainak hitvallása:

„Hitünknek, lelkiismeretünknek és régi törvényünknek szabadságát minden aranyánál följebb becsüljük.”

Okos Márton

Egyházfői értekezéslet

A történet túlságosan is jól ismert. A román politikai rendőrség elrabolta Márton Áront, Erdély római katolikus püspökét. „Bűne” a többségi hatalom képviselőinek szemében az volt, hogy a párizsi béketárgyalások előestéjén nyílt levélben fogalmazta meg az erdélyi magyarság óhaját, mely szerint Magyarországhoz akarnak tartozni, kéri tehát, hogy őket is hallgassák meg, mielőtt sorsukról döntenek. Ezt csak „tetézte” a püspök, hogy tiltakozott a magyar oktatás fellegvárai, az egyházi iskolák államosítása és megszüntetése miatt, és papjait is erre utasította. Romániában a különböző egyházak főpapjai hűségnyilatkozatukkal tulajdonképpen elhatárolódtak Márton Árontól.

A Román Népköztársaság kilenc egyházának vezetői határozatban fejezik ki elismerésüket a vallásszabadság biztosításáért és elítélik a vallásszabadsággal viszályzó elemek tevékenységét.

Június 23-án Jusztinián pátriárka elnökletével tanácskozási gyűlést hívott össze az ország különböző felekezeteinek egyházfői.

A vita során az egyházfők köszönetüket fejezték ki hívóik nevében a román Népköztársaság kormányának a biztosított vallásszabadságért és a vallások között megvalósított teljes egyenjogúságért. Ezután egyhangúlag határozatot szavaztak meg.

Az egyházfői értekezéslet határozata:

„A görögkeleti, református, evangélikus-luteránus, zsidó, unitárius, örmény georgiai, régi rítusú keresztény (lipovai) és muzulmán egyházak fejei ma, 1949. június 23-án értekezletre ülve össze a bukaresti pátriárka palotájának könyvtártermében, elégtétellel veszik tudomásul a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése Elnöki Tanácsának 233., 591., 627., 588., 592., 593., 637. és 590. számú törvényrendeleteit, amelyeknek alapján ezeknek az egyházaknak szervezeti és működési szabályzatai jóváhagyattak.”

Az egyházfők megállapítják a következőket:

1. A Román Népköztársaságban érvényesülő népi demokratikus rendszer az a rendszer, amelyben az Állam kormányzása a nép akaratát testesíti meg és érdekét védelmezi – valóra váltja az RNK Alkotmányának előírásait és az egész Népköztársaság területén ténylegesen szavatolja a lelkiismereti és vallásszabadságot, az

egyházfelekezetek számára sajátos szokásoknak megfelelően az evangéliumi tanítások, kánonok és hagyományok szerint biztosítja a szervezkedési jogot.

2. Az új szervezéssel, amelyet a Román Népköztársaság egyházai az Alkotmánynak és az RNK egyházai általános rendszerére vonatkozó Törvénynek megfelelően alkottak meg magunknak, elosztott régi igazságtalanság, amely szerint egyes egyházak különleges előjogokat élveztek. Ma az RNK-ban a népi demokratikus rendszer törvénykezésének megfelelően már nincsen uralkodó és elnyomott nemzetiség, hanem csak együttélő nemzetiségek.

Egyetlen felekezetet, amely a múltban a többi felekezetek, sőt magának az Államnak szuverenitása ellenére is kiváltságokat biztosított magának, tanúsít elégedet-

lenséget. Csak ennek a felekezetnek képviselője hiányzik ma sorainkból, erről pedig – úgy véljük, hogy nem e felekezet hívei a felelősek.

3. Az új törvények meghatározták az RNK egyházainak helyét az Állam és az Állam intézményei iránti viszonylatban.

A demokráciával szemben ellenséges elemek arra törekedtek, hogy a tanítás világvá tételével kapcsolatban a hívek sorában izgatást végezzenek. Ennek érdekében kihívó tettekre ragadtatták magukat, s ezáltal megsértették a hívek vallásos érzelmeit. A népi demokratikus rendszer kormánya teljes szigorral megbüntette és megbünteti mindazokat, akik szavakban és tettekben megsértették a hívó állampolgárok vallásszabadságát.

4. A hívek vallási nevelése – bármilyen korúak is legyenek – minden felekezet számára biztosítva van a templomokban és imaházakban.

A vallásfelekezetek a Román Népköztársaság új törvénykezései révén jogot kaptak, hogy maguk szervezhessék meg az egyház szolgálatainak kiképzésére – papság, egyházi énekesek, orgonisták stb. – iskoláikat. Nem olyan régen még egyes vallásfelekezetek az országban képtelenek voltak fenntartani ezeket az iskolákat és kénytelenek voltak papnövendékeiket külföldre küldeni tanulni. Országunk egyháztörténetében első ízben, ezek a vallásfelekezetek az országban megszervezhették a teológiai oktatást az állam által fizetett tantestülettel.

5. A népi demokrácia állama ma magára vállalja a társadalombiztosítás kérdését. Az Egyház hálás ezért a népi demokráciának és csatlakozik ezekhez a megvalósításokhoz.

6. A Román Népköztársaságban nagy átalakulásokat valósítottak meg, amelyeknek az a hivatásuk, hogy megszüntessék az ember ember általi kizsákmányolásának bármely formáját.

Ezeket a mély változásokat nem értették meg olykor kellőképpen. Egyes egyházfelekezetek szolgálói befolyásoltatni hagyták magukat a régebben kialakult mentalitásuk, a belső reakciós propaganda, vagy pedig az imperialisták által és ezeknek szolgálatába szegődtek. A népi demokrácia állama intézkedéseket fogantatosított azok ellen, akik ilyen esetekben bűnösnek bizonyultak.

A Román Népköztársaságban azonban egyetlen hívőt és egyetlen papot sem büntettek meg vallási hitéért, vagy pedig

azért, mert hőségesnek bizonyult egyházfelekezete szolgálatában.

Mi szüntelenül folytatni fogjuk a felvilágosító munkát a papság és híveinek körében, arra buzdítva őket, hogy szegődjenek a nép és a népi demokrácia szolgálatába.

7. A népi demokratikus rendszer ma országunkban az építómunka teljében van. Aki dolgozik és épít, annak békére van szüksége, az szereti a békét, ezért a népi demokráciák békét akarnak.

Örömmel állapítjuk meg ezt, mivel az általunk képviselt egyházak is ezt hirdetik. A jövőben még nagyobb buzgalommal hirdetjük majd a békét és határozottan szembeszállunk az imperializmussal, amely háborúra uszít azzal a rejtett céllal, hogy meghosszabbítsa a világon az ember ember általi és egyes népek más népek általi kizsákmányolását.

8. Az általunk itt képviselt vallásfelekezetek, amelyek az ország híveinek 94 százalékát teszik ki, beilleszkednek a népi demokrácia állama alkotta szocialista rendbe, amely törvényekkel biztosította és valójában megteremtette a szabad szervezkedés és működés konkrét feltételeit.

Mély meglepéssel állapítjuk meg, hogy országunk vallástörténetében első ízben látják a felekezetek megvalósulva ama óhajukat, hogy működésük szervezési szabályzat alapján történjék. Az állam a múltban törvényeket készített, amelyek révén a vallásfelekezeteknek szabályzatokat ígértek, de ezeket a szabályzatokat a vallásfelekezetek túlnyomó többsége számára nem hagyták jóvá sohasem.

Ezért a gondoskodásért hálások vagyunk a rendszernek és a kormánynak és a magunk részéről minden erőnkkel igyekszünk támogatni az egész népnek közös erőfeszítéseit. Hazánk, a Román Népköztársaság megszilárdítása és felemelése érdekében.

Bukarest, 1949. június 23-án.

Aláírások:
Justinián,

a Román Ortodox Egyház pátriárkája,

Vásárhelyi János,

kolozsvári református püspök,

Dr. Friedrich Müller,

nagyszombati evangélikus püspök,

Argay György,

aradi evangélikus-luteránus püspök,

Dr. Mozes Rosen,

az RNK izraelita vallásfelekezeteinek főrabbija,

Dr. Simon Dániel,

kolozsvári unitárius püspök,

Arhim Vaskon Bagian,

az RNK ormény egyházának főnöke,

Tihon metropolita,

az RNK ó-hitű (lipovén) egyházának feje,

Mehmet Jakab mufti,

az RNK mohamedán vallásfelekezetének főnöke

Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróihoz

Kedves barátaink!

A korábbi évek szokásától eltérően az idei újesztendő alkalmából engedjétek meg, hogy nyílt levélben üdvözöljünk benneteket, általatok pedig a Magyar Népköztársaság súlyos megpróbáltatásokat átvészelt népét.

Úgy véljük, hogy a tovatűnő ősztetendő és a reánk köszöntő új sok tekintetben emlékeztet az 1945-ös évre. Mi akkor már szabadok voltunk, közületek azonban számosan a még fel nem szabadított Budapesten Hitler és Szálasi terrorja alatt gyöttrődtek. Mi, itt Romániában szorongva figyeltük a magyar nép hazafias erőinek kibontakozását a Kommunisták Pártjának vezetése alatt. Vártuk, mikor adtok életjelt s milyen lesz a magatartásotok abban a küzdelemben, melynek célja az úri Magyarország megdöntése – a munkások és parasztek államának megteremtése volt. Aggódásunk érthető volt, hiszen közülnök többen is együtt küzdöttek veletek a második világháború legsúlyosabb éveiben. Bizonyára emlékeztek a korábbi évekből a Korunkkban megjelent írásainkra, közös jelentkezéseinkre, a Magyar Történelmi Emlékbizottságra, melyet együtt alakítottunk. Annak leple alatt mi, erdélyiek is veletek szólunk Magyarország felszabadításáért és a demokratikus célok kivívásáért. Emlékezhettek balatonszárszói előadásainkra és felszólalásainkra; a budapesti és debreceni Györfly-kollégiumban lezajlott vitákra; az építómunkások és vasasok otthonaiban megtartott tanácskozásainkra is. Bizonyára nem feledkeztetek meg a mi 48-as Erdély című antológiánkról s többek között a Népszavában, Kelet Népében, a Márciusban és a Magyar Csillagban, a Termésben megjelent cikkeinkről sem. Ezekben állást foglaltunk a bűnös, szovjetellenes háború folytatói ellen, a nagybirtokrendszer és a kapitalizmus szétromlásáért, s a népi demokrácia, illetve a szocializ-

mus körvonalait igyekeztünk felvázolni. És nem éppen hatástalanul. A népjava hallgatott reánk, mert írásainkban a sokat szenvedett tömegek törekvéseit fejeztük ki.

Mindezek után érthető, ha most is aggódva figyeljük, vajon nem tették-e kárt Bennetek az ellenforradalom? Éljenek-e mindazok a küzdőtársaink, akikkel annakidején együtt tervezgettük: mi mindent tehetünk azért, hogy a román és a magyar sovinizmus karmaiból kiszabadítsuk s összebarátkoztassuk az egymásra haragított két népet, Románia és Magyarország között pedig megszüntessünk minden viszályt. Törekvésünk a felszabadulás éveiben meg is hozta a gyümölcsét s ez magától értetődő, hiszen Ti is a népi demokrácia oldalára álltatok.

Mindezekre emlékezve joggal érezzük: nemcsak az új Románia, hanem az új Magyarország megteremtésében is részünk volt. Részünket növekedni láttuk, mikor a felszabadulás után írt könyveink Nálatok is visszhangra találtak s bizonyára építően is hatottak. A Ti könyveitek viszont nálunk erősítették a népi demokrácia létjogosultságába vett hitet és meggyőződést.

Az említettek alapján könnyű elképzelni aggodalmunkat, mikor hírért vettük az október 23-i eseményeknek. Úgy éreztük, hogy a dolgozó népnek az ország gazdasági és politikai életében meglévő súlyos hibák felszámolására irányuló törekvéseiket megnyergette a sötét reakció. Aggodalmunkat mélyeséges megdöbbenés és felháborodás váltotta fel, amikor féktelen brutalitással kibontakozott az ellenforradalom. Mi is megtámadottnak éreztük magunkat.

Mindjárt tudtuk, hogy Budapest utcáira szórt könyvek között a mi könyveink is máglyára kerülnek s megint tért nyernek az irodalomban is a sovinizmus és a nacionalizmus terjesztői,

akik ismét megmérgeznék népeink barátságát.

Tudjuk, hogy e veszedelmek felidézéséhez hozzájárult az a csoport is, amely görcsösen takargatta bűneit a végsőkig ragaszkodott a hatalomhoz. Magatartásával eltorzította a szocializmus fejlődését, de mindent felülmúlt az a veszedelem, melyet hosszú évek során külső imperialista támogatással az ellenforradalom készített elő. Lételemében támadta meg a magyar szocializmust. A kapitalizmus és a nagybirtokrendszer helyreállításához látott, annak minden, a nép számára borzalmas tarozékával együtt.

Bizony mélyen fellélegeztünk a megkönnyebbüléstől, mikor híre jött, hogy a zűrzavar közepette akadtak férfiak, akik szembeszálltak az ellenforradalommal, s a végső pillanatban megalkotották a munkások és parasztok forradalmi kormányát. Elismerésünk a Kádár-kormányé, mely a történelmi szükségyszerűséget felismerve, a proletár nemzetköziség alapján szovjet segítséggel elejét tudta venni egy olyan mérhetetlen szerencsétlenségnek, amelyent a magyar még még nem ért meg történelme folyamán. Az ellenforradalom temetővé változtatta volna egész Magyarországot, veszélybe sodorta volna

a mi békénket is és sorompót vert volna a két ország népei közé, apák és fiúk, testvérek és rokonok közé.

Kedves Barátaink!

Örömmel tölt el bennünket az újesztendő küszöbén az a tudat, hogy a magyar munkásosztály és dolgozó parasztság legjobbjai követik kormányuk és a Magyar Szocialista Munkáspárt útmutatását, hogy minél hamarabb begyógyítsák az ország sebeit, és továbbfejlesszék a szocializmust.

Kérünk Benneteket, juttassátok el hozzájuk újévi jókívánságainkat. Az újesztendőbe átlépve feszülten figyeljük, hogyan hallatjátok szavakat a munkás- és paraszthatalom oldalán, a kormány támogatása dolgában; hogyan járultok hozzá egy olyan közszellem kialakításához, mely az ellenforradalom szellemét teljesen felszámolja.

A hozzánk érkező szűkszavú s nem egyszer ellentmondó hírekből mindezt nem tudjuk világosan lemérni. Ám ismerjük a dicsőséges múltra visszatekintő irodalmat; ismerjük Bacsányi és Péfőti, Ady és Móricz Zsigmond, Juhász Gyula és József Attila elévülhetetlen hagyatékát. Tudjuk, hogy az élő magyar irodalom soha nem fordulhat szembe velük. Nem fér hozzá kétség, hogy azok az írók, akik szeretik népüket, más utat, mint a szocializmus útját nem választhatnak. Képtelenek vagyunk még csak elképzelni is, hogy egykori küzdőtársaink ne ugyanarra a következtetésre jussanak, mint mi; a magunk számára. Mi szívvel-lélekkel együtt megyünk mindazokkal, akik a szocializmus útján haladnak. A szocializmus építése nélkül céltalanná válnék életünk. Meggyőződésünk, hogy a tettek is meddővé válnék. A munkásosztály pártja és a népkormány vezetése nélkül szocializmust építeni nem lehet.

Ebben a szellemben kívánunk Nektek termékeny újesztendőt. Régi küzdőtársaitok és barátaitok:

1956. december 31.

ASZTALOS ISTVÁN, BALOGH EDGÁR,
BARTALIS JÁNOS, HOVÁTH IMRE,
HORVÁTH ISTVÁN, KACSÓ SÁNDOR,
KISS JENŐ, KOVÁCS GYÖRGY, LÉTAY
LAJOS, MOLTER KÁROLY, NAGY ISTVÁN,
ROBOTOS IMRE, SALAMON LÁSZLÓ,
SZENTIMREI JENŐ, SZILÁGYI ANDRÁS,
TOMPA LÁSZLÓ

Utunk, 1957. január 5

Az irodalomtörténetírás fejedelme

BEKE GYÖRGY KÖSZÖNTI A 70 ÉVES POMOGÁTS BÉLÁT

Pomogáts Bélánál hitelesebb alkotót keveset ismerünk. Bármely tudományágban jeleskedő tudós példaképe lehet. A sorok írójának, már a pálya elején partvonalon kezdő, erdélyi származású reményteljes Erdély-kutatónak is, akit valósággal elbűvölt Pomogáts Béla tájékozottsága, érzékenysége, pontossága. Valamint bátorsága, hogy mert a nem közkedvelt témákhoz nyúlni.

Ez adta az indíttatást, hogy mertem elvállalni, legalább publicisztikai szinten tájékozottni, eleleveníteni a közelmúlt dicstelen eseményeit, írni a Magyar Autonóm Tartomány tündökléséről és bukásáról, a Maniugárdistákról, vagy arról, hogy hol tévesztett utat az erdélyi magyarság 1945 után. Pomogáts Béla nélkül nem születtek volna meg ezek az írások. Közéleti tevékenysége és tudományos munkássága tudatosította: milyen kötelezettségekkel jár, ha az ember magyar értelmiségi, ráadásul erdélyi. Korunkat több évtizeddel megelőzve, ő volt az, aki helyreállította munkásságával a magyar irodalom egységét! Még pontosabban: a magyar nemzet egységét. Köszönet érte! L.I.

Marosvásárhely díszpolgára, a Julius Díj kitüntetettje, a Pro Partium Díj birtokosa, a Szórvány Alapítvány Pro Minoritate Díjasa, Kalotaszeg díszpolgára, a Hídverő Díj jutalmazottja Székelyudvarhelyen, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Díszoklevelének tulajdonosa. Pomogáts Béla hosszú és bámulatosan gazdag irodalomtörténeti, irodalomszervezői és közéleti tevékenységének elismerései között előkelő helyen állnak az erdélyi magyarságtól kapott megtisztelő díjak, címek, díszpolgárságok. Erdély születői közül is kevesen mutathatnak fel ilyen éremkoszorút. Töretlen érdeklődése és sikeres munkálkodása jogán akár erdélyinek is tekinthetjük. De éppen így felvidékieknek, amit a Kassán átvett Fábry Zoltán Díjjal igazolhatnánk.

Pomogáts Béla a kisebbségi magyar irodalom elkötelezettjeként indult a pályán, már egyetemi hallgatóként az erdélyi műveket búvárolta, és elsőnek – az erdélyi irodalomtörténetészeket is jóval megelőzve írt monográfiát Kuncz Aladárról. Munkáját a rangos Akadémiai Kiadó jelen-

tette meg 1968-ban Budapesten. Rendhagyó tett volt ez akkor, amikor a hivatalos román hatalom vasfüggőnyt emelt a trianoni határra és a budapesti hatalom ezt a csonkítást cinkos egyetértéssel elfogadta. Nem túlzás azt állítani, hogy egyenesen forradalmi tett volt, nemes, békés, de közvéleményt alakító irodalmi cselekedet, amely Erdélyben is megtörte a hallgatást Kuncz Aladárról, a két világháború közötti írók addig elhallgatott vagy egyoldalúan beállított nagyjairól, Dsidárról, Bánffy-ról és másokról. „Támaszpont” lett Pomogáts monográfiája, melynek védelmében

Pomogáts Béla

biztonságosabban lehetett küzdeni minden igaz érték beemeléséért az irodalomtörténetbe és az új olvasónemzedékek tudatába. Ezt az utat járva Kántor Lajos például nemcsak Tamási-képünket teljesítette ki, de a diktatúra idejében Nyirő József-

re is kiterjesztette a figyelmet. Az egyetemes magyar irodalom bátorítását hozta el Erdélybe Pomogáts monográfiája, ezt követően tanulmányainak és könyveinek sora. Két jó társával, Czine Mihállyal és Ilia Mihállyal együtt Pomogáts Béla újkori magyar irodalmunk alapítója lett.

Mikor Kuncz monográfiája megjelent, fizikai valójában még nem járt Erdélyben. Első látogatása alkalmával ezt a könyvet hozta ajándékba. De könyvének, tanulmányainak minden sorában ott érezhettük a pontos tájékozottságot, az imponáló biztosságot és szerető otthonosságot. Azóta olyan gazdag Erdély-irodalmat alkotott, amellyel kevés Erdélyben élő irodalomtörténész vehetné fel a versenyt. Pomogáts Bélának ez a pártatlan figyelme nem valaminő „Erdély elfogultság” vagy éppen nosztalgia, hanem annak a feladatnak a teljesítése, amelyet a guzsbakötősségből szabaduló magyar irodalom állított eléje. Ez a feladat: a második világháború után újólag szétszaggatott nemzet irodalmának egyesítése, és ezzel a nemzet szellemi-lelki egységének helyreállítása. Ha elkészítenék Pomogáts Béla műveinek „földrajzát”, kiderülne, hogy a térkép pontos és hiteles. Minden elszakított nemzet-rész vagy távoli magyar diaszpóra irodalmi közállapotát, hangulatát, irodalmi termését ismeri, számon tartja, besorozza a modern magyar literatúra nagy egészébe. Felvidéken, Kárpátalján, Délvidéken, nyugati égtájakon éppen úgy otthon van, mint Erdélyben. Jól érzékeli a különbözőségeket, amiket az elmúlt fél évszázad alakított ki az egyes „irodalmi tájegységeken” belül. Tudja, hogy nem elégséges a pusztá „leltározás”, ezért megkeresi és megtalálja az összekötő szálakat – néha hajszálereket –, hogy a mai magyar irodalom is követhesse az elődök tisztas hagyományát, a nemzeti szolgálattételt.

Tévedések megelőzése végett, itt pontosítani szeretnék. Nagy világnyelveken, angolul, németül, franciául születő irodalmi műveket főleg a nyelv kapcsolja össze. Igaz, még ebben az esetben is azonos kultúrkört alakítanak. A magyar irodalom összetartó kohéziója, a nyelvvel együtt, a szellem és a lélek. Pomogáts Béla kritikusi ars poétikája a költő Kosztolányi Dezső vallomásával egyezik: „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.” Ez az érzelem azonban nem elfogult-

ság. Éppen Kosztolányi lett volna elfogult más nyelveken születő művek iránt, ő, a nagy műfordító? Nem, hanem önvédelem, önmagunk kiteljesedése.

Gyakorlati, napi nyelvművelő munkát is vállalt ennek a szeretetnek a jegyében. Pomogáts Béla a világot átfogó magyar anyanyelvi mozgalomban. Nyelvvédelemben ott volt Lőrincze Lajos mellett, és ennek nyomában lépve, a Magyar Nyelv és Kultúra nemzetközi Társaságának elnökeként emberfeletti munkásságot fejt ki. Hihetetlen erőfeszítéssel járja a Kárpát-medencét, az egész nagyvilágot, hogy mindegyik tudatosítsa nemzeti megmaradásunk legfőbb kezességének, anyanyelvünknek a történelmi fontosságát.

Éppen ez a sokágú termőfa, modern magyar irodalmunk a stílusok, a megmódolások, a víziók sokaságát hozta létre. Pomogáts Béla szakmai tökélyét jelzi, hogy épp úgy otthonos a népi lírában, mint az elvont alkotási módszerekben. Egyetlen irányzatot sem rekeszt ki, hanem igyekszik szintézisbe vonni őket.

Termőfánkat, a modern magyar irodalom szerves egységét nyilván az ágakat egybentartó anyaországi törzs teheti megbonthatatlaná. Pomogáts Béla irodalomtörténeti és kritikai érdeklődése mindenkor ezt a törzset tekintette megtartó alapnak, újítások serkentőjének, nagy befogadó tégelynek. Monográfiák sorát adta ki a jelen és a közelmúlt nagy magyar alkotóiról, akik irányt szabtak, igényt jeleztek: Déry Tibor, Radnóti Miklós, Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Juhász Ferenc. Nagy összefoglaló műveket írta az irodalom műhelygondjairól, stílusirányzatairól, történelem és irodalom, közélet és írói alkotói munka viszonyáról.

Soha nem volt idegen Pomogáts Bélától a közélet, legjobb értelemben véve. Számára a közélet egyet jelentett a napi viszályokon, pártvitákon való felülemelkedéssel, a történelem igazi menetének keresésével és ebben a menetben az irodalom sajátos szerepével. Egyik fontos kötetének címe: *Sorsát kereső irodalom*. Nem hűvös semlegesség – ez az alapállás egyedül elfogadható az irodalomtörténet számára – hanem, a legszebb eszmények védelme, tovább munkálása, alkalmazása az egymásnak feszülő nézetek harcában is. Úgy mondhatnók, hogy tudatos „ki-egyenlítő”, aki az erdélyi tolerancia szellemében, az 1956-os magyar nemzeti forradalom résztvevőjeként, minden elfogultságtól mentesen, de következetes szigorral épít ösvényt, utat, hidat, hogy az egységes magyar irodalom az egységes nemzet lelki iránytűjévé válhassék.

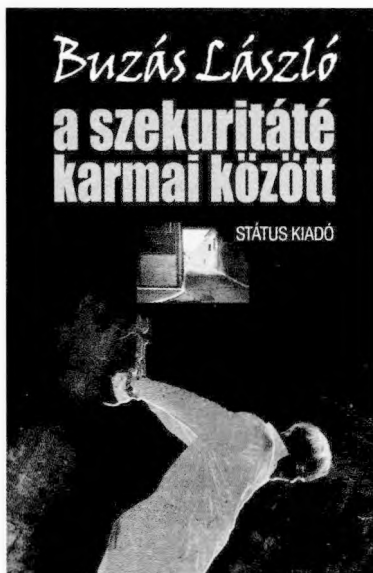
Hetvenedik születésnapján, barátsággal és szeretettel szorítjuk meg a kezét:

Beke György

A szekuritáté karmai között

Ezzel a címmel jelent meg Buzás László könyve Csíkszeredában a Status Kiadónál 2004 októberében, amely a Székelyföldön nagy érdeklődésre talált, egyszerűen azért, mert a közelmúlt történelmének fehér foltjait igyekszik eltüntetni.

A könyv szerzője, két társával, a múlt század nyolcvanas éveiben, pontosan négy évet töltött mint politikai elitelt a román börtönökben. Tettüket a hírhedt román szekuritáté államellenes összeesküvésnek minősítette és a Román Katonai Ügyészség segítségével politikai koncepciók pert készített elő.

Az átlagember a román szekuritátéről nagyon keveset tud, mert mind a mai napig nem tekinthet be az u.n. „kulissza titkokba”. Aki mégis betekintést nyert, annak nem volt kedve felfednie a tapasztalatait, örült, hogy ha nem zavarták naponta, nem fenyegették egy újabb börtönrel, vagy nem zsarolták tovább. Még ma is féltve meséli a volt szekuritátén szerzett tapasztalatait, sőt Romániában továbbra is állandó félelemben élnek.

Buzás László könyve hiteles, tömör és tárgyilagos visszaemlékezés, mely aprólékosan és pontosan azt a képet vetíti elénk, amire az olvasó ebben a tárgykörben éppen kíváncsi.

Székelyföldön nagy érdeklődésnek örvendő könyv, közel 50 oldalnyi, a román szekuritáté archívumából származó dokumentumot tartalmaz, mely hitelességét szentesíti.

Befejezőként Ferencz Imre újságíró és költő szavait idézzük az előszóból: *Buzás László vállalta és vállalja sorsát. Azt írja könyve befejező soriban: „Bármennyire is naivságnak tűnt az amit tettünk, mégis amikor tükörbe nézek, nem szégyellem magamat.” Igen, szégyelljék magukat azok, akiknek szégyellniük kellene! – fogalmazódik meg bizonyára sok-sok olvasóban az érzés, a gondolat. És nem véletlenül, mert a könyv eléri a legtöbbet, amit elérhet: megrendít.*

(Státus Nyomda – Csíkszereda
www.status.com.ro
buzas@kabelkon.ro)

Átalyvető 52

Az Átalyvető szeptemberi, 52. számának tartalmából:

- Válogatás a népszavazással kapcsolatos írásokból
- Az erdélyi magyar közéletéről- interjú Tóth Károly Antallal
- Csirák Csaba: Küzdelem Románia demokratizálásáért
- A Tusnádfürdői Plébániatemplom története
- Szabó M. Attila helységnévszótárának bemutatása

A lap előfizetési díja egy évre **1400,-Ft.**, külföldről **10 EUR**, tengeren túlról **20 USD**. Az előfizetéseket postai utalványon a következő címre kell küldeni: **EKOSZ 7101 Szekszárd 1. Pf.480.**

DEMETER BÉLA

EGY ERDÉLYI ÚJSÁGÍRÓ ÉLETÉNEK UTOLSÓ SZAKASZA

A somkeréki Demeter család két fia közül János, mint ügyvéd a két világháború között a letartóztatott kommunisták védőjeként nyerte meg a román baloldalt. Béla, az újságíró az ellenkező oldalom állva kísérelte meg az erdélyi magyarság ügyét képviselni, elkerülendő egy újabb trianonihoz hasonló döntést.

Demeter Jánost 1945 után, jóllehet neki is épp elég mellőzésben volt része, mégis kiemelt magas állami pozícióit sikerült megtartania. Demeter Béla utolsó idejéről nem tudunk semmi biztosat, eltekintve a három egymásnak ellentmondó adatról:

- a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szerint született Somkeréken 1910. január 6. és meghalt 1952. december 24-én Bukarestben. Halálának körülményeiről a Lexikon hallgat.
- *Beke György* szerint „...Petru Groza Romániája „háborús bűnösként” kikérte Demete Bélát. Rákosi Mátyás Magyarországának készségesen kiadta Romániának. Demeter Béla a bukaresti államvédelem pincéjében halt meg 42 éves korában.”¹
- *Vincze Gábor* szerint: - „1951. április 18. a magyar hatóságok kiadják Romániának Demeter Bélát, aki egyes források szerint a vacaresti-i börtönben 1952. december 24-én belehal a kínzásokba...”

Albrecht Dezső, egykori országgyűlési képviselő a második bécsi döntést követően, aki személyesen ismerte az Erdélyi Magyar Sajtószemle 1951/19-20. számában a következő megemlékezést közölte a „Haltaink” című rovatban:

Demeter Béla: Született 1909-ben Sajóudvarhelyen, meghalt 1951 őszi egyik bukaresti börtönben. Újságíró, az Erdélyi Gazda, később az Esti Lap szerkesztője. 1944 október 15-én a Kolozsvárra bevonuló orosz csapatok NKDV parancsnoksága letartóztatja, Teleki Bélával, Vita Sándorral és Szász Istvánnal együtt – minden valószínűség szerint román feljelentésre – és három hónapi várbörtön után Debrecenben szabadult ki. Itt felveszi a Miklós-kormány kultuszminiszterével Teleki Gézával a kapcsolatot. Visszamegy Erdélybe, végigjárja a Székelyföldet, felméri a helyzetet és a teendőket, majd visszatér Debrecenbe. Ettől az időtől kezdve ő a debre-

eni kormány mellett az erdélyi magyarság önkéntes „követe”. Teleki Géza osztályán, fedett név alatt erdélyi irodát alakítanak. A kormányt Budapestre követvén minden emberit elkövet az erdélyi magyarság érdekeinek képviseletében. Mindig szerettem őt és értékeltem képességeit, de igazán becsülni azokban az időkben tanultam meg. A magára vállalt feladat súlya alatt megnőtt, megérett, lehiggadt. Képességei kibontakoztak. Mindig is erőssége volt a személyes kapcsolatok szerzése, az emberek erényei vagy hibáik által, de mindenképpen egyéni ráhatással való megmozgatása, a személyes diplomácia. A 45 – 47-es zavaros időkben ezek a képességei különösen érvényesültek. Az erdélyi intézmények alátámasztása volt a fő célja. Bár Magyarország maga is kifosztott volt, sikerült elérnie, hogy a Hangya-központ nagyobb arányú kukoricaszállítmányt kapott, melynek a romániai éhínséges időkben rendkívüli értéke volt. A kolozsvári magyar egyetemet a visszaérkező román egyetem az épületek elhagyására és felszerelése otthagására kényszerítette. A Mariánium épületébe költöző Bolyai Egyetem számára a szükséges könyvek és felszerelések budapesti adományképpen – Demeter Béla munkája nyomán érkeztek. Az érdem szempontjából mindegy, hogy ezek az erőfeszítések kárba veszttek, mivel a kommunisták később úgy a Hangyára, mind az Egyetemre rátették a kezüket. Más okból, de ugyanilyen eredménytelenség kísérte a békeszerződések előkészítése terén végzett munkáját is. Mint szakértő, részt vett a párizsi magyar béke delegációban. Nem sokkal hazaérkezése után lefoglalták. Ekkor több mint egy fél évet töltött börtönben és csak gyógyíthatatlan rákja miatt engedték ki. Operációja után, betegágyán mondta, amikor meglátogattam, hogy a vallatás során 72 óráig tartották állva, egy falnak szembe fordítva. Azzal vádolták, hogy Párizsban a „reakciós” disszidált diplomátákkal vett fel kapcsolatot és tőlük chiffre-kulcsot is hozott haza. Szabadlábra tételénél közvetlen szavakkal közölték vele: „magát elengedjük, hogy dögöljön meg

kinn.” Orvosi csoda volt, hogy szervezete időlegesen leküzdötte a bajt és nem tette meg az AVH-nak a csendben meghalás szíveségét. 1951 elején újra letartóztatták. Az időszakonként alkalmazott röntgenbesugárzás, mellyel visszaszorításra kényszerítette a betegséget, megszűnt. A betegség az AVH óhajának megfelelően elhatalmasodott és Demeter Béla a börtönben végezte fiatal életét. Az Úr Isten adjon neki nyugalmat és az erdélyi magyarságnak olyan hű fiakat, mint Ő volt!

A bemutatott emlékezések is bizonyítják, hogy Demeter Béla utolsó éveiről sajnos még mindig keveset tudunk. Az adatok ellentmondásossága rávilágít a történések tennivalójára is Jó volna tisztázni halálának körülményeit és ezzel együtt, ideje volna végre rehabilitálni is a „háborús bűnösség” vádjá alól.

Érdemes megemlékezni a szerzőről, Albrecht Dezsőről is.

HUNGARIAN PRESS REVIEW FROM TRANSYLVANIA (Erdélyi Magyar Sajtószemle) 1951. november-december (19 – 20 – kettős szám.):

A lap szerkesztője, Albrecht Dezső, Bánffyhyunadon született, 1908-ban. Tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban és az I. Ferdinánd Tudományegyetem jogi fakultásán végezte. Bánffyhyunadon lett ügyvéd. 1936-tól 1944-ig a Hitel című lap szerkesztője és kiadója. A lapban is gyakran írt. Albrecht Dezső 1937-ben tagja lett a Vásárhelyi Találkozó előkészítő bizottságának. 1940-tól 1944-ig behívott országgyűlési képviselő a magyar parlamentben, és 1941 tavaszán az Erdélyi Párt ügyvezető alelnöke lett. 1944. szeptemberében menekülésszerűen, mindenét hátrahagyva Budapestre távozik.

1947-ben a román hatóságok kikérték, mint „háborús bűnöst”. Franciaországba emigrál és Párizsban telepszik le. Előbb a francia rádió magyar adásának, majd a Szabad Európa Rádióknak dolgozott.

Kevésbé ismert adat, hogy 1950 és 1955 között Párizsban a Hungarian Press Review from Transylvania - Erdélyi Magyar Sajtószemle, kiadója és szerkesztője volt. Az Országos Széchényi Könyvtárban mindössze négy száma található, és pedig a 1951/ 19-20; valamint az 1952/21, 22. szám.

Ha valaki többet tud a lap fellelhetőségéről, kérem, értesítse a szerkesztőséget

Közreadja: *Spaller Árpád*

CECSE ENDRÉ / 56 KÁRPÁTALJA MÁRTÍDIJA

1956 őszének magyarországi szívderítő, majd szívszorító történelmi Kárpátalján is visszhangra találtak, de jellemzően eltérően: a szovjet propagandagépezet latba vetve évtizedes „tapasztalatát” a legsötétebb színekben ecsetelte október 23-át, az azt követő napokat. A média, az egyre gyakoribb pártértekezletek, melyeken kötelező volt a (hallgatósági) részvétel, az egyetemi és más tanintézményi „nevelő órák”, tájékoztatók ellenforradalomnak, csöcselék, bűnözők által kirobbantott, a horthysta szellem és rendszer restaurálására törekvő, a militaristák által támogatott és szított, demokrácia ellenes eseménysorozatnak titulálták 56 magyar forradalmát és szabadságharcát és az illeténi „felvezetés” után magától értetődőnek a magyar munkásosztálynak (értsd: Kádárnak és klikkjének) nyújtandó segítséget, azaz a népakarat megjelenítésének vérbefojtását, az azt követő retorziókat.

Am megtéveszteni csakis azokat lehetett, akik a kommunista ideológia emelőin nevelkedtek (értsd: hasznot húztak belőle), akik magukévá tették a rájuk erőszakolt dogmatikus szlogent: „minden, ami nem szovjet, az rossz, s aki nem velünk, az ellenünk”, s az ellenséget, a másként gondolkodókat meg kell semmisíteni. Viszont nem lehetett betérlni a szellemi-lelki vak-ság zsákutcájába azokat, kik „láttak, ismeretek más világot”, kiknek szíve szinkronban dobbant anyaországi testvéreivel. A kárpátaljai magyarok sebei még frissek voltak, még sajogtak, melyeket a „felszabadítás” ütött, még nem száradtak el a megerőszkolt gyermek-lányok, az elárvult feleségek, gyermekek, az anyák könnyei, még naponta siratták a gulágokon elpusztultakat, még naponta kísérték utolsó útjára a szolvai halálágerben megsebzett ártatlanokat, még friss volt a kifreccsent magyar vér a börtönök falain, még rémálomként köszönt vissza a kollektivizáció, a kirakatperek, az egyházak szolgáinak meghurcoltatása, fülekben, szívekben csengett az elnémított harangok hívó hangja; egyre több sebet ejtett az idegen himnusz fals-akkordja, egyházi és világi ünnepeink meggyalázása, a mindennapi megfélemlítések, a hazugság, az erkölcstelenség terjedő epidémiája, a lélektiprás.

Dacolva a félelemmel, a tettenérés velejárója aránytalan büntetésével elsötétített ablakok mögött hallgatták a híreket, látták a vonuló acélszörnyeket, a félelmükben csordásodó betelepült „felszabadítókat”, az állig felfegyverezett funkcionáriusokat mindezt reanimálta az elfojtott szabadságvágyat, éltette a nemzeti büszkeséget, fokozta a reményt és ... tetteket szült: ellenálló csoportok szerveződtek Kárpátalja magyar lakta járásában egyik legtevékenyebb a nagyszőlősi csoport volt, melynek tagjai: Illés József, Varga János, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Dudás István, s a mezőkaszonnyi csoport, melynek tagjai: Szécsi Sándor,

Ormos István, Ormos Mária, a gálócsi csoport, melynek tagjai: Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László voltak.

Ezek a 15-18 éves fiatalok szembe mertek szállni a legyőzhetetlennek hitt hadi- és propagandagépezettel, plakátokat, röplapokat szerkesztettek és bocsátottak ki, politikai harcra, az anyaországi testvéreik segítségére buzdították a helyi magyarságot. Az első kézírásos röpiratok a Nemzeti dal ismert sorait idézték:

„Talpra, magyar”... „Segítsük a magyar testvérinket”. Majd kliséket készítettek és piacok, városok, falvak központjaiban terjesztették ki felhívásaikat:

„Oroszok, azonnal vonuljatok ki Magyarországról!”, „Szabadságot a magyar népek!”

De a hatalom sem maradt tétlen, s mint Dupka György, a kor kutatója írja:

„A KGB és a kommunista párt helyi vezérei a budapesti forradalom leverését követően Kárpátalján is igyekeztek példát statuálni. Feketelistákat készítettek azokról a magyarokról, akik nyíltan vagy burkoltan kinyilvánították rokonszenvüket a magyarországi felkeléssel. Perbe fogták a röplapterjesztőket is, akikkel szemben koncepció-s pereket konstruáltak.

Mint ismeretes, ebben az időben, 1956 végétől 1959-ig zajlott a tömeges megtorlás, s legalább 35 ezer ember ellen indult rendőrségi-ügyészségi vizsgálat politikai „bűncselekmények” gyanújával. A kárpátaljai bírósági eljárásokat a Magyarországon a KGB által kidolgozott forgatókönyv alapján bonyolították le. Erre megfélemlítésnek legfontosabb célja az volt, hogy szétzúzza, és megsemmisítse azt a társadalmi réteget, amely szembe, mert fordulni a szovjet hatalommal A „kirakatperek” zárt ajtók mögött zajlottak. Aki tevőlegesen bármit tett 1956-ban, számíthatott arra, hogy nem ússza meg. Hiszen a besúgók hálózata kitűnően működött, úgy-szólván minden harmadik ember megfigye-

lés alatt állt. A fiatalokat könnyen kihalászták a magyarság soraiból...”

Jóval később, 1992-ben, mikor (részben) megnyitották a KGB iratárát váltak ismertté a „perek”.

Nem úszta meg a megtorlást a fenn említett csoportok egyetlen tagja sem: mind-egyiküket szabadságvesztésre ítélték. Szabadságuk után is megbízhatatlanként kezelték őket, ami a továbbtanulás, a munkavállalás megvonásával járt.

A megfélemlítés tervezett fináléja Gecse Endre kirakatpere lett volna, ám ezt a tragikomédiát zátonyra futtatták a túlbuzgó pribékek, mártírt csináltak a bűnösből: az elretentő példának kiszemelt áldozat hamarabb halt meg, mintsem az igazságtalan ítélet kihirdetésére került volna. Végeredményben azonban a kárpátaljai tiszteletes vértanúságával is az valósult meg, amit Péter és Pál apostolok így összegezték: „Isten javunkra fordítja az emberi gonoszságot” (*Gortvay Erzsébet, irodalomtörténész*).

Gecse Endre lelkész fiaként született Gállocsban (ma szlovák-ukrán határ mentén lévő kisközség) s a családi hagyomány lelkészi pályára predesztinálta. A középiskola elvégzése után a Sárospataki teológia elvégzése után édesapja mellett segédlelkészkedett, majd halála után a gálócsi református gyülekezet 1931-ig lelképásztorrá választotta.

Hivatása gyakorlásában eredményesen kamatoztatta szervezőképességét: parókiát épített, kórusokat szervezett és tanított színjátszó-csoportot toborzott, járta velük a környéket, saját pénzen újjáépítette a művelődési házat, hatalmas magánkönyvtárát megnyitotta az érdeklődők előtt, vallásos estéket szervezett – „ez volt – mint egy kortárs megjegyezte – egyházunk aranykora”.

Lendülete, az akkori körülmények közepe, az 1945-ös „felszabadítás” után is tartott, habár kikergették házából, egyik híve volt istállójában húzódtott meg, maga járt tüzelőért a szomszédos erdőbe, kecskét legeltetett, hátizsákjában bibliával, imakönyvvel, a palásttal járta a szomszéd falvakat éveken keresztül, aholis ellátta a lelképásztori teendőket. (A szomszéd falvak lelképásztorait gulágra hurcolta sztálini önkény.) Tárczy Lajos visszaemlékezése: „... A templomunkat a front is, meg az idő nagyon megviselte, hát azon munkálkodott, hogy a belsejét kijavítsa és kifesse. Ez nagyon nehezen ment. A hívek leszegényedtek, ehhez pedig sok pénz kellett. Többszöri egyezkedés után aztán ő kerített festőt és elkezdődött a munka... Minden megtakarított pénzt felajánlotta a templom javítására... Így került a katedra fölé a kálvincimer a felirattal: *Szivemet mint égő áldozatot Neked adom, óh Uram!*”

Ma már szinte megfoghatatlan: ezekben az években, az ateizmus taroló viharában, már a második templom tatarozását, újjáépítését kezdeményezte és végezte el, miköz-

ben hitbuzgósággal és nagy előszeretettel foglalkozott az ifjúság nevelésével (is).

Misem „természetesebb”: száka lett az új idők kormányosainak szemében: egyre gyakrabban zaklatták. Jóakarói figyelmeztetésével élve Husztra költözött: s az ottani gyülekezett lelkiismerete lett. Mindössze nyolc hónapig terelhetette nyáját, mert a sejtés, a jóslat beteljesedett: 1958. december 2-án letartóztatták és az Ungvári KGB börtönébe vitték, ahol kíméletlen tortúrák vártak rá. Mint azt Gortvay Erzsébet írja:

„... nem volt hajlandó kihallgatóval együttműködni, vagyis elismerni, hogy 1956-58-ban Gálócson „magyar nacionalista szellemben szovjetellenes propagandát fejtett ki, és fegyveres felkelésre szólította a fiatalokat. Ha fizikai ereje nagyobbak bizonyul a szelleminél, Kárpátalja talán legnagyobb kirakatperének lehetett volna főszereplője.

Felesége szerint egy hónapot töltött az államvédelmi vizsgálati fogságban. „1959. január 7-én láttam viszont holtan – emlékszik özv. Gecse Endréné Rózsa Leona. – Csak az arcát láthattam néhány méterről: a homloka csupa kék volt. Elvittek a temetésre a hatóság emberek, de lelkéért nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember fölött mondott beszédet, ima nélkül hanolták el.”

Gecse Anna, lánytestvér: „Az ügyészségen egyetlen bizonyíték Hitler: Harcom-jának kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Miután így „igazolták” az ellenforradalmi izgatás vádját, „amerikai kapcsolatát” is felrörták. Az „amerikai kapcsolat” úgy jött létre, hogy Bandi huszti gyülekezetéből kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból készítettek...”

A nagy per elmaradt, az ungvári temetőkerben több lett egy hanttal, a szívekben nagyobb lett a szomorúság...

Epilógus.

Több évtizedes szilencium után a kommunista béklyóból kiszabadult magyarság megtudhatta az igazat és méltóan hajt fejet nagyjai előtt. 1991-ben Gecse Endre földi maradványait örök nyugalomra helyezték szülőfaluja, Gálocs sírkerjében. Temploma falán emléktáblát avattak, évente megemlékező istentiszteletet tartanak, konferenciákat rendeznek. 1992-ben Milován Sándor, majd 1993-ban az ellenállási csoportok minden tagja megkapta az 1956-os emlékérmét. Gecse Endre és elvbarátai emlékére az Intermix kiadó Gortvay Erzsébet szerkesztésében Emlékkönyvet adott ki.

A szörnnyű gázettek túlélői, a ma kárpátaljai magyarsága, minden becsületes ember „üzeneteket” kaphatunk az akkori idők szellemi erőinek (és a végrehajtók) borzalmairól. A kirakatperekben résztvevő „védőügyvédek” amolyan bábuk voltak, statisztikai figurák, kinek az volt a szerepük, hogy elismerjék a perek jogosságát, a vádlottak vétkeit, ugyanakkor „mint szovjet emberek” eltérjék a bűnösöket, megpecsételjék azokat.

Pasztellák István „Emlékeim Gecse Endre Gálóczi református tiszteletesről” című munkájában a következők olvashatók:

„... Uvin százados, egy baskir-tatár kinézetű, középtermetű alak aki a nyomozást vezette, engemet mindig arról faggatott, hogy áruklam el, ki diktálta nekem a röplapok szövegének tartalmát. Különösen nem tetszet neki két mondat: „Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal. Minél erősebb az elnyomás az elnyomás, közelebb a szabadulás.” Allandóan azt hajtogatta nekem, hogy ezt te nem találhattad ki, ez csak egy okos felnőtt embertől származhatott. Valóban igaza volt, ezt az idézetet egy nagy embertől, Kossuth Lajostól kölcsönöztem, amit meg is mondtam neki. Öröme leírhatatlan volt, hogy végre igazat mondtam. Szigorúan követelte áruklam el, hol található ez az ember. Töredelmesen bevallottam, hogy Budapesten található, de már több mint hatvan éve el van temetve. Amúgy a kőnyveiben megtalálhatja a fent említett idézetet. Ezzel egy darabig a felnőtt-keresés szünetelt...”

Figyelemre méltó Alekszej Korszun, a KGB nyugdíjazott ezredese, a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság tagjának véleménye:

„...A szovjet vezetők minden lehetséget elkövettek annak érdekében, hogy eltitkolják a szovjet nép elől azt a tényt, hogy a magyarországi felkelés volt Európában a szovjetrendszerrel és birodalmi törekvéssel szembeni első fegyveres kihívás, valamint azt, hogy az egész emberiség (úgy ám!) boldogságáért küzdő harcos tőgájában tetszelgő Szovjetunió hírnevére és magára a rendszerre épp annak „építője” mért csapást. Olyan-annyira nyilvánvaló és egyben rejtett, belülről jövő csapást, hogy a rendszerben keletkezett repedéseket annak teljes összeomlásig sem sikerült elsimítani.

Az 1956-os magyarországi események tudatos elferdítésében nem kis szerepet játszott a magyar kutatók buzgósága, akiknek „az ellenforradalmi lázadás dicstelen végéről, Magyarországnak a szocialista közösségből való kiszakítására és az imperialista táborba való bevonására tett kísérletekről, imperialista és ellenforradalmi összeesküvésről” szóló műveit előszeretettel publikálták a szovjet sajtóban még a közelmúltban is

Most már nem kétséges a magyar valóság, ama folyamatok tendenciózus bemutatása, magyarázása, amelyek ebben az országban szocialis robbanáshoz vezettek. De vezetőink sem értették meg a helyzetet a nyugattal való szembenállás kábulatában, vagy nem merték levonni maguk részére a kellő tanulságokat. Ugyanis az újabb népfelkelés 1968-ban Csehszlovákiában és 1980-ban Lengyelországban egyértelműen a rendszer „átalakítása” segítségével, valamint az összes intézményei mesterséges átrendezése révén csak siettetta az összeomlást.”

Alljon itt örök emlékként a szovjet „igazságszolgáltatás” egyik kordokumentuma:

ÍTÉLET

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nevében 1959 január 30-31, napján Kárpátalja Területi Bíróság büntetőügyi kollégiuma, amelynek tagjai: elnök Ráfalovsz-

ki, népi ülnökök Veres és Luhovszkij, titkár Licsko, Kovalcsuk ügyész, Hlahola és Kabanova ügyvédek részvételével Zárt bírósági ülésen Ungváron megtárgyalta a vádeljárást. PASZTELLÁK ISTVÁN ISTVÁNOVICS, született 1943. január 25-én Kárpátalján, ungvári járási gálóczi lakos, magyar nemzetiségű, párton kívüli, szegényparaszt származású, munkahelye az Iszkra Kolhoz, az Ungvári 2. sz. Esti Iskola 9. osztályának tanulója, szovjet állampolgár, büntetlen előéletű ellen, akit az Ukrán SzSZK Btk. 67/II „a”, 54/III., 54/IO. 2-ik rész és a 196. paragrafusában foglalt bűntény elkövetésével vádoljuk

A bírósági kollégium
MEGÁLLAPÍTOTTA

Pasztellák István Istvánovics ellen az a vád, hogy gyakran látogatta az ungvári járási Gálóczi falu református templomának lelkészét, Gecse Andrij Gejzovicot, aki az előzetes nyomozás során, 1959. január 4-én elhunyt, és akitől ő különböző szépirodalmi könyveket és a burzsoá Magyarország történetéről szóló könyveket kapott.

A szovjetellenes beszélgetések befolyása alatt, amelyeket Gecsevel folytatott, az elolvasott szovjetellenes irodalom, valamint a BBC, a Szabad Európa, az Amerika Hangja rádióadásai hatására Pasztellák vádlott a magyar burzsoá nacionalizmus és a szovjethatalom elleni harc utárára lépett.

A magyar burzsoá nacionalista meggyőződésű Pasztellák, szovjetellenes beállítottságától vezérelve, iskoláskorú fiatalokból szovjetellenes csoportot szervezett Gálóciban, amely csoport a szovjethatalom elleni fegyveres harcot tűzte ki céljává, arra az esetre, ha háború törne ki a Szovjetunió ellen, avagy másféle bonyodalom állna be a nemzetközi kiéleződése kapcsán.

Pasztellák és a többiek megfogalmazták a tagsági hűségüket a szovjetrendszer elleni harcra, amelyet a többi társuk is letett. Ezenkívül határozatot fogadtak el lőfegyver és kézi fegyver, lőszer gyűjtéséről a szovjetrendszer elleni fegyveres támadás céljára.

1958 októberében Pasztellák vádlott többször javasolta a szervezet tagjainak, hogy készítsenek és terjesszenek Gálóciban szovjetellenes röpiratokat az 1956-os magyarországi ellenforradalmi lázadás 2. évfordulója alkalmából és ceruza segítségével egy füzetlapon személyesen írta meg és nyilvános helyen kifüggesztette a felhívást, amely felszólította Kárpátalja magyar lakosságát, hogy kezdjen szervezett harcot a szovjethatalommal, a kommunista párt és szovjet kormány ellen. A Pasztellák által kibocsátott röpirat jellegénél fogva durván, rágalmazta a szovjet kormányt és a kommunista pártot az illetően, hogy Szovjetunió testvéri segítségét nyújtott a magyarországi ellenforradalmi lázadás elfojtásában 1956 októberében.

Az USZSZKSZK Btk. 296. és 297. paragrafusa alapján a bírósági kollégium a következő ítéletet hozta:

... munkalágerban letöltendő 5 évi szabadságvesztés.

Szőllősy Tibor

Akik életüket áldozták a Hazáért

„ÁLLTÁK TORDÁNÁL A CSATÁT FEJTETŐIG VÉRBEN”

„Tisztelt Nagyságos Asszony! Valószínűleg már tetszett arról értesülni, hogy szeretett férje és nekem hú gazdám X. 6-án a román arcvonalon hősi halált halt. Ezen valamennyiünk részére szörnyű csapás úgy történt, hogy a zászlós úr figyelés közben aknabecsapódástól fejének bal halántékánál kb. dió nagyságú szilánkot kapott és fejét teljesen átütötte. Azonnal a segély helyre vittük, de szállítás közben meghalt. Orvosi vélemény szerint segíteni rajta már nem volt lehetséges. Tudom, hogy a t. Nagyságos asszony valamint b. családjára, de miránk is szörnyű csapás, de vigasztalódjunk abban, hogy drága életét a magyar Hazáért adta.” Ez az értesítés 1944. október 12-én kelt, vitéz Antal Pál hivatásos zászlós hősi haláláról tájékoztatta feleségét. Hány asszony, anya, fiatal nő, vagy árván maradt gyermek kaphatott ehhez hasonló értesítést a II. világháborúban? Az Észak-Erdély védelméért vívott tordai csatában ismereteink szerint 2500 magyar katona halt hősi halált. Ma, több évtizedes történelemhamisítás és agyonhallgatás után a halál okai bizonyítják: „Mind hősök, mind férfiak, /Mind hú és hazafi...”

Augusztin József hivatásos hadnagyot Királyfalvánál géppisztolyosorozat találta el 1944. szeptember 7-én. A tüdő- és haslövés halálosnak bizonyult. Bajusz József tartalékos zászlós az Aranyos folyó menti harcok során kapott szájlövést, melybe belehalt. Bartók Zoltán tartalékos hadnagy fejlődés következtében halt hősi halált. Böszörményi Géza hivatásos ezredes a Torda melletti temetőnél, szülei sírjától alig pár száz méterre esett el egy „Sztálinorgona”-sortűztől, szilánk érte a bal hónalj ütőerénél, mellkasánál, és a hasánál. Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy erről így írt: „Rögtön táviratoztam feleségének. Holttestét pedig sebesültszállító gépkocsin, koszorú és levél, valamint tisztí küldöncének kíséretében, otthonába, Várpalotára irányítottam. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy a gépkocsi előbb érkezett meg, mint a távirat.” Burka László tartalékos zászlós páncélgépkocsival a szakadékba zuhant. Koponya-alapi törés és belső zúzódás következtében érte a halál. Kolozsváron a hősök temetőjében nyugszik. Deczky Jenő hivatásos főhadnagy Apahidánál, 1944. október 10-én – 25. születésnapja előtt két nappal – halt hősi halált. Fialka Károly hivatásos hadnagy haslövés következtében esett el. Fodor Károly hivatásos főhadnagy Aranyosgyéres mellett halt hősi

halált, amikor géppisztoly-sorozat érte a fején és mellkasán. Bajtársai csak két nap múlva tudták eltemetni. Kovács Pál tartalékos hadnagy a Dél-Erdélyért indított támadás első napján hunyt el: robbanás következtében szenvedett halálos kimenetelű arc-, fej- és tüdőserülést. Óváry Miklós hivatásos főhadnagy csapattestével került a tordai hadszíntérre. Bonchida mellett kapott halálos koponyalövést. Katonái Bonchidán temették el. Szilágyi József és Szilvási Béla tartalékos zászlósok szívlövés következtében haltak hősi halált. Vass Ferenc tartalékos zászlós gerinclövés okozta szívbénulás következtében esett el. Bajtársai még aznap eltemették. Vértes (Weinberger) Vilmos hivatásos százados szeptember 13-14-én Tordánál páncéltörő ágyús ütegével igen erős ellenséges aknavető- és tüzérségi tűzben 3 harckocsit, 1 sorozatvetőt, és több nehézfegyvert kilőtt, 7 harckocsit harcképtelenné tett. Szeptember 15-én a Tordai hídfőben, utcai közelharcban szakasza élén halt hősi halált.

Ki tudja, meddig sorolhatnánk a hősi halált halt tisztek neveit. Emlékük azonban nem válik enyészetté, mert a „Tordai Honvéd Hagományörző Bizottság” jeles tagjai, Pataky József elnökletével „honvéd sírkert” felállítását kezdeményezték 2000-ben. Idén pedig a tordai csata 60. évfordulójára elkészült a honvé-

dő katonák méltó nyughelye az Ó-tordai temetőben.

A tragédia Pataky József családját is elérte a II. világháborúban. Őt testvérével együtt, 13 évesen maradt félárván, amikor 1944. szeptember 14-én a bevonuló orosz katonák falhoz állították unitárius lelkész édesapját, Pataky Andrást, majd géppisztoly-sorozattal körberajzolták, és a család szeme láttára agyonlőtték Várfalván. Ezután nyakától fogva egy ló farkához kötötték, a temetőkert aljába vonszolták, és temetetlenül otthagyták, a paplakot pedig felgyújtották. Csoda-e, ha éppen Pataky József, a félárván maradt szemtanú állt a tordai hősök méltó tiszteletadásának élére a sírkert kialakításával?! Véleménye szerint: Tordán az újrachantolt honvédek sírjának megléte, holléte sokáig tabu téma volt. Sok tordai magyar nem is tudta, hogy létezik magyar katonai temető, aki pedig tudott róla, csak titokban, bújálva kereste fel a sírokat.

Ezen a méltatlan helyzeten változtattak a 2000-ben megalakított „Tordai Honvéd Hagományörző Bizottság” tagjai, akik legfőbb feladatuk tüztek ki a tordai honvéd temető sírkertté való kialakítását, gondozását, valamint újabb ismeretlen honvéd sírok felkutatását, nyilvánartásba vételét. Cech Vilmos, a Bizottság magyarországi tagja, aki szintén sok áldozatot hozott a méltó sírkert kialakításáért, úgy véli: a Torda környéki harcokban szolgálatuk teljesítése közben elesett katonák közül kevésnek adatott meg a végső tiszteletadás, búcsúztatás. Az utódok pedig felismerték: a végső búcsú elmaradása lelki sérülést okoz, közösséget gyengít. Ezért csatlakoztak a Bizottság szándékához idős emberek, rokkant- és kisnyugdíjasok, a tordai csatában hősi halált haltak élő családtagjai.

De mi is történt valójában a tordai hadművelet során? Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a Magyar Királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka így látta az eseményeket: A 2. honvéd hadsereg „teljes négy hétig vonta magára és verte vissza a naponként megismétlődő támadásait az orosz hadseregnek, valamint a román hadosztálynak...A tordai csata arcvonala volt a II. világháború utolsó szakaszában az az egyetlen védelmi vonal, mely állásait hosszabb ideig tartotta meg és szerzett időt arra, hogy mind a magyar, mind a német hadvezetőség erőt gyűjthessen megfelelő helyeken az orosz előnyomulás lelassítására... A hadsereg

zöme Észak-Erdély szülötteiből állt, kik szűkebb hazájukat védték, és ez megadta a szükséges testi és lelki erőt arra, hogy elviseljék a fáradságokat és a nagy veszteséget... A magyar gyalogság teljesítménye ezekben a harcokban egyedülálló volt, s az is bebizonyosodott, hogy egyetlen nemzet sem támasztott olyan nagy követelményeket csapataival szemben, mint amelyet a magyar és a német hadvezetés a gyengén felszerelt magyar hadseregtől követelt... Ezen okok következtében vált a tordai csata a II. világháborúban, honvédségünk legszébb fegyvertényévé."

Basó József, volt magyar kir. hivatásos pánccélos főhadnagy, a tordai csata egyik hajdani, még élő résztvevője a következőképp értékelte az Észak-Erdély védelméért vívott tordai csata jelentőségét: „A magyar erők, a m. kir. 2. honvéd hadsereg kitartottak a túlerővel támadó szovjet-román erők ellenében. A román átállítás után fölbomlott német déli hadsereg szabaddá tette az utat a szovjet-román erők előtt, amelyek gyorsan és harc nélkül jutottak át a Kárpátok déli szorosain. A tordai magyar ellenállás megakadályozta, hogy elvágják és bekerítsék a Kárpátok keleti részén harcoló magyar erőket... Általános megítélés szerint a tordai csata a Magyar Királyi Honvédség kiemelkedően sikeres haditette volt, amelyben a hazánkat védelmező katonáink példát mutattak, hogy léteznek még magyar katonai erények.”

1944. szeptember 13–október 8-a között elesett mintegy 2500 magyar katona áldott emlékének megőrzéséért tartottak emléknapot idén 2004. október 17-én, a tordai csata 60. évfordulóján az Ó-tordai magyar temetőben, ahol a történelmi egyházak képviselői – György Ferenc római katolikus plébános, Nagy Albert ó-tordai református esperes, valamint Kiss László tordai unitárius lelkész – beszentelték a Honvéd sírkertet. A tordai csatában életét vesztett 240 hősi halottból, 207 honvéd neve ismert, 14 honvéd neve ismeretlen, 1 német katona ismert, 3 ismeretlen, 15 szovjet katona ismeretlen.

– A hazáért mindhalálig! Ez a némelek számára valószínűleg ellenszenves jelmondat tömör és kikezdetlen erkölcsi nemzeti hovatarozást jelent ki esküi erővel – hangsúlyozta ünnepi beszédében Döbrentei Kornél költő, aki maga is katonacsallából származik. Majd így folytatta: – A bitó alatt számosan kiáltották: a Hazáért mindhalálig! Ennél hitelesebb, megrendítőbb öngazolást, a nemzeti eszmének feltétel nélküli alávetettségét, szolgálatot nemigen lehet találni. Mert ez létprogram akkor is, ha a halál dimenziójában teljesül ki. Utódnemzedékekre osztott feladat: a helytállás rendszeres megcselekvése. Döbrentei beszédében rámutatott: – Már akkor is az oroszok: 1849., 1944., 1956., amikor úgynevezett felszabadítóként vették el a szabad-

A tordai honvéd sírkert beszentelesési ünnepségen

ságot, löktek le a Balkánra, gyarmati sorba. És mindig árulók segítségével. Anélkül nem megy. Elismert tény, a magyar katonai vitézség egyike a legjobbaknak a világon, megtapasztalhatták ezt az áttörők is. Három nap helyett, több, mint három hétig álltunk ellent a túlerőnek – mondta. Végezetül a tordai hősök példájára hívta fel a figyelmet: – Hatvan éve nem lehetett e hőstettről méltóan beszélni. Most lehet és kell! Olykor meg kell halni a hazáért, hogy megmaradjon. Olykor, mint most, élni kell érte! – jelentette ki Döbrentei Kornél.

Az ünnepi megemlékezésen beszédet mondott Holló József, vezérőrnagy, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Főigazgatója, Bálint Pataky József, a Határon Túli Magyarok Hivatalának vezetője, valamint Markó Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke.

A „Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság” kezdeményezésére a Millennium évében ünnepelhetek először az utódok méltóképp. A temetőben a 23 két sorban felállított sírkereszt mellé, középre került egy 3 méter magas kopjafa, Kisgyörgy Imre fafaragó alkotása. A kopjafához való megfelelő anyagot egy öreg székelty, Ferenz Domokos, volt honvéd határőr adományozta. A kopjafa költségeit maga Pataky József állta.

A „Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság” (THHB) munkáját ezidáig nem támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, és a Honvédelmi Minisztérium, noha többször nyújtottak be pályázatot. Nem véletlen fakadt ki Pataky József 2003. június 21-én a Kolozs megyei Küldöttek Tanácsának ülésén, ahol a THHB elnöke nemtörődömséget állapított meg

a Magyar Kormány, valamint az alapítványok kuratóriumai felől. Felszólalását azal zárta: „Hazaszeretettől, a hősöknek kijáró tiszteletből elégtelent adna” az illetékeseknek. A „Hagyományörző Bizottság” küzdelmes munkájára végülis többen felfigyeltek, s noha a „Communitas” Alapítvány illetékesei először azt válaszolta a megkeresésre: „nem fér a keretbe”, sok utánajárás, valamint Kovács Eckstein Péter szenátor közbenjárására megkapták a 30-40 millió lejre szóló ígéretet. Végül ez az összeg 16 millió lejre apadt. Az Illyés Közalapítványnál is pályázott a „Bizottság”, s annak rendje módja szerint benyújtották két példányban a papírokat a kolozsvári alkuratóriumhoz. Onnan azonban nem küldték tovább a pályázatot Budapestre. Így Pataky elnök kézzel írt négyoldalas levelet, s a nemes munka eredményeként végül kaptak 400 ezer forintot az Illyés Közalapítványtól, melyet felhasználhattak a sírkert-kerítés vasanyagának megvásárlására. Áldozatos munkájukat tehát egyre többen elismerik. Érkeztek már adományok Svájc-ból, az USA-ból és Kanadából. Mert ahogy Pataky József vallja: a „Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság” munkájával elégtételt vesz, történelmi adósságot törleszt mindazokkal szemben, akik szeretteiket sohasem láthatták viszont. Szakály Sándor történészt idézve: „Egy nemzet halottai iránti tisztelete jelzi az adott nemzet kultúrájának színvonalát, és igényességét. Aki nem temeti el saját halottait, nehezen várhatja el az utókor megbecsülését.” Pedig a tordai hősök a Hazáért áldozták életüket.

Az októberi megemlékezés méltó emléket állított nekik...

Frigyesy Ágnes

INTÓ JEL A MAI IDŐKRE

Bocskai István Testámentomi rendelése

Bocskai István erdélyi fejedelem Testámentomi rendelése nagy fontosságú politikai irat: évszázadokra érvényesen fogalmazta meg a fejedelem 1606 decemberében, hogy Erdély miképpen szolgálhatja leghasznosabban a magyarság ügyét. A Habsburgok ellenében önállóságával; Magyarországhoz unióval kötődve, ha Budán magyar a király. Bocskai politikai testamentuma, államférfúi szelleme minden későbbi korokban iránytű volt Erdély politikusai számára: elfogadták alapelvét vagy elutasították – megkerülni, harmadik utat választani tisztességgel és eredménnyel nem lehetett.

Én Bocskai István, Istennek kegyelmességéből Magyarországnak és Erdélynek fejedelme, székelyeknek ispánja, noha testemben az Istennek látogatásából ennyi időtől fogva való betegséggem miatt erőtlen voltomat esmérem, de elmémben és lelkiesméremben csendes lévén, meggondolván az halálnak minden rendeken személyválogatás nélkül való uralkodását és annak órájának bizonytalan voltát, ilyen testámentom tételemet rendeltem, meghitt lelkipásztorom és igaz idvességre tanítóm, Alvinczi Péter uram előtt, Örvendi Pál tanácsink s kincstartónk előtt és Péchi Simon deák, meghitt belső secretariusom előtt.

...Ezeknek utána mint nemzetnek, hazámnak igaz jóakarója, fordítom elmémet a közönséges állapotnak elrendelésére és abból is az én tanácsomat, tetszésemet, igazán és jó lelkiesmérettel (meghagyom) megírom, szeretettel intvén mind az erdélyieket és magyarországi híveinket az egymás közt való szép egyezségre, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más

fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak.

Ha a fejedelemségek, amint szokott lenni, vagy Erdélyben vagy Magyarországon változnak, őmagok között a republikák, az egyezséget a mostani konföderáció szerént tartásuk meg és az idő ha mit hoz, egymás javának engedjenek és egymás nyavalyáját fájlalják és mindenekben oltalommal, segítséggel légyenek egymáshoz, mert tudó dolog az, hogy az visszavonással nagy birodalmok is elromlanak, viszontag az egyezséggel kicsinyek nagyra nevelkednek. Magyarországot és a mi nemzetünket, idegen földről kiszállítván, az egyezés erre a szép földre plántálta, nagygyá nevelte és sokáig virágoztatta. A visszavonás viszontag megszagatta, elrontotta és ebben a jó napba hozta, amelyben most vagyunk. Szánkban az ízi, az egynehány esztendőkből kicsoda romlást hozott, hogy a magyar egymást rontotta, vágta, minden nemzetségünknek, még a nyilvánvaló ellenségeinknek is előtte, szidalmunkra, gyalázatunkra. Ójjon az

Isten minden keresztyén lelkiesméretet annak csak gondolatjától is.

Az egyezésnek pedig örökös megtartásában azt az utat látjuk: a fejedelemségek, szinte ha változnak is, mindenik helyen a szabad választás szerént, de a republikák is soha egymás ellen senki ingerléséből, izgatásából ne törekedjenek. Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségénél, a németnél lészen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra lészen. Ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kezéhez kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellentartanának, de sőt segítjék tehetségek szerént és egyenlő értelemről azon korona alá, a régi mód szerént, adják magokat. Mely dologról, ha valaha hittel való konföderáció közöttök lehet, felette igen javalljuk.

A magyarországi állapotot arra hagyjuk, hogy amint császárral, őfelségével végezzünk vagyunk, aszerént minden dolgok exequaltassanak, és a szent békeesség, melyet egészen véghezvitünk, fel ne bomoljon, hanem meg erősíttessék.

Az erdélyi állapotot, minthogy szabados diszpozíciónk alatt vagyunk, noha tudjuk, hogy azon nemes országnak, eleitől fogva való szabad választása volt, most is abban őkegyelmeknek semmit nem derogálván, tartozásunk szerént mégis az őkegyelmek javáért utánunk oly szukcesszort nevezünk, kit őkegyelmeknek javokra, megmaradásokra esmérünk lenni, kire intjük szeretettel, ne difficultálják, vegyék ebből a mi jó tetszésünket

és, noha mind ifjú, mind öreg embereket és a mi vér szerént való atyánkfiait ez állapotra méltán, szolgálatjának tekintetiért kommandálhatnánk, de sok bizonyos okokért, mind ifúságához képest megért, jó erkölcsű, istenfélő természetiért, józan életiért és Magyarorszában régi tekintetes nemzeti úri nemzetiért, ezzel az országgal is Erdélynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen mindenkor, javalljuk, hogy a nemes ország miutánunk nem mást, hanem a tekintetes és nemzeti Hononai Bálintot vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek. A e tanácsunkat megfogadják, sok jót látunk benne, de legnagyobbat, hogy egész Magyarországot ezzel magokhoz kapcsolván, nem tarthatnak ezután örökös megmaradásokra semmi ártalmat, mint eddig vagy Magyarországból, vagy mint szokott lenni, csak a két Oláhországozból is. És minden azokból következő jókat, ide ha nem írhatunk is, a nemes országot Isten bölcs ítélettel szerette, magoktól feltalálhatják és előre elláthatják...

Intjük a nemes országot, Erdélyt, mint édes hazánkat, sőt megmaradásoknak örökségéért az istenre kénszerítjük ez egy dologból látván mind jelenvaló s mind következő állapotjokat, hogy a székely nemzetséget, a mitőlünk néki adatott szabadságban tartásuk meg és successzorunknak is erre legyen gondja. Így mind magának, mind az országnak birodalma örökösőbb lehet. A székelységet pedig, mint kedves híveinket intjük fejenként: szolgáljanak hazájoknak híven és az országgal szép egyezséggel alkuván, igye-

kezzenek az egész magyar nemzetnek megmaradására. Többé magyar vérben fertőzni és a nemesség romlására ne igyekezzenek, hogy minden nemzetségek előtt jó hírek s nevek fennmaradhasson.

Minthyogy keresztyén hitünk tartása szerént, az Úristen lelkünknek e testünkben az idvezülendők száma közében megki-

vánván, testünknek eltakarítására is gondunknak kell lenni. Az urakat, tanácsinkat és minden rendbéli híveinket szeretettel kérjük és intjük, előttük viselvén mind édes hazánkhoz és nemzetünkhöz jóakarattal megmutatott szolgálatunkat, és ha mi abban hátramaradt volna is, arról jóakarattal való szándékunkat, hogy Isten, az őkegyelmek választásából immár mire hívott volt közöttök és micso-da állapotra rendelt volt.

Mi a mi temetésünknek helyét rendeltük Erdélyben, Gyulaféjérvárott, mint szerelmes hazánkban, minthyogy az

odaváló fejedelmek ott szoktak eleitől fogva temetkezni. Kérjük őkegyelmeket szeretettel, nem nagy pompával, sem nagy költséggel, hanem amint a mi állapotunk és a mostani időnek fogatkozása szenvedni, temessenek el bennünket tisztességesen.

Intjük ennek felette szeretettel az itt lévő híveinket, a nemes Kassa városát is. Egyikre, hogy metropolisa

lévén ennek a helynek, Felső-Magyarországnak, a mostani időt és állapotját meggondolván, magok jövődjövéért s megmaradásokért, viseljék jól magokat, az országgal és a nemességgel értsenek egyet mindenkben, ne hirtelenkedjenek semmi dologban, hanem ami még hátravagyon a császár őfelsége részéről való traktátusokban, legyenek mindenkben úgy az ország mellett, hogy mindenk menjenek jó módjával véghez. Másikra, hogy meggondolván az országnak jó szándékkal való szolgálatunkat és hozzájok megmutatott jóakarátunkat, azt is, hogy Isten kegyességéből választott fej-

delmek voltunk, magok jó híréért, nevéért, valamíg testünk e városban léssen, becsületesen jóakarattal való hűségeket hozzánk tartásuk meg és a város is mi számunkra lévén, mikor testünket, minden egyet-más ittváló marháinkkal békességesen kikésértetik, azután jó módjával procedálnak a bécsi végezés szerént a resignatióval...

(Scripta in libera civitate Cassoviensi die 17. mensis decembris Anno Domini 1606)